

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

CÂBİR B. ABDULLAH'IN HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat DOĞRU

VAN-2015

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

CÂBİR B. ABDULLAH'IN HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Murat DOĞRU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Arif GEZER

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	1
C. ARAŞTIRMANIN METODU VE SINIRLARI	1
1. CÂBİR B. ABDULLAH'IN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	3
1.1. CÂBİR B. ABDULLAH'IN HAYATI.....	3
1.1.1. Câbir b. Abdullah'ın Nesebi, Ailesi, Evliliği ve Çocukları.....	3
1.1.2. Câbir b. Abdullah'ın İslamiyetle Tanışması.....	7
1.1.3. Câbir b. Abdullah'ın Katıldığı Savaşlar	8
1.1.3.1. Bedir ve Uhud Savaşlarındaki Durumu	9
1.1.3.2. Hamrâu'l-Esed.....	10
1.1.3.3. Hendek Savaşı.....	10
1.1.3.4. Necid Gazvesi	12
1.1.3.5. Enmâr Gazvesi	12
1.1.3.6. Habat Seferi.....	13
1.1.3.7. Hayberin Fethi.....	14
1.1.3.8. Hudeybiye	14
1.1.3.9. Merru'z-Zahrân.....	15
1.1.3.10. Mekke'nin Fethi.....	15
1.1.4. Hulefâ-i Raşidîn Döneminde Câbir b. Abdullah	15
1.1.5. Emevîler Döneminde Câbir b. Abdullah	16
1.1.6. Câbir b. Abdullah'ın Vefatı	19
1.1.7. Câbir b. Abdullah'ın Ahlâkı ve Fazîleti	20
1.1.8. Câbir b. Abdullah'ın Ekonomik Durumu.....	23
1.2. CÂBİR B. ABDULLAH'IN İLMÎ YÖNÜ	25
1.2.1. Câbir'in Fıkıh İlmine Katkısı	29
1.2.1.1. Câbir b. Abdullah'ın Fetvalarının Niteliği.....	30

1.2.1.2. Câbir'in Bazı Fetvaları	33
1.2.2. Câbir b. Abdullah'ın Tefsir İlmine Katkısı.....	34
1.2.2.2 Câbir b. Abdullah'ın Ayetlerin Sebebi Nuzulünü Açıklaması	36
1.2.2.3. Câbir b. Abdullah'ın Ayetleri Tefsir Etmesi	37
1.2.3. Câbir b. Abdullah'ın Hadis İlmine Katkısı	39
1.2.4. Câbir b. Abdullah'ın İlim Aldığı Kişiler	39
1.2.5. Câbir b. Abdullah'ın Öğrencileri.....	40
2. CÂBİR B. ABDULLAH'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	43
2.1. CÂBİR B. ABDULLAH VE RİHLE	43
2.1.1. Rihle Yapan Sahâbîler	44
2.1.1.1. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (ö. 49) Mısır'a Rihlesi	44
2.1.1.2. Adı Bilinmeyen bir Ensârî'nin Mısır'a Rihlesi	45
2.1.2. Câbir b. Abdullah'ın Rihleleri.....	46
2.1.2.1. Şam Rihlesi	49
2.1.2.2. Mısır Rihlesi.....	50
2.1.2.3. Mekke Rihlesi	51
2.1.3. Câbir b. Abdullah'ın Rihlelerinin Gayeleri.....	51
2.1.3.1. Bilmediği Bir Hadisi Öğrenmek	52
2.1.3.2. Bildiği Bir Hadisi Tahkîk Etmek	52
2.1.3.3. Konu Olarak Bildiği Bir Hadisin Metnini Öğrenmek.....	52
2.1.3.3.1. Mezâlim Hadisi	52
2.1.3.3.2. Kısas Hadisi.....	53
2.1.3.3.3. Setru'l-Mü'min Hadisi	54
2.1.3.4. Hadisin Yok Olacağı Endişesi	55
2.2. CÂBİR B. ABDULLAH'IN BAZI HADİS İSTİLAHLARININ OLUŞUMUNA KATKISI	55
2.2.1. İsnâd Sisteminin Oluşumuna Etkisi.....	55
2.2.3. Âlî İsnâd.....	56
2.2.4. Sened (سند) ve Metin (متن).....	58
2.2.5. Müzâkere (المذاكرة).....	59
2.2.6. Tahkîk (التحقیق)	59
2.2.6.1. Râvînin tespitine yönelik Tahkîk	60

2.2.6.2. Söz konusu Rivâyetin Tespitine Yönelik Tahkîk.....	61
2.2.7. Hadis (الحديث)	61
2.2.8. Ale'l-Ebvâb (على الابواب).....	62
2.2.9. Rivâyet (الرواية).....	63
2.2.10. Beleşanî (بلغنى);.....	63
2.2.11. Semâ' (سماع);	64
2.2.11.1. Câbir'in Semâ' Yoluyla Hadis Alması.....	65
2.2.11.2. Câbir'den Semâ' Yoluyla Hadis Alınması	65
2.2.12. Arz ve Kırâat (عرض , عرض القراءة);.....	67
2.2.13. Kitâbet (الكتابة)	68
2.2.14. Tahdîs (التحديث).....	68
2.3. CÂBİR B. ABDULLAH'IN İLİM HALKASI	69
2.4. CÂBİR B. ABDULLAH'VE HADİS EZBER FAALİYETLERİ.....	71
2.4.1. Câbir'in Hadisleri Ezberlemesi	71
2.4.2. Câbir'in Hadisleri Öğrencilerine Ezberletmesi	74
2.5. CÂBİR B. ABDULLAH VE HADİS YAZMA VE İMLÂ FAALİYETLERİ 76	
2.5.1. Câbir'in Hadisleri Yazması	76
2.5.2. Câbir b. Abdullahın İlmi Yazdırma Faaliyetleri	77
2.5.2.1. Hadis İmlâ Meclisleri	78
2.5.2.2. Sünnetleri Yazdırması	79
2.5.2.3. Fetvâları Yazdırması	79
2.6. CÂBİR B. ABDULLAHIN 'SAHÎFESİ'.....	79
2.7. CÂBİR B. ABDULLAH VE SEBEB-İ VÜRÛD.....	83
2.7.1. Câbir'in Kendisinin Sebeb-i Vürûd Olduğu Hadisler	83
2.7.2. Câbir'in Sebeb-i Vürûdunu Rivâyet Ettiği Hadisler	85
2.8. BUHÂRÎ'NİN, SAHÎH'İNDE CÂBİR B. ABDULLAH'IN RİVAYETLERİ İLE OLUŞTURDUĞU BÂBLARI.....	86
2.9. CÂBİR RİVÂYETLERİNİN HADİS KİTAPLARINDAKİ KONU DAĞILIMLARI	99
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA	114

ÖZET..... 125

KISALTMALAR

A.Ü	: Ankara Üniversitesi.
A.Ü.İ.F.Y.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
İFAV	:(Marmara Üniversitesi) İlahiyat Fakültesi Yayınları
b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
h.	: Hicrî
s.s.	: Sayfa Sayısı
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
k.	: Kitap
m.	: Miladî
Thk.	: Tahkik eden
trc.	:Tercüme eden
vb.	: Ve benzeri
yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Allah Rasulü'nün seçkin sahabîlerinden, ömrünü Allâh Rasulü'nün hadislerini öğrenmeye ve öğretmeye adanmış, binden fazla hadis rivayet ederek müksirûn arasına girmiş Câbir b. Abdullah'ın hayatını ve Hadis İlmî'ndeki yerini akademik seviyede araştırmak, bizce hem bir ihtiyaç hem de bir vefa borcudur.

Câbir b. Abdullah ve ilmî şahsiyeti ile ilgili gerek ülkemizde gerekse Arap Coğrafyasında bir çalışmanın olmadığını tespit ettik. Bu düşünce ile, yüksek lisans tez konusu olarak bu büyük şahsiyeti seçtik. Her ne kadar elimizden geleni yapmaya çalışmış olsak da eksiklikler bulunacaktır. Bundan dolayı yapıcı eleştirilere her zaman ihtiyacımız olduğunu da belirtmek isteriz.

Araştırmamızın konusunun tesptinden yazımına kadar her aşamada yardım ve hoşgörülerini gördüğüm, uyarıları ile tezin oluşmasında önemli katkıları bulunan değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Arif GEZER'e en samimi teşekkürlerimi sunarım. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yüksek lisans derslerine kendilerinden çok istifade ettiğim Prof. Dr. Nevzat TARTI'ya, Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Gayret bizden, başarı Allâh'tandır.

Murat DOĞRU

VAN- 2015

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tezimizin konusu 'Câbir b. Abdullah'ın Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri'dir. Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Câbir b. Abdullah'ın hayatı işlenmiştir. Bu bağlamda Câbir b. Abdullah'ın ailesi, İslamiyet ile tanışması, katıldığı savaşlar, Hülefa-i Raşidin ve Emevîler döneminde Câbir b. Abdullah gibi kronolojik konulara değinilmekle birlikte; Câbir'in dindarlığı, maddi durumu, hadis aldığı kişiler ve öğrencileri gibi konular da ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Câbir b. Abdullah'ın hadis ilmindeki yeri konusu işlenmiştir. Bu konuya ilişkin yaptığı hadis faaliyetleri, katkıda bulunduğu hadis ilmine ait kavramların yanı sıra, telif ettiği Sahife ve Mensek adı verilen telif eserleri de incelenecektir.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Sahabîlerin hayatlarını, ilmi şahsiyetlerini ve İslama yaptığı hizmetleri incelemek, İslamı anlama adına önem arz etmektedir. Özellikle hadis alanında en çok rivayeti olanları incelemek, bu ilim adına yapılması gereken öncelikli işler arasındadır. Bu bağlamda bütün hayatını hadis öğrenme ve başkalarına öğretme üzerine adanmış müksirûn sahabîlerden Câbir b. Abdullah'ın hayatını ve hadis ilmindeki yerini hakkında akademik veya ilmi bir çalışma olmadığından bu alandaki önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz.

C. ARAŞTIRMANIN METODU VE SINIRLARI

Tezimiz, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Câbir b. Abdullah'ın hayatını anlatımcı-tanımlayıcı bir metot ile işleyeceğiz. Bu bölümde, birçok tabakât ve rical kitaplarından faydalandık. Başlıca faydalandığımız eserler şunlardır; İbn Hacer el- Askalânî'nin *el- İsbâ'esi*, Zehebî'nin *Siyer, Tezkiretü'l-Huffâz, Tezhîbu Tezhibve Tarihu'l-İslâm'ı*, İbn Sa'd'ın *et-Tabakât'ı*, Süyûtî'nin *Tabakâtü'l-Huffâz'ı*, İbnü'l-Esir'in *Üsdü'l-Ğâbe'si*, İbn Asâkir'in *Tarihu Medineti Dimeşk'i*, el-Hatîb el-Bağdâdî'nin, *Târîhu Bağdâd'ı*...

İkinci bölümde ise, Câbir b. Abdullah'ın hadis ilmindeki yerini işlerken; Câbir'in hadis faaliyetlerini ve diğer gerekli bilgileri; Bağdâdî'nin, *el-Kifâye fi İlmi'r-*

Rivâye, Takyîdu'l-İlm ve el-Câmiu Ahlâki'r-Râvî, adlı eserleri, İ. Lütfi Çakan'ın *Hadis Edebiyatı*, Muhammed Hamîdullah'ın *Muhtasar Hadis Tarihi*, Nisabûrî'nin *Ma'rîfetü Ulumi'l-Hadis'i*, Süyûtî, *el-İtkan'ı*, ve Talat Koçyiğit'in *Hadis Tarihi* gibi eserlerden istifade ederek analitik bir metodla çeşitli analizlere tabi tuttuk.

Câbir'in rivayetlerini incelerken, istatistikî bir metod takip ettik. Başta Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i* olmak üzere birçok kitaptan istifade ermenin yanısıra, İbnü Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-Bârî* ve Aynî'nin *Umdetü'l-Kârî'si* gibi şerhlerden de yararlandık.

Câbir'in hadis ıstılahlarına katkıları konusunu işlerken genellikle Abdullah Aydın'ın *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İ. Lütfi Çakan'ın *Hadis Usulü*, Subhî es-Sâlih'in, *Hadis ilimleri ve Hadis İstılahları*, Ahmet Yücel'in *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, ve Yusuf el-Kardavi'nin *Sünneti Anlamada Yöntem* adlı kitaplardan istifade ettik.

Kendilerine atıf yapılan ilk dipnotlarda şahıslar ve eserleri tam isimleriyle verdik. Sıkça geçen eserleri, müellifinin ve eserinin kısa ismiyle verdik. Uzatma işaretlerini ve bunlardan nisbe ifade edenleri gerek metinde, gerekse dipnotlarda göstermeye çalıştık. Tezimizde hayatını ilediğimiz şahıs olan Câbir b. Abdullah'ı bazen 'Câbir' şeklinde ifade edeceğiz.

Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yaparak tespit ettiğimiz önemli hususları kaydettik. Bu araştırmamızda elde ettiğimiz sonuçları da ekledik.

Kaynakçayı, müellifin soy isimlerine ya da nisbesine göre alfabetik olarak tanzim ettik.

1.CÂBİR B. ABDULLAH'IN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

Bu bölümde Câbir b. Abdullah'ın hayatı ve ilmi şahsiyetini ele alacağız. Bu bağlamda Câbir'in doğumu, yetiştiği aile ortamı, müslüman olması ve Allâh Rasulü ile katıldığı savaşlar incelenmek sureti ile hayatı hakkında bilgi edinmeye çalışacağız. Diğer taraftan Câbir'in ilmi şahsiyetini inceleyerek onun ilimlere katkısını ele alacağız.

1.1. CÂBİR B. ABDULLAH'IN HAYATI

Câbir'in hayatını ele alırken, onun nesebini, ailesini ve Allâh Resulü ile beraberliğini inceleyerek hayatı hakkında fikir edinmeye çalışacağız.

1.1.1.Câbir b. Abdullah'ın Nesebi, Ailesi, Evliliği ve Çocukları

Câbir b. Abdullah (ö.78/687), ashâbın büyüklerinden, en çok hadis rivayet eden (müksirûn) lerden biridir. Hicretten on beş yıl önce 607'de Medine'de dünyaya gelmiştir. Künyesi Ebû Abdillâh veya Ebû Abdurrahmandır. Tam adı ise şöyledir; İbnü Abdillâh Amr b. Haram b. Sa'lebe b. Haram b. Ka'b b. Ğanem b. Ka'b b. Selime.¹Anne adı ise, Üneyse binti Aneme b. Adiy b. Sinan b. Nabi b. Amr b. Sevad b. Ğanem b. Ka'b b. Selime'dir ve Medine şehrinin iki önemli arap kabilesinden biri olan Hazreç kabilesinin Benî Selime oymağındandır. Câbir, Hicrî 78 yılında Medine'de vefat etmiş olup bazı rivayetlere göre Medine'de enson vefat eden sahabîdir.²

Babası Abdullah b. Amr

Câbir b. Abdullah'ın babasının adı, Abdullah b. Amr el-Ensârî olup, ashâbdandır ve Uhud'da şehit düşmüştür. Hazreç kabilesinin Beni Cuşem kolundandır. Abdullah b. Amr ikinci Akabe beyatında Allâh Rasulü'ne destek sözü verenler arasındadır. Daha sonra Bedr ve Uhud savaşlarına iştirak etmiş ve Uhud Savaşı'nda şehit olmuştur.³

¹ İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Darû'l-Cîl, Beyrut, I, 434.

² İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, III, 493.

³ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh el-Basarî ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Thk.; Ali Muhammed Ömer Mektebetü'l-Hancı, Kâhire, 2001, III, 572.

Rivayetlerden edindiğimiz kanaate göre, Câbir'in hayatında, babası ile ilgili dikkat çekici iki husus vardır. Birincisi, yukarıda da belirtildiği üzere, babası Abdullah'ın kendisi II. Akabe biatına katıldığı gibi oğlu Câbir'i de götürmüş, onun çocuk yaşta Allâh Rasulü'nü tanınmasına vesile olmuştur. Diğerisi ise Câbir'in, daha çocuk yaşta, babasının şehit olmasının onun üzerinde bıraktığı etkilerdir . Bu olayın Câbir'i ne denli etkilediğini, Câbir rivayetlerini incelediğimizde görürüz. Zira Câbir, muhtelif yer ve zamanlarda bu olayı etrafındakilere nakletmiştir.

Gerek yukarıdaki mezkur nedenden dolayı, gerekse babasının konumunu belirtmek için aşağıdaki rivayeti burada zikretmek uygun olacaktır. Şöyle ki:

Uhud günü, Câbir babasının şehid olduğu haberini alınca -rivayetlere göre babası Uhud Savaşında ilk şehit olanlardan olmak istemişti- hemen olay yerine babasının yanına gider. Câbir olayı devamlı şöyle anlatır; 'Uhud günü babam şehit olunca yanına gittim,babamın yüzünü açtım ve ağlayarak öpmeye başladım. Allâh Rasûlü'nün ashâbı, bana engel olmaya çalıştıysalar da Allâh Rasulü bana engel olmadı. Halam Fâtıma binti Amr da babama ağlamaya başlayınca Allâh Rasulü ona şöyle dedi 'Ağlasan da ağlamasan da bil ki, melekler o defnedilinceye kadar ona gölge yapmaya devam edecekler ve AllâhTeala onunla perdesiz görüşmüştür.'⁴

Câbir, babasının cenazesini kız kardeşinin de isteği ile Medine'deki aile kabristanına defnetmek isterse de bir münadinin 'Şehitleri şehit oldukları yerlere gömün' demesi üzerine götürüp tekrar şehit olduğu yere, yine Uhud şehitlerinden Amr b. Cemuh ile aynı kabre defnetmiştir.⁵

Câbir b. Abdullah, daha çocukken yaşadığı bu olaydan yıllar sonra da benzer bir vak'aya şahit olmuştur. Emevîler döneminde, Muaviye'nin hilafeti zamanında Uhud şehitlerinin kabrini sel basmış, cenazelerin üzerindeki toprak açılmıştı. Câbir, babasının cenazesini çıkardığında, ifadesi şu olmuştu: 'Babamın eli vücudundaki yaranın üzerinde idi. Elini oradan alınca taze kan akmaya başladı. Eli yara yerine geri konulunca kan durdu. Aradan kırk altı sene geçmiş olmasına rağmen cesedi hiç

⁴ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ed-Dımeşkî, *Siyeru A'lâmi Nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1941, III, 190.

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 572.

bozulmamıştı.' Câbir, cenazeyi daha sonra, şu an Uhud şehitlerinin medfun olduğu yere tek olarak gömmüştür.⁶

Annesi Üneyse binti Aneme

Câbir b. Abdullah'ın annesinin adı, Üneyse veya Enise binti Aneme b. Adıyy b. Sinan b. Nabiy b. Amr b. Sevad b. Ğanem b Ka'b b. Selime. Benî Selime oymağından olup, Câbir'in babası Abdullah ile soyu yukarıda birleşir. Üneyse, Medine'de ilk müslümanlardan ve Allâh Rasûlü'ne biat eden kadınlar arasında idi. Câbirin nasıl bir ailede yetiştiğini anlamamız açısından bu durum önemlidir zira, Câbir'in, daha baştan beri farklı inançların etkilerinden uzak olmasında, babası ve annesinin etkisinin olduğu kanaatindeyiz.⁷

Dayısı Cidd b. Kays

Câbir'in dayısının tam adı, Cidd b. Kays b. Sahr b. Hansa b. Sinan b. Ubeyd b. Ğanem b. Ka'b b. Selime el-Hazrecî el-Ensarî. Künyesi Ebû Abdillâh'dır.⁸

Burada neden Câbir'in dayısını mevzu ettiğimiz akla gelebilir. Cidd b. Kays, Benî Selime kabilesinin önderi idi ve Allâh Rasûlü'ne biat eden yetmiş sahabe içinde II. Akabe biatına (622) katılmış ve yeğeni Câbir'i de biata götürmede etkili olmuştur.⁹ Dolayısıyla Dayısı Cidd'in, Câbir'in İslamiyet ve Allâh Rasûlü ile tanışmasında büyük bir rolü olduğunu söyleyebiliriz.

Fakat daha sonra Cidd, yine Câbir'den gelen bir rivayete göre Hudeybiye günü Allâh Rasûlü'ne biat etmemişti. Abdurrezzak'ın Katâde'den rivayetine göre, Cidd, Tebük seferinden geri kalanlar arasında idi. Bu sebeplerden dolayı onu, 'münafık' olarak addedenler de olmuştur. Daha sonra tevbe edip halini düzelttiğini söyleyenler de vardır.¹⁰

Elmalılı Hamdi Yazır ise tefsirinde, Tevbe suresi 49. ayetini açıklarken Cidd b. Kays hakkında şöyle der; Onlardan bir kısmı da 'Bana izin ver ve beni fitneye

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 572.

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, X, 380.

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, X, 380.

⁹ İbn Hacer el-Askalânî *el-İsâbe*, I, 468.

¹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, I, 468.

düşürme' diyordu. Yani 'Benim başımı derde sokma, izin versen de vermesen de gitmeyeceğim, bari izin ver de beni günaha sokma, yahut ben sefere çıkarsam ailem perişan olacak, benim mahvıma sebep olma da, bana izin ver' demek istiyordu. Bu rivayetlere göre Cidd b. Kays adındaki münafık, 'Ensar bilir ki ben kadınlara düşkünümdür. Şu halde sarışın kadınlarla, yani Şam tarafındaki sarışın Rum kızları ile beni imtihan etme, lakin sana malımla yardım edeyim de benim yakamı bırak' demek cüretini bile göstermişti.¹¹

Görüldüğü gibi Cidd b. Kays, Câbir'in İslamiyet ile tanışmasına vesile olsa da daha sonra yukarıda belirtildiği gibi hakkında farkı şeylerde söylenmiştir.

Câbir b. Abdullah'ın dayısı hakkında ki bu farklı rivayetleri, onu tanıma adına önemli bulduğumuz için belirttik.

Câbir b. Abdulah'ın Evliliği ve Çocukları

Câbir b. Abdullah'ın Uhud'da şehit olan babası geriye, yedi veya dokuz kız çocuğu ve bir hayli borç bırakmıştı. Câbir, gerek ekonomik durumunun kısıtlı olmasından gerekse kız kardeşlerine bakacak ve onları kabullenecek biri olmasını istediğinden dolayı bir bakire ile değil de dul bir kadınla evlenmişti.¹²

Dul bir kadınla evliliği meselesini, Allâh Rasulü ile bir sefer dönüşünde şöyle ifade etmiştir:

'Birgün ben kafilenin arkasında giderken AllâhRasûlü, yanıma gelerek 'evlendin mi? diye sordu. Ben 'evet' deyince, 'bakire ile mi yoksa dul ile mi evlendin?' dedi. Ben dul ile evlendiğimi söyleyince 'keşke kendisi ile oynaşacağın bir bakire ile evlenseydin ya' dedi. Ben de 'Ey Allâh Rasulü –babasını kast ederek- Abdullah bana yetim kızlar bıraktı. Ben de bakire alıp kızlara bir kız daha eklemek istemedim, akli başında biri olsun istedim.' Başka bir rivayette ise, bekar değil de dul bir kadınla evlenmesinin nedeninin kız kardeşlerine bakması olduğu açıkça geçer.¹³ Câbir'in bu açıklaması üzerine, Hz. Peygamber bir müddet susar ve doğru yapmışın'

¹¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehraveyn yay.IV, 360.

¹² ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffaz*, I,32.

¹³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Meğazî, 15.

deyip dua eder.¹⁴ Rivayetin devamında, Câbir'in eve dönmede acele ettiği, Allâh Rasulü'nün bu duruma vakıf olunca, Câbir'e acele etmemesinive evdeki eşinin onun gelişinden haberdar olup hazırlanmaya zamanı olması gerektiğini söylediği belirtilir.¹⁵

Câbir ilk evlendiği eşi dışında başka kadınlarla da evlenmiştir. Bunlar; Süheyme binti Mes'ud adlı eşinden Abdurrahman ve Ümmü Habibe ve diğer hanımı Ümmü'l Haris b. Muhammed b. Mesleme'den Muhammed ve Hamide ve diğer bir hanımı olan Ümmü'l-Veled'den de Meymune adlı çocukları dünyaya gelmiştir.¹⁶

1.1.2. Câbir b. Abdullah'ın İslamiyetle Tanışması

Câbir b. Abdullah'ın İslamiyetle tanışması, çocuk denilebilecek yaşlarda II. Akabe biatına katılması ile olmuştur. Rivayete göre O, Akabebiatına katılan yetmiş Ensarî sahabenin en küçüğü idi.¹⁷ Biate babası ve dayısı ile birlikte gitmişti. Daha sonraki yıllarda kendi, babasını ve dayısını yad ederken 'ben babam ve dayım, Akabe ashâbındanız' der.¹⁸

Burada, Câbir'in II. Akabe biatına katılma yaşı ile ilgili bir problem gözükmemektedir. Zira yukarıda Câbir b. Abdullah'ın ailesi başlığı adı altında belirttiğimiz üzere, Câbir'in hicretten ondört veye onbeş sene önce doğduğu ile ilgili rivayetler vardır.¹⁹ Fakat Câbirin, II. Akabe biatına katılması ilgili rivayetlere baktığımızda, onun bir hac mevsiminde yedi yaşında biata katıldığı hatta kendi ifadesi ile 'uzaklara taş atamayacak yaşta olduğu, dayısı Cidd b. Kays'ın onu, biate sırtında taşıyarak getirdiği (شهد خالاي بي العقبة)²⁰ ile ilgili rivayetler de vardır.²¹

¹⁴ İbn Asâkir, Ebû Muhammed Bahâüddîn el-Kasım b. Alî b. el-Hasen ed-Dimeşki, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, Thk.; Muhibiddin es-Said el-Amrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1995, II, 223.

¹⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I, 306.

¹⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Nafakat, 12.

¹⁷ et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l- Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûmi ve'-Hikem, Musul, 1983, II, 182.

¹⁸ İbnu Abdî'l-Berr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî, *el-İstîâb fî Ma'rîfeti'l-Ashâb*, Darü'l-A'lâm, Ürdün, 2002, 220.

¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 434.

²⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, II, 219.

²¹ et-Taberânî, *el-Mucemu'l- Kebîr*, II,182.

II. Akabe biatının hicretten bir yıl kadar önce olduğunu da hesaba katacak olursak, farklı rivayetlerde ortaya çıkan aradaki fark altı yaş kadardır.²² İki rivayetin ortak bilgilerini ele aldığımızda, Câbir, henüz çocuk yaşta iken Allâh Rasulü'nü tanımış ve ona iman ettiği sonucuna ulaşabiliriz.

Diğer taraftan, daha küçük yaşta şahit olduğu ve işittiği hususları ayrıntılı bir şekilde nakletmesinden ileride hadislere ne denli vukufiyeti ve maharetinin olacağını ilk işaretlerini verdiği görüyoruz. Mesela Câbir, Allâh Rasulü ile Ensarîlerin arasında geçen diyalogu şöyle anlatır; 'Biat esnasında Ensar topluluğu Allâh Rasulü'ne (Yanında Amcası Abbas da vardı) dediler ki: 'Ey Muhammed Rabbin ve Kendin için dilediğini iste'. Bunun Üzerine Allâh Rasulü dedi ki 'Rabbim için isteğim ondan başkasına tapmayacaksınız. Kendim için isteğim ise mallarınız ve canlarınızı koruduğunuz gibi beni de koruyacaksınız'²³

Diğer bir rivayette daha ayrıntılı bilgiler vardır. Şöyle ki; 'Dayım Cidd b. Kays, Ensardan yetmiş atlı ile birlikte beni de alarak Akabeye götürdü. Allâh Rasulü yanımıza geldi, yanında amcası Abbas b. Abdulmuttalib de vardı. Allâh Rasûlü, amcasına dedi ki: 'Amca, dayılarından biat al'. Bunun üzerine Ensar heyeti şöyle dedi: Ey Muhammed, kendin ve Rabbin için dilediğini söyle. Allâh Rasulü de Şöyle buyurdu: 'Rabbimden yalnızca ona kulluk etmenizi ve O'na şirk koşmamanızı diliyorum. Sizden ise kendiniz için engel olduğunuz şeyi Benim içinde engel olmanızı istiyorum'dedi.²⁴

1.1.3. Câbir b. Abdullah'ın Katıldığı Savaşlar

Câbir, çocuk yaştan itibaren, Allâh Rasulü ile bütün savaş ve gazvelere katılmak istemiştir. Bedir ve Uhud savaşlarına babasının engellemesi sonucu katılamadı ise de daha sonra Allâh Rasulü'nün katıldığı tüm savaşlara iştirak etmiştir.

²² el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu`fî, *el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Resulillahî (sav) ve Sünenihî ve Eyyamihî*, Şirketü Dâri'l-Erkam b. İbn ebi'l-Erkam, Beyrut, K. Fezâilî's-Sahâbe, 72.

²³ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, II, 219.

²⁴ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, II, 1869.

Câbir bir rivayette, Allâh Rasulü ile ondokuz sefere çıktığını söylerken,²⁵ diğer bir rivayette ise on üç gazveye katıldığını ifade etmiştir.²⁶

Yine farklı bir rivayet olarak, kendisine 'Rasulullah, bizzat kaç gazveye çıktı?' diye sorulunca şöyle der 'Allâh Rasulü bizzat yirmiyedi gazveye çıktı ki ben bunlardan onaltısına iştirak ettim. Babam Beni, Uhud'da şehit olana kadar kız kardeşlerimin başına bırakmıştı. Fakat ondan sonra hiçbir gazveyi kaçırmadım.'²⁷

Rivayetleri incelediğimizde Câbir'in kaç sefere katıldığına ilişkin farklı rakamlar görüyoruz. Kanatimize göre bu farklı sayıların olmasının nedeni, Câbir'in bazı rivayetlerde Allâh Rasulü ile katıldığı gazveleri sayarken, bazı rivayetlerde ise Allâh Rasulü ile katıldığı ve katılmadığı seferlerin toplamını ifade etmiş olmasıdır.

1.1.3.1. Bedir ve Uhud Savaşlarındaki Durumu

Câbir. b. Abdullah, Bedir savaşı'na katılmayı çok istemesine rağmen, babası onu, yedi küçük kız kardeşinin başına, bakması için bırakmıştı.²⁸ Diğer taraftan Câbir'in Bedir günü ashâba su dağıttığını (Menâha) kaydeder.²⁹Yine bu minvaldeki bir rivayette ise, Câbir'in savaşçılara su vermesi (Menâha) vazifesinin ayrıntılarını görmekteyiz. Rivayete göre Câbir, Bedir Gazvesi'nde bulunduğu ve suların azlığı sebebiyle kuyuya girerek kovaları doldurduğunu bizzat kendisi dile getirmiştir.³⁰ Fakat Müslim'in sahîh bir rivayetinde³¹ anlaşıldığına göre bu gazvede bulunmamıştır.

Yukardaki zikredilen rivayetlerde, Câbir'in Bedir savaşına katıldığı ile ilgili Buhârî rivayeti ve savaşa katılmadığı ile ilgili Müslim rivayeti de mevcut olduğuna göre, biz bu tezdad gibi görünen rivayetleri şöyle telif edebiliriz; Câbir, her ne kadar muharib olarak bizzat Bedir savaşında savaşmamışsa da, geri hizmetlere bulunmuş, muhariplere -ihtimal bedir kuyularına- çocuk olmasından kaynaklanan vücudununküçüklüğünü ve hafifliğini de kullanarak, su çıkararak yardım etmiş

²⁵ İbn Hacer el-Askâlânî, *et-Tehzibu't-Tehzîb*, II, 38.

²⁶ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l- Kebîr*, I, 182.

²⁷ ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, 3.

²⁸ ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I, 32.

²⁹ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe*, 434.

³⁰ Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebi Dâvûd*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, Beyrut, K. Cihâd, 141.

³¹ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, K. Cihâd, 145.

olabilir.³² Nitekim, Ebû Nuaym'in rivayeti, Buhârînin, Câbirin, Bedir'e katılması ile ilgili savaşçılara su taşıdığı (Menâha)³³ yönündeki görüşümüzü destekler mahiyettedir. Dolayısı ile olarak şöyle diyebiliriz; Konu ile ilgili yukarıdaki her bir rivayet doğrudur. Fakat rivayetler, aynı olayın farklı durumlarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak Câbir, Bedir ve Uhud savaşlarına katılmak istedi ise de gerek yaşı gerekse de ailevi durumlardan dolayı, Bedir savaşında ancak su taşıma işini deruhte etmiş, Uhud Savaşına ise hiç katılmamıştır.³⁴ Fakat bundan sonra kendi ifadesi ile, Allâh Rasulü'nün katıldığı hiçbir gazveyi kaçırmamıştır.³⁵

1.1.3.2. Hamrâu'l-Esed

Hamrâu'l-Esed Gazvesi, Uhud Savaşının ertesi günü, Allâh Rasulü'nün sadece Uhud'a katılanların gelebileceğini söyleyerek tekrar Mekke'li Müşriklerin peşine düştüğü bir gazvedir.³⁶

Câbir'in iştirak ettiği ilk gazve, Uhud Gazvesi'nin hemen ardından düşmanları kovalamak üzere yapılan bu Hamrâu'l-Esed Gazvesidir. Câbir, bu gazveye, Allâh Rasulü'nün, sadece bir gün önce Uhud'da çarpışmış olanlara katılma izni verdiğini öğrenince, Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarak kızkardeşlerine bakma mecburiyeti dolayısıyla savaşa iştirak edemediğini söyler ve ondan özel izin alarak³⁷ bu gazveye katılır. Nitekim Câbir, katıldığı ilk gazvenin Hamrâu'l-Esed olduğunu belirtmiştir.³⁸

1.1.3.3. Hendek Savaşı

Câbir b. Abdullah'ın Hendek Savaşına iştirak etmiş olduğunu göstermesi ve bu savaş sırasında Allâh Rasulü'nün de bir mucizesine vesile olması bakımından, onun meşhur'hendek ashâbını yemeğe daveti vak'asını anlatmak yerinde olacaktır.³⁹ Farklı

³²et-Tebrîzî, Veliyyüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah, *Mişkâtü'l-Mesabih*, Mektebetü'l-İslami, Dimeşk, 1961, I, 294.

³³Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, Thk; Adil b.Yusuf el-Azâzî, Dâru'l-Vatani li'n-Neşr, Riyad, 1998, II, 529.

³⁴ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, 3.

³⁵Koçkuzu, Ali Osman, *Hadisde Nâsîh ve Mensûh*, İfav, İstanbul, 1985, 227.

³⁶İbrahim Sarıçam, "Hamrâu'l-Esed Gazvesi" Maddesi, *DİA*, İst., 2015.

³⁷el-Belâzurî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, D'aru'l-Maârif, Mısır I, 338-339.

³⁸ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, 3.

³⁹ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I, 32.

rivayetleri cem etmek sureti ile aşağıdaki rivayeti nakletmek edeceğiz. Câbir olayı şöyle anlatır:

'Biz, Hendek Savaşı gününde siper kazıyorduk. Önümüze son derece sert bir kaya çıktı. Sahâbîler, Allâh Rasûlü'ne gidip 'Kazmakta olduğumuz hendekte önümüze sert bir kaya çıktı' dediler. Allâh Rasûlü de, 'Ben hendeğe ineceğim' buyurdu, sonra ayağa kalktı, açlıktan karnına taş bağlamıştı. Biz üç gün müddetle yiyecek hiçbir şey tatmaksızın orada kalmıştık. Hz. Peygamber kazmayı eline aldı ve sert bir kayaya vurdu, o kaya un ufak olup kum yığına döndü. Ben: 'Ya Rasulallâh, eve gitmeme izin verin' dedim. Eve varıp zevceme 'Allâh Rasûlü'nü açlıktan dayanılmayacak bir hâlde gördüm, yiyecek bir şey var mı?' diye sordum. Zevcem: 'Biraz arpa ile bir de oğlak var.' dedi. Oğlağı kestim, arpayı da öğüttüm. Eti tencereye koyduk. Ekmek pişip tencere de taşlar üzerinde kaynamakta iken Rasûlullâh'a gittim: 'Ey Allâh'ın Rasûlü, birazcık yemeğim var, birkaç kişiyle berâber bize buyrun' dedim. Allâh Rasûlü 'Yemek ne kadar?' diye sordu. Ben de olanı söyledim. Bunun üzerine 'Hem çok, hem de güzel. Hanımına söyle, ben gelinceye kadar tencereyi ateşten indirmesin, ekmeği de fırından çıkarmasın' buyurdu. Sonra ashâbına: 'Ey Hendek ehli, Câbir, bize ziyâfet hazırlamış, haydi buyrun' diye yüksek sesle nidâ etti. Oradakiler hep birlikte kalktılar. Ben telâşla zevcemin yanına koşup: 'Vay başımıza gelenler! Allâh Rasûlü yanında Muhâcir, Ensâr ve berâberlerindekiyle buraya geliyor.' dedim. Hanımım ise: 'Allâh Rasûlü sana ne kadar yemeğimiz olduğunu sordu mu?' dedi. Ben 'Evet' dedim. Bunun üzerine: 'O hâlde telâşlanma, O senden daha iyi bilir.' dedi. Bir müddet sonra geldiklerinde, Allâh Rasûlü Sahâbîlerine; 'Birbirinizi sıkıştırmadan giriniz' buyurdu. Onlar da Onar onar eve girdiler. Efendimiz ekmeği koparıyor, üzerine et koyuyor ve her defâsında tencereyi ve fırını kapatıyor, ondan aldığını ashâbına veriyordu. Sonra yine aynıını yapıyordu. Gelenler bin kişi kadardılar.⁴⁰ Allâh Rasûlü, oradakilerin

⁴⁰ Vak'anın *Sahih-i Buhârî*'deki metni için bkz: " حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ " أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاء قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا حَفَرَ الْخَنْدَقَ رَأَيْتُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمَصًا شَدِيدًا فَأَتَيْتُ امْرَأَتِي فَقُلْتُ هَلْ عِنْدَكَ شَيْءٌ فَأَتَيْتُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمَصًا شَدِيدًا فَأَخْرَجَتْ إِلَيَّ جِرَابًا فِيهِ صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِرٌ فَدَبَخْنَاهَا وَطَحْنَتُ الشَّعِيرَ فَفَرَّغْتُ إِلَى فِرَاعِي وَقَطَعْتَهَا فِي بُرْمَتِهَا ثُمَّ وَلَيْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ لَا تَفْضَحْنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَمَنْ مَعَهُ فَجِئْتُهُ فَسَارَرْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ دَبَخْنَا بُهَيْمَةَ لَنَا وَطَحْنَا صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ كَأَنَّ عِنْدَنَا فَتَعَالَ أَنْتَ وَنَفَرٌ مَعَكَ فَصَاحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا فَحَيَّ هَلَّا يَهْلِكُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَنْزِلُنَّ بُرْمَتَكُمْ وَلَا تُخْبِرُنَّ عَجِبَتُكُمْ حَتَّى آجِيءَ فَجِئْتُ وَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَدَمِ النَّاسِ حَتَّى جِئْتُ امْرَأَتِي فَقَالَتْ بِكَ وَبِكَ فَقُلْتُ قَدْ فَعَلْتُ الَّذِي قُلْتَ فَأَخْرَجَتْ لِي عَجِيْبًا فَبَصَقَتْ فِيهِ وَبَارَكَ ثُمَّ عَمَدَ

hepsi doyuncaya kadar, ekmeği koparıp üzerine et koymaya devâm etti.⁴¹ Neticede bir miktar yiyecek de arttı. Allâh Rasûlü zevceme dönerek: 'Bunu ye, komşularına da ikrâm et, çünkü açlık insanları perişan etti!' buyurdu.⁴²

Bu rivayet, Câbir b. Abdullah'ın Hendek Savaşı'nda savaşa katılanlara yemek yedirmesni anlatan bir rivayet olup aynı zaman da Cabir'in bu savaştaki etkin rolünü de belirtir.

1.1.3.4. Necid Gazvesi

Allâh Rasulü Gatafanlılarla mücadele etmek üzere, dörtyüzelli kişilik bir ordu ile Necid tarafına sefere çıkmıştı. Bu sefere Câbir b. Abdullahda katılmıştır. Câbir'in bu sefere katıldığını onun şu ifadelerinden anlıyoruz; 'Biz Rasulullah ile birlikte Necid istikametine gazaya gitmiştik.⁴³ Kafilemiz yola çıktığı zaman kuşluk vakti geniş bir vadiye indik. Burada konakladık. Burasının ağaçları çoktu. Asker ağaçların gölgesine sığınarak istirahate çekildi. Allâh Rasulü de, bir semura ağacının altına istirahate çekildi, kılıcını da bu ağaca astı. Hepimiz uyumuştuk. Bir de ne görelim Allâh Rasulü bizleri çağırıyor. Derhal onun yanına koştuk. Onun yanında bir bedevi oturmakta idi. Meğer bu bedevi, Allâh Rasulü'ne suikastta bulunmak istemiş, O da bize buyurdular ki: "Bu bedevi, gelip ben uyurken kılıcı kınından sıyırmış ve başucuma dikilip: "Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak ey Muhammed?" diye bağırdı. Ben de kendisine: "Allâh kurtaracak" karşılığını verdim. Bedevi korkup kılıcını kınına koydu ve gördüğünüz gibi yere oturdu." Allâh Rasulü, bu bedeviyi cezalandırmadı.⁴⁴

1.1.3.5. Enmâr Gazvesi

Enmâr gazvesi, Medine'ye gelen bir bedevînin Rasulüllah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Benî Sâ'lebe ve Benî Enmâr'dan sizin aleyhinize toplanmakta olan insanlar gördüm. Siz onlardan gafilsiniz" haberini getirmesi üzerine Allâh Rasulü, âniden yapılmasına karar verirdiği birseferdir ve Allâh Rasulü dörtyüz -yediyüz vs.

إِلَى بُرْمَتِنَا فَبَصَقَ وَبَارَكَ ثُمَّ قَالَ ادْعْ خَابِرَةَ فَلْتَخْبِرْ مَعِيَ وَافْتَجِي مِن بُرْمَتِكُمْ وَلَا تَنْزِلُوهَا وَهُمُ أَلْفٌ فَأَقْسِمُ بِاللَّهِ لَقَدْ أَكَلُوا حَتَّى تَرَكُوهُ
وَإِنْ أَنْخَرَفُوا وَإِنْ بُرْمَتِنَا لَتَغَطُّ كَمَا هِيَ وَإِنْ عَجِبْنَا لِيُخْبِرْ كَمَا هُوَ", K. Meğâzî, 27.

⁴¹ Müslim, *es-Sahih*, K. Eşribe, 141.

⁴² el-Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî, *el-Megâzî*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987, I, 450.

⁴³ (عن جابر بن عبد الله أخيره أنه عزا مع رسول قبل نجد).

⁴⁴ el-Buhârî, *es-Sahih*, Kitabu'l-Megâzî, 29.

de denilmiştir- kişi ile yola çıkar.Câbir b. Abdullah'ın, şu müşahedesinden, Enmâr Gazvesi'ne katıldığını anlıyoruz;⁴⁵'Allâh Rasulü'nü Enmâr Gazvesi'nde bineğinin üzerinde, doğu tarafna yönelmiş durumda, nafile namaz kılarken gördüm.'⁴⁶

1.1.3.6. Habat Seferi

Allâh Rasulü, Câbir'in rivayetine göre, Ashâb'dan bir grubu, başlarında Ebû Ubeyde b. Cerrah'ı tayin ederek, Kureyş kafilesini gözetlemek üzere sahil istikametine göndermiştir. Bu sefere katılanlar yiyecekleri bitip ağaçlardan sirkeledikleri yapraklardan⁴⁷ karınlarını doyurmaya çalıştıkları için bu sefere 'habat' seferi denmiştir. Câbir sefer izlenimlerini şöyle anlatır:

Hiz. Peygamber, bize emir olarak Ebû Ubeyde'yi tayin ederek Kureyş'in kervanını karşılamak üzere bir sefere yollamış ve bizlere azık olarak bir dağarcık hurma vermiş başka bi şey bulamamıştı. Sefer esnasında açlık tehlikesi baş gösterdiğinden, Ebû Ubeyde bize hurmaları teker teker veriyordu. Câbir'e O hurmaları nasıl yapıyordunuz?' diye sorulunca, Câbir 'Biz o hurmayı çocuk gibi emiyor, sonra da üzerine su içiyorduk. Bununla geceye kadar ki günlük gıdalarımızı karşılıyorduk, bir de sopalarımızla selem ağacının yapraklarını silkiyor, sonra da onu ıslatarak yiyorduk' demiştir. Câbir devamında olayı şöyle anlatır; 'Biz sahil boyunca gittik. Sonunda bir kum tepesi gördük. Yanına gelince bir de baktık ki orda büyük bir balina var. Ebû Ubeyde ilk önce 'bu murdardır' dedi ise de, sonra 'biz Allâh yolundayız, Allâh Rasulü'nün elçileriyiz, şimdi açlık tehlikesi var, bu yüzden yiyiniz' dedi. Biz onun yanında bir ay kaldık. Üçyüz kişi idik ve onu balınayı yiyerek semizledik. Yeminle söylüyorum ki, onun göz çukurundan testilerle yağ doldurduğumuzu ve ondan öküz büyüklüğünde parçalar kestiğimizi pek iyibilmekteyim. Yine yeminle söylüyorum ki, Ebû Ubeyde onüç kişi ile bu hayvanın göz çukuruna oturdu ve onun kaburga kemikleinden birini alıp dikti ve yanındaki en büyük deveyi semerleyerek onun altından geçti. Onun etinden haşlama yaptık. Nihayet Medine'ye döndüğümüzde, Hiz. Peygamber'in yanına gidip bu durumu ona anlattık. Bunun üzerine O şöyle buyurdu; 'O Allâh'ın sizler için çıkardığı bir rızıktır.

⁴⁵ (رأيت النبي في غزوة أمار على راحلته قبل المشرق يصلي متوجها متطوعا)

⁴⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Meğazî, 62.

⁴⁷ Habat, 'الخبث' Sözlükte ağaçlardan sirkelenme sonucu düşen yaprak vb. şetlere denir. Bkz: el-Mu'cemü'l-Vasit, 216.

Yanınızda onun etinden bir parça varsa bize de tattırırsanız?' buyurdu. Biz de ondan Allâh Rasûlü'ne göndedik, O da yedi.⁴⁸

1.1.3.7. Hayberin Fethi

Hayber seferi, Medine'ye yakın⁴⁹ bir bölgede bulunan ve Müslümanların aleyhine çalışan yahudilere yönelik yapılmıştır. Câbir, bu sefere de katılmıştır. Câbir'in şu rivayetinden bu sefere katıldığını tahmin ediyoruz; 'Allâh Rasûlü, Hayber günü evcil eşek etini yemeyi yasakladı ve at eti yemeye izin verdi.'⁵⁰

1.1.3.8. Hudeybiye

Allâh Rasûlü, Ashâbı ile birlikte Mekke'ye hac etmek için silahsız olarak yola çıkarlar. Mekkeli müşrikler, onları Mekke'ye sokmazlar. Bunun üzerine Allâh Rasûlü, durumun sıkıntılı bir hal almasına binaen Hudeybiye adlı yerde Ashâbından biat alır. Bu biatte Câbir'de vardır. Câbir, o gün 'Allâh Rasûlü'nün, Hudeybiye günü kendilerine 'Siz arz ehlinin en hayırlısısınız' dediğini nakletmiştir.⁵¹ Câbir b. Abdullah, o gün ashâbın bindörtü yüz kişi olduklarından, hatta kurbanlık yetmiş deve kesildiğinden her bir devenin yedi kişi için kesildiğinden de haber verir.⁵²

Diğer bir rivayette ise, Câbir Hudeybiye günü insanların sussuz kalmalarından bahisle şöyle der:⁵³ 'Hudeybiye günü insanlar susamıştı. Bu arada, Allâh Rasûlü'nün bir suyla abdest aldığını görenler, O'na doğru hücum ettiler.⁵⁴ Allâh Rasûlü bu durumun nedenini sorunca, onlar: 'Ey Allâhın Rasûlü suyumuz bitti' dediler.⁵⁵ Bunun

بَعَثْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مِائَةٍ رَاكِبٍ أَمِيرُنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ نَزَعُوا عِيرَ فَرُشٍ فَأَقَمْنَا بِالسَّجَلِ نِصْفَ شَهْرٍ فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبْطَ فَسَمِيَ ذَلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبْطِ فَأَلْفَى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ وَادَّهْنَا مِنْ وَدَكِهِ حَتَّى ثَابَتْ إِلَيْنَا أَجْسَامُنَا فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ ضَلْعًا مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنَصَبَهُ فَعَمَدَ إِلَى أَطْوَلِ رَجُلٍ مَعَهُ قَالَ سَفِيَانُ مَرَّةً ضَلْعًا " مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنَصَبَهُ وَأَخَذَ رَجُلًا وَبَعِيرًا فَمَرَّ تَحْتَهُ

⁴⁹ Hayber, yaklaşık Medine'ye 180 km'dir.

⁵⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Meğazî, 36.

⁵¹ ez-Zehabî, *Tezkira*, I, 32. (قال لنا رسول الله يوم الحديبية أنتم خير أهل الأرض)

⁵² Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1999, III, 396.

⁵³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Mısır II, 486.

⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II,100.

⁵⁵ ed-Dârîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl, *Sünenü'd-Darîmî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407, II,78.

üzerine Allâh Rasulü, önündeki suya parmaklarını soktu ve parmaklarından sular firkırmaya başladı. O gün hudeybiye halkının tümü suyu içtiler ve abdest aldılar.⁵⁶

Diğer taraftan Câbir, Hudeybiye'de bindörtüüz kişi olduklarından⁵⁷ ve Allâh Rasûlü'nün semura ağacının altında kendilerinden biat aldığından da bahseder.⁵⁸

1.1.3.9. Merru'z-Zahrân

Merru'z-Zahrân seferi, Mekke fethi öncesi, bir hazırlık mahiyetinde icra edilen ve fetih öncesi hazırlıkları içeren bir seferdir.⁵⁹

Câbir, Allâh Rasûlü ile birlikte Merru'z-Zahrân seferine katıldığını belirtmiştir. Rivayete göre, Allâh Rasulü, Mekke Fethi öncesinde, gizlice ashâbı ile birlikte Merruz-zahrân'a gelip konaklamış ve ashâbına, geceleyin, ateş yakmalarını emretmiş, ashâb da onbin ateş yakmışlardı.⁶⁰

1.1.3.10. Mekke'nin Fethi

Câbir b. Abdullah, Mekke fethine de katılmıştır. Bu durumu da, Câbir'in, Allâh Rasûlü'nün o yıl, Mekke'de içki satışını yasakladığını söylemesinden anlıyoruz.⁶¹

1.1.4. Hulefâ-i Raşidîn Döneminde Câbir b. Abdullah

Câbir b. Abdullah'ın Allâh Rasulü'nün vefatından sonra da İslam fetihlerine aktif bir şekilde katıldığını görmek mümkündür. Nitekim O, Hz.Ebû Bekr zamanında başlayan yalancı peygamberler ve irtidad edenlerle mücadele edenlerin içinde yer almıştır.

Bir defasında Hz.Ebû Bekr ile aralarında şöyle bir vaka cereyan etmiştir; Allâh Rasulü Câbir'e 'Bahreyn'den mallar gelince sana şöyle şöyle vereceğim' diyerek Câbir'e söz vermişti. Fakat bu sözünü yerine getiremeden vefat etmişti. Hz.Ebû Bekir

⁵⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Menakıb, 22; K. Meğazî, 33.

⁵⁷ Müslim, *es-Sahîh*, 1318.

⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 387.

⁵⁹ İbn Hişâm, Cemalettin Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 399.

⁶⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Et'ime, 48. (كنا مع رسول الله بمر الظهران)

⁶¹ el-Buhârî, *es-Sahîh* K. Meğazî, 48. (سمعت رسول الله يقول عام الفتح بمكة إن الله ورسوله حرم بيع الخمر).

halife olunca Câbir, Allâh Rasulü'nun bu sözünü ona hatırlatarak gelen mallardan alır.⁶²

Hız. Ömer döneminde ise cihaddan geri durmamış, İnan ve Irak'ın fetihlerine katılmıştır. Ayrıca Câbir, Hız. Ömer'in hilafetinde, Halid b. Velid'in komutasında Şam kuşatmasına katılmıştır.⁶³

Câbir'in Hız. Ömer'le yakın bir ilişkide olduğunu şu rivayetten anlıyoruz; Hız. Ömer, bir gün Câbir'in çarşidan et aldığını görür, 'her canın çektiğini yiyormusun?' diye çıkışır⁶⁴ ve onu ahiret nimetlerini dünyada yemekle eleştirir.⁶⁵ Hız. Ömer'in, Câbir'i bu şekilde normal olan bir hususda eleştirmesine rağmen, diğer taraftan onu kavmine 'arîf' olarak tayin etmiştir⁶⁶ Bu durumda Câbir b. Abdullah'ın, hem Hız. Ömer nezdinde hem de kavmi nezdinde önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.⁶⁷

Câbir, Hız. Ali döneminde de yine halifenin yanında yer almış,⁶⁸ Sıffin savaşında Hız. Ali ile birlikte mücadele etmiştir. Ayrıca Hız. Ali takdir sadedinde, Câbir hakkında soru soran birine 'o insanların en hayırlısı idi' der.⁶⁹

1.1.5. Emevîler Döneminde Câbir b. Abdullah

Hulefa-i Raşidîn dönemini ilim ve cihadla geçiren Câbir, Hız. Ali ile Muaviye arasındaki ihtilafta, Hız. Ali yanında olmayı tercih etmişti.⁷⁰

Daha sonraki siyasi ihtilaflarlarda Câbir'i görememekteyiz. Ahmet b. Hanbel'in *Müsned*'inde tespit ettiğimiz şu rivayeti, Câbir'in siyasi ihtilaflardan iradî olarak uzak durduğuna bir işaret olarak kabul edebiliriz. Şöyle ki; 'Câbir, müslümanlar arasındaki

⁶² el-Buhârî, *es-Sahîh*, K.Humus,4.

⁶³ ez-Zehebî, *Tezkira*, 192.

⁶⁴ Abdu's-Selam b. Muhsin, *Dirâsetün Nakdiyyetün fi Merviyyâti'l-Vâride fi Şahsiyyeti Umer ibni'l-Hattâbi ve Siyasiyyetihi'l-İdariyyeti*, İmadetü'l-Bahsi'l-İlmiyye bi'l-Camiati'l-İslamiyye, Medine, 2002, II, 1022.

⁶⁵ İmâm-ı Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'*, II, 936.

⁶⁶ Sözlükte 'arîf'; ilim ile bir şeyi çok iyi bilen, mensubu bulunduğu kavmin seyyidi efendisi, onların işlerini deruhte edip, yöneten, düzenleyen anlamlarına gelmektedir. Bkz; *el-Mu'cemu'l-Vasî*, "Arafe" maddesi.

⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV,390.

⁶⁸ İbn Ebî Şeybe Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*,Thk: Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible. IV, 129.

⁶⁹ İbn Abdi'l-Berr,*el-İstîâb*, I, 220.

⁷⁰ İbn Abdi'l-Berr,*el-İstîâb*, I, 220.

ihtilaflardan söz edildiğinde hep şu hadisi rivayet ederdi: 'İnsanlar Allâhın dinine cemaatler halinde girdiler yine cemaatler halinde çıkacaklar.'⁷¹ Câbir, bu hadisi rivayet etmekle, ihtilafın neden olacağı sıkıntılara dikkat çekmiş oluyordu.⁷²

Câbir b. Abdullah'ın Emevîler dönemindeki tutum ve davranışlarını incelediğimizde, gerek Emevî halifelerinin gerekse valilerin, lüks ve israfı dalmalarını, halka zulmetmelerini veya Allâh Rasûlü'nün sünnetine uymayan davranışları karşısında, bu tavırlara karşı tepkisini vermekten geri durmadığını, ayrıca halkın arasında çıkan kargaşa ve fitnelerde, hep birleştirici bir rol üstlendiğini şu rivayetten anlıyoruz:

İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında geçen rivayette, Büsr b. Erta',(ö.40). Medine halkından biat almaya gelir Câbir b. Abdullah, daha önce geçtiği üzere Hz. Ömer döneminde kavmine yönetici (arîf) seçildiğinden dolayı, kavmi nezdinde önemli bir yeri vardı.⁷³ Bundan dolayı Câbir'in Ensar'ın en büyük oymaklarından biri olan Benî Selime üzerinde hatta rivayetten anlaşıldığı üzere, Medine'liler üzerinde de önemli bir etkiye sahipti. Büsr, Câbir'in, halkın üzerindeki etkisini bildiğinden dolayı ilk önce Câbir'den biat almak ister. Câbir bunun üzerine ilk önce biat etmeyi istemez ve behemehal gidip durumu Allâh Rasûlü'nün eşlerinden Ümmü Seleme'ye (ö. 683) anlatıp fikrini sorar. Oda kan dökülmemesi için biat etmesi gerektiğini söyleyince, istemeyerek de olsa biat eder.⁷⁴

Diğer bir rivayete göre ise olay şöyle cereyan etmiştir; Muaviye kendilerine biat alması için Büsr b. Erta'yı Medine'ye gönderdiğinde, Büsr Medine'de kabilelerden sırası ile biat almaktadır. Sıra Benî Selime kabilesine gelir. Büsr, Câbir'i sorar ve orada olmadığını görünce gidip derhal Câbir'i getirmelerini söyler. Bunu üzerine Câbir zorla getirilir. Câbir, ona biat etmeyeceğine dair yemin eder. Kavmi ise, Câbirin yanına gelerek 'Bizimle gel ona biat et. Yoksa savaşçılarımızı öldürecek ve çocuklarımızı esir alacak.' derler. Bunun üzerine Câbir onlardan süre isteyerek, akşam Allâh Rasûlü'nün eşi Ümmü Seleme'ye giderek meseleyi ona danışır. O da

⁷¹ Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 390.

⁷² Ayrıca Bazı hadisçilerin buldukları zamanı beğenmeyip gelecekte endişe duyduklarına dair ayrıntılar için bkz.; Nevzad Tartı, *Hadisçilerin Zaman / Tarih Tasavvuru*, Din ve Bilim Kitapları, Samsun, 2007, 101.

⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV,390.

⁷⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 390

'Yeğenim git biat et, kendinin ve kavminin kanını kurtar' der. Bunun üzerine Câbir'de istemek de olsa, fitne çıkmasın diye biat eder.⁷⁵

Câbir'in Medine'de ne kadar etkin bir insan olduğunu anlamamız bakımından şu rivayeti nakletmek yerinde olacaktır; Emevîlerin ilk halifesi Muaviye b. Ebû Süfyan, miladî 670 yılında, Hz. Osman'ı Medinelilerin katlettikleri iddiası üzerine, Allâh Rasulü'nün minberi ve esasını alıp Şam'a götürmeye karar vermiştir. Ancak, başta Câbir olmak üzere sahabelerin önderleri , bunun yanlışlığını ifade ederek, onu bu niyetinden vaz geçirirler.⁷⁶

Yukarıdaki rivayetlerden anladığımıza göre Câbir, her ne kadar Emevî idarecilerinin uygulamalarına karşı çıksa da, durum halkın zarar göreceği bir raddeye varınca sulh yolunu seçer ve birleştirici bir rol oynar.

Yine bir defasında Câbir'in, Muaviye ile arasında şöyle bir olay geçer; Câbir, Muaviye halife olduğu bir dönemde, onun yanına girmek için izin ister, fakat kendisine günlerce izin verilmez. Nihayetinde kendisine izin verilip de Muaviyenin yanına girince ona şöyle der; 'Ey Muaviye, Ben mübarek Allâh Rasulü'nden duydum ki: ' Eğer bir emir kendisini fakirlerden gizler ve onlardan kendini ayırırsa, Cenab-ı Allâh'da, kendisine muhtaç olunacağı o gün (kıyamet günü) kendini gizler. Muaviye, Câbir'in bu sözlerine çok sinirlenerek şöyle der; 'Ey Câbir, Rasulüllah'ın şu sözünü niye söylemiyorsun!' 'Ey Ensar cemaati benden sonra başınıza bazı musibetler gelecek. Havzımın başına gelene kadar sabredin.' Câbir 'Evet bu söz O Mübareğin (sav) sözüdür. Muaviye; 'O zaman neden sabretmiyorsun'? Câbir: 'Vallâhi senin ve babanın burnuna vurula vurula zorla islama girdiğiniz zaman ki sabrettiğim gibi yine sabredeceğim' der ve Muaviye'nin yanından ayrılır.⁷⁷ Bu olay, Câbir'in baştaki idarecilerin bir yanlışını gördüğünde, rahatlıkla onları uyarabilecek bir cesaret ve kararlılıkta olduğunu gösterir.

Câbir b. Abdullah ile meşhur Emevî valilerinden Haccac (41/95) arasında da ciddi ihtilaflar meydana gelmiştir. Haccâc, Mekke ve Medine valisi sıfatıyla Medine'ye gelince, Hz. Osman'ı şehid ettikleri ithamıyla şehir halkına hakaret

⁷⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XI, 96.

⁷⁶ ez-Zehebî, *Siyeri A'lami Nübelâ*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1941 III, 192,193.

⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IVI, 80.

ettikten sonra, başka bazı sahâbîlerle birlikte Câbir b. Abdullah'ın ellerini kurşunla damgalatır.⁷⁸

Rivayetlere göre Câbir'in Haccac'a muhalefeti hep devam etmiş, onun arkasında namaz kılmamış hatta karşılaştığında ona selam bile vermemiştir. Halk Câbir'e, Haccac'ın yaptığı zulumlardan şikayet edince Câbir 'Keşke gözüm kör olduğu gibi, kulağım da işitmese idi, bunları duymasa idim' diyerek tepkisini dile getirmiştir.⁷⁹

Ali b. el-Medîni, Câbir'in uzun yaşadığını ve cenaze namazını Haccac'ın kıldırılmamasını vasiyet ettiğini belirterek bu ihtilafın ne boyutlarda olduğuna işaret eder.⁸⁰

Câbir b. Abdullah, genellikle Emevî idarecilerine yaptıkları hatalardan dolayı muhalif bir tavır seğılese de Emevî halifesi Abdümelik b. Mervan'la (ö. 705) ilişkileri iyi seviyededir. Câbir, zaman zaman, Abdümelik'in yanına gider, ona nasihat eder, Medine halkı ile ilişkileri iyi tutmasını ve haklarını gözetmesini söyler ve hatta bunda ısrarcı olur. Abdümelik ise, buna karşın ona iyi davranır, nasihatlerini dinler.⁸¹

1.1.6. Câbir b. Abdullah'ın Vefatı

Câbir b. Abdullah ilim ve cihat ile geçen hayatının sonlarında gözlerini kaybeder. Fakat buna rağmen vefatına kadar ilim ile meşgul olmaya talebelerine hadis rivayet etmeye devam etmiştir.⁸²

Câbir, Muaviye'nin hilafeti döneminde Medine'de vefat etmiştir.⁸³ Mekke'de, Medine'de veya Kuba'da vefat ettiğine dair rivayetler de vardır.⁸⁴ Vefat yılı ile ilgili rivayetler muhtelifdir. İbn Bükeyr, Câbir'in Hicrî 78 yılında vefat ettiğini nakleder.⁸⁵ Câbir'in hicrî 78 yılında Medine'de vefat ettiğine rivayetler olduğu gibi, 68, 73 veya

⁷⁸ ez-Zehebî, *Siyer*, III, 192,193.

⁷⁹ İbn Sa'd *et-Tabakat*, IV,385.

⁸⁰ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe*,435.

⁸¹ ez-Zehebî, *Siyer*,193.

⁸² İbn Asâkir, *Târîh*, II,223.

⁸³ ez- Zehebî, *Târîh*, IV, 74.

⁸⁴ Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvatta'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, I, 90.

⁸⁵ ez- Zehebî, *Târîh*,193.

77 yılında vefat ettiği de söylenmektedir. *el-İsâbe*'de , Hicrî 73 veya 74 yılında vefat ettiğine ilişkin rivayetler de mevcuttur.⁸⁶ Doksan dört yıl yaşadığı, bu sebeple 'muammerûn (المعمرُونَ)⁸⁷ 'dan olduğu söylenmektedir. Ayrıca el-Vâkıdî, Câbir'in hicrî 78'de vefat ettiğini nakletmiştir. Muhammed b. Ömer'de, Câbir'in hicrî yetmiş sekiz yılında doksandört yaşında iken vefat ettiğini söyler.⁸⁸

Câbir b. Abdullah'ın kendine ait bazı hususî özellikleri vardır. Akabe biatına katılanlardan enson vefat eden sahabîdir, yine tabiînin büyüklerinden Katâde'ye göre, Rasulüllah'ın ashâbı içinde Medine'de en son vefat eden Câbir b. Abdullah'dır.⁸⁹

Uzun bir ömre sahip olan Câbir, vefat etmeden önce, Haccac'ın kendi cenaze namazını kıldırmamasını vasiyet eder. Câbir'in cenaze namazını Haccac'ın kıldıracağına dair bir rivayetten söz edilmekte ise de Zehebî bu rivayetin garîb (غريب)⁹⁰, hatta münker (منكر)⁹¹ olduğunu ileri sürmüştür.⁹²

Cenazesi ile bizzat Hz. Osman'ın oğlu Ebân b. Osman (ö.723) ilgilenir. Cenazenin techiz ve tekfin işlerini görür ve cenaze namazını Benî Selime mahallesinde kıldırır ve defneder.⁹³

1.1.7. Câbir b. Abdulahın Ahlâkı ve Fazîleti

Câbir b. Abdullah, ashâb içinde ilmi ve takvası ile temayüz etmiş biri olarak 'büyük imam, müctehid, hafız' gibi tabirlerle anılır⁹⁴, ayrıca tabiîn nazarında Câbir, ashâbın büyüklerinden ve faziletliyelerinden sayılırdı.⁹⁵

⁸⁶ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe*, 435

⁸⁷ Muammerûn; Sözlükte muammer kelimesi "ömrü uzun olan kişi" anlamında olup hadis ilminde uzun süre yaşayan muhaddisler için kullanılır. Seksen yaşını aşmış kişiler zaman zaman muammerûndan sayılmışsa da bu terim daha çok 100-120 yıl yaşayanları ifade eder. Bkz; *DİA*, "Muammerun" maddesi.

⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 380.

⁸⁹ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe*, 435.

⁹⁰ Garîb; Senedin bir veya birkaç yerinde (tabakasında ravi sayısı bire düşen ve çoğunlukla daha iyi durumdaki ravilere aykırı olan hadis. Bkz; Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları sözlüğü* "Garib" maddesi.

⁹¹ Münker; Zayıf ravinin kendisinden daha iyi durumda olan raviye aykırı bir şekilde rivayet ettiği hadis. Bkz; Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları sözlüğü* "Münker" maddesi.

⁹² ez-Zehebî, *Târîh*, III, 193.

⁹³ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe* 435.

⁹⁴ ez-Zehebî, *Târîh*, 189.

⁹⁵ İbn Kânî, Ebû'l-Hüseyn Abdülbâki b. Kani' b. Merzûk el-Ümevî el-Bağdâdî, *Mu'cemu's-Sahâbe*, Mektebetü'l-Mükrima, Suudi Arabistan, Thk; Hamdi Dirdaş Muhamed, 1998, III,996,

Câbir, Medine'de yaşadığı dönem itibari ile, hadis alanında temayüz etmiş vassıflarının yanı sıra -ki bu yönünü müstakil olarak ilerde ele alacağız- halkın kendisine fetva sorduğu bir zat⁹⁶ olarak da zikredilmiştir. Nitekim kaynaklarda 'Medine'nin müftüsü' tabiri ile vasfedilir.⁹⁷

Ayrıca rivayetlerde Medine'de, mescitte, uzun yıllar imamlık yaptığı hatta ömrünün sonlarına doğru âmâ olduğu halde bu görevini yerine getirmeye devam ettiğine de rastlamaktayız.⁹⁸

Diğer taraftan, Kettânî, Câbir b. Abdullah ilgili şu tespitte bulunmuştur; 'Allâh Rasülü'nün Câbir'den namaz kılma, zekat verme vs. gibi ibadetlerin yanısıra, tüm müslümanlara nasihat etmek üzere biat almasını'nın, Câbir'in kavminin seyyidi olması ve onun kavmine bazı bilgileri öğretip nasihat edip onları irşad edebilecek kapasitede olmasındandır'.⁹⁹

Câbir b. Abdullah ilmi yönü itibarle temayüz etmiş olmasının yanısıra takvası ile demeşhur bir zattır. Nitekim O, o kadar ibadete düşkün bir kişi idi ki seferlerde bile nafilâ namaz kıları. Muhammed b. Kays onun bu durumunu şöyle anlatır: 'Bir sefer sırasında Câbir'in yanına vardım. Seferde olmasına rağmen nafilâ namaz kılıyordu.'¹⁰⁰

Ayrıca Câbir, o günün örfünde tevazu ve sadelik anlamı taşıyan , üzerinde izar ve rida olmayan tek ve kaba,¹⁰¹ topuklara varmayan tek bir elbise¹⁰² içerisinde namaz kılar ve kıldırırmiş. Bu durumu soranlara da, Allâh Rasülü'nü de bu şekilde namaz kılarken gördüğünü¹⁰³ söylemiş. Ayrıca etekleri topuklara değmeyen bir izar giydiği, başına beyaz sarık sardığı, sarığının ucunu arka tarafa sarkıttığı, bembeyaz

⁹⁶ Salih b. Ahmed b. Rıza, *Sahîfetü Ebûz- Zübeyr an Câbir*, Mülteka Ehli'l-Hadis, Külliyyetü'ş-Şeria ve Usulu'd-Din, Sudan 1413, I,5.

⁹⁷ ez- Zehebî, *Târîh* 190.

⁹⁸ İbn Sa'd,et-Tabakât, IV,382.

⁹⁹ el-Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî, *Nizamu'l-Hukümeti'n-Nebeviyye el-Müsemma et-Tertîbu'l-İdâriyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiy, Beyrut, I, 220.

¹⁰⁰ İbn Ebî Şeybe *el-Musannef*, II,292.

¹⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 386.

¹⁰² el-Buhârî, *es-Sahîh*, Kitabu Ebvâbi's-Salah, 2.

¹⁰³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Ebvâbi's-Salah, 10.

olan sakalını zaman zaman sarıya, bazı rivayetlerde de kırmızıya boyadığı rivayet edilir.¹⁰⁴

Câbirin, dini salabetini gösteren en önemli işaretlerden biri de, Cuma suresi 11. ayetin nazil olmasına sebep olan olaydır. Câbir olayı şöyle anlatır: 'Biz bir Cuma günü, Allâh Rasulü ile birlikte Cuma namazını kılarken, şehre ticaret ve yiyecek mallarının olduğu bir kafilenin geldiğini duyanlar mescitten savuşup kafilenin yanına gittiler. Geri kalanlar oniki kişi idi ki, ben de onlardan biri idim. Bunun üzerine şu ayet¹⁰⁵ nazil oldu:¹⁰⁶ Bu rivayetten anlıyoruz ki, ashâbın çoğunun bile kafile yüzünden cumayı terkettiği bir durumda Câbir, mescidi terketmeyen on iki kişiden biri idi.¹⁰⁷

Câbir, aslında maddi durumu iyi olmamasına rağmen¹⁰⁸ ziyadesi ile cömert birisidir. Nitekim yukarıda geçtiği üzere, Hendek savaşında elindeki kısıtlı imkanlarla Allâh Rasulü ve etrafındakilere yemek yedirmeye çalışmıştı.¹⁰⁹ Yine bu minvalde aşağıdaki rivayet Câbir'in ne kadar zor şartlarda bile hayır hasenat yapıp sevap kazanmaya gayret ettiğini gösterir:

Râvî Amr b. Nüfeyl, babasından naklediyor: 'Biz Kureyş'ten iki gençle gözünü kaybettikten sonra Câbir'in yanına gittik. Evinde tavana asılı bir ip ve kucağında ekmekler vardı. Bir fakir yiyecek bir şeyi istemeye geldiğinde ip yardımı ile gitti o fakire ekmek verdi. Biz dedik ki: Hay Allâh affedesi! fakire biz verirdik sen niye kalktın? dediğimizde bize: 'Ben bu işten dolayı yürümeyi seviyorum' dedi ve bu yaptığı işin fazileti ile ilgili bize bir hadis rivayet etti.'¹¹⁰

¹⁰⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 560.

¹⁰⁵ 'Onlar bir ticaret veya bir oyun eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koşular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır." (وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكَوْكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنْ (التِّجَارَةِ وَاللَّهِ خَيْرُ الرَّازِقِينَ).

¹⁰⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Cum'a,34.

¹⁰⁷ İbn Abdî'l-Berr, *el-İstiâb*, IV, 384.

¹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 373.

¹⁰⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, Kitabu'l-Cihadi ve's-Seyr, 184.

¹¹⁰ İbn Asâkir, *Târîh*, XI,223.

Câbir'in karakteri ile edindiğimiz bilgiye göre O, hakkı açıkça ortaya koyar ve onu gizleyeni de hoş görmezdi.¹¹¹ Emevî halifelerine karşı gösterdiği tutum ve davranışlar da bu durumu teyit etmektedir.¹¹²

1.1.8. Câbir b. Abdullah'ın Ekonomik Durumu

Mevcut kaynaklara göre Câbir'in hayatını incelediğimizde, onun hayatı boyunca maddi sıkıntı içerisinde bir hayat geçirmiştir. Şöyle ki:

Câbir b. Abdullah'ın babası, Uhud'da şehit olunca Câbir'e yedi veya dokuz kız kardeş ve babasından kalan, malı satsa da¹¹³ ödeyemeyeği bir borç bırakmıştı.¹¹⁴ Bir rivayette kendisi bu durumu şöyle dile getirir; 'Babam Uhud Savaşı' da şehid olunca Allâh Rasulü beni çağırdı ve dedi ki: Para istermisin? Ben de 'evet' dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: 'Şayet bana dirhem gelir ise bende sana eli ile işaret ederek 'şöyle şöyle vereceğim'dedi. Fakat, daha sonra Allâh Rasulü bu sözünü yerine getiremeden vefat etti.¹¹⁵ Akabinde Hz.Ebû Bekr halife olunca, 'kimin Allâh Rasulü'nde alacağı veya kendisine vermiş olduğu bir sözü var ise gelsin' diye nida ettirmiş bir süre sonra da Baheryn'den bazı mallar gelmişti. Halife beni çağırarak 'Allâh Rasulü sana ne söz vermiş ise al' dedi. Ben de bunun üzerine üç veya bundan daha az avuç aldım.¹¹⁶

Bu rivayet, Allâh Rasulü'nun bir savaşın sonucunda yetim kalmış bir genci tesellinin yanı sıra, diğer taraftan Câbir'in, maddi durumunun, Hz.Ebû Bekrin hilafetine kadar sürdüğünü de gösterir. Ayrıca Câbir, ihtiyacı olmadığı halde, gidip de birinden bir şey isteyecek biri değildi. Cuma suresinin 11. ayetinde geçtiği üzere, Ashâb Cuma namazı vakti hutbe esnasında Medine'ye gelen ticaret malları ve yiyeceklerin olduğu kafillesi gelince, mescidi terkedip kafileye gitmişti.¹¹⁷ Mescitte kalanların içinde Câbir'de vardı. Belki onunda ciddi ihtiyacı vardı fakat, o bırakıp gitmemişti. Bu durum onun maddi şeylere karşı müstağni olduğunu da gösterir.

¹¹¹ İbn Abdi'l-Berr, *el-İstîâb*, IV, 384.

¹¹² İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Thk.:Ali Muhammed Muavviz ve Adil AhmedAbdu'l-Mevcud, Betrut, Lübnan, 1996, 493.

¹¹³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Meğâzî, 12.

¹¹⁴ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Meğâzî, 15.

¹¹⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Hibe ve Fadlihâ, 17.

¹¹⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Humus, 4.

¹¹⁷ İbn Abdi'l-Berr, *el-İstîâb*, IV, 384.

Câbir'in maddi durumunun iyi olmadığını gösteren diğer bir meşhur rivayette şudur ki, Allâh Rasûlü bu rivayette aynı zamanda bir mucizesini göstermiştir. Câbir, vak'ayı şöyle anlatır:

'Babam Uhud'da şehit olmuş ve bana yüklü bir borç bırakmıştı. Bahçede olan ürün borcuma yetmiyordu. Hatta birkaç senelik ürün de olsa yine yetmeyecekti. Alacaklı Yahudilerde beni sıkıştırıyorlardı. Bende bunun üzerine gidip Allâh Rasulü'nden yardım istediğim zaman Allâh Rasulü bana şöyle dedi: 'Hurmaları hasat ettiğin zaman Beni çağır hurmaları cinslerine göre ayır'. Ben de bunun üzerine hasad zamanı gelince onu çağırdım. Allâh Rasulü bahçeye gelince orda dua etti.¹¹⁸ ve bana alacaklıları çağırmanı söyledi. Hurmaları alacaklılara verdik. Öyle ki, Onlar alacaklarını aldıktan sonra bile hurma atmıştı. O hadiseden, borç sahipleri Yahudiler de, çok taaccüp edip hayrette kaldılar. Biz o hurmaları uzun bir süre daha yedik.'¹¹⁹

Câbir b. Abdullah'ın maddi durumu ile ilgili olan bu rivayet, Uhud Savaşını müteakiben cereyan ettiğine göre, olayın geçtiği tarih 625 yılı olmalıdır. Aşağıdaki zikereceğimiz rivayette yine Câbir'in maddi durumunda dolayı Allâh Rasulü'nün bir vesile ile ona yardım etmek istemesini anlatır ki bu olay da Tebük dönüşü yolda cereyan eder ve yıl hicrî 63'i gösterir. Demek ki bu geçen altı yılda, Câbir'in maddi durumu pek değişmemişti. Câbir, olayı şöyle anlatır:

'Tebük Gazvesi'nde iken benim hastalıklı bir devem vardı. Hz. Peygamber yanıma gelerek 'Bu durumun nedir ya Câbir?' dedi. Ben de 'Devem hastadır' deyince Allâh Rasulü dua etti ve sonra bir sopa ile hayvanı mesh ederek önüne ve arkasına su serpti. Bunun üzerine hayvan birden canlanarak ileri atıldı. Bu olaydan bir müddet sonra, Allâh Rasulü tekrar yanıma gelerek bana devemi satmayı teklif etti. Ben ise 'deve senin olsun ya Resulallâh' dedim. Tekrar 'bana sat' dedi. Ben yine aynı şekilde 'deve senin olsun' dedim. Allâh Rasulü satmam için tekrar ısrar edince, ben de beş evak'a¹²⁰ satarım, fakat Medine'ye kadar binme şartı ile' dedim. Allâh Rasûlü, teklifimi kabul etti ve Medine'ye varınca¹²¹ fazlası ile devenin ücretini ödedi,

¹¹⁸ İbn Asâkir, *Târîh*, XI, 227

¹¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 373

¹²⁰ İsmail Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, "evega" maddesi; Evâk veya Ukiyye; Bir ağırlık birimi olup, Mısır'da 374, Haleb'de 320, Kudus'de 240, Beyrut'da ise 213.3 gr'a tekabül etmektedir.

¹²¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Hibe ve Fadliha, 22 (أتيت النبي صلى الله عليه وسلم في المسجد فضائي وزادني)

deveyi de geri verdi. Benim de o ara borcum vardı. Allâh Rasülü'nden aldığım paranın bir kısmı ile borcumu kapattım.¹²² Artan parayı ise teberrüken sakladım. Ta ki Şam ehli 'Harre Günü' benden onu alıncaya kadar bu para bende durdu.¹²³

Câbir b. Abdullah'ın fakir bir kişi olduğunu gösteren diğer bir rivayet ise şöyledir; Allâh Rasülü Câbir'e yine Tebuk dönüşü şöyle der: 'Ya Câbir, Medine'ye varıp yatağında uyumana az kaldı'. Câbir'de buna karşılık: 'Hayır, Ya Resulallâh seni hak ile gönderen Allâh'a yemin ederim ki uyuyacağım bir yatağımız yoktur. Biz kumun üzerine su serpip üzerinde uyuruz.'¹²⁴

Sonuç olarak tüm bu rivayetlerden anlıyoruz ki, Câbir b. Abdullah fakir sahabîlerden biridir ve bu durumu nerede ise bütün hayatı boyunca sürmüştür. Bizce, Câbir'in müksirûndan (المكثرون)¹²⁵ birisi olmasının nedenlerinden biri de yukarıda anlatıldığı üzere kendisini meşgul edecek bir malının olmaması olduğunu söyleyebiliriz.¹²⁶

1.2. CÂBİR B. ABDULLAH'IN İLMÎ YÖNÜ

Sahabî, genel tanımı itibari ile, Allâh Rasûlü'nü görüp ona inanan ve bu hal üzere vefat eden kişilere denir.¹²⁷ Tabiîn veya tebei tabiîn dönemi alimleri, sahabeyi, özelliklerine tabakalara ayırmışlardır. Buna göre Câbir, sahbenin alimlerinden sayılır.¹²⁸

Câbir, uzun süre Mescid-i Nebvî'de imamlık yapması ve halkın dini konularda fetvasına başvurduğu sayılı sahabelerin arasında olması hasebi ile, 'büyük imam,

¹²² İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, 494,

¹²³ ez-Zehabî, *Tecridü Esmâi's-Sahâbe*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, I,73.

¹²⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XI, 225.

¹²⁵ (المكثرون) Çok hadis rivayet eden yedi sahâbî hakkında kullanılan terim. Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 208.

¹²⁶ Cabir b. Abdullahın hayatı ile ilgili ayrıntılar için bkz: Abdussettar Eş-Şeyh, *A'lâmu'l-Huffâzı ve'l-Muhaddisîn Dâruş Şâmiyye*, Beyrud, 110-148; Bosworth, E Van Donzel, B Lewis et Ch. Pellat, *Cyclopedie De l'Islam*, Jawhar, Hindistan, 1981. ek III ve IV. cilt, 230; Abdulvehhab Abdullatif, *el-Muhtasar fî İlmi Ricâli'l-Eser*, Dâru'l-Kütübi'l-Hâdisiyye, Mısır, 1966, 113, 114; Seyyid Muhammed Mehdî, *Ricâlu's-Seyyidi-Bahru'l-Ulûm (el-Fevaidu'r-Ricâliyye)*, II, 135. Mektebetüs Sâdık, Tahran, 1363; Muhammed ez-Zuhaylî, *Merciu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, Dimeşk; Juynboll, G.H.A, *Encyclopedia of Canonical Hadith*, Leiden, Hollanda, 2007, 259, 260; Haşimî, Hüseyin, *Min Eimmeti'l-Muhaddisîn*, Kahire, 1981, VII, 424; Şevkani, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, *Derrü's-Sehâbe fî Menâkıbi'l-Karâbe ve's-Sahâbe*, Dimeşk, 1404, 649; Hasan es-Sadr, *Te'sisü's-Şîa*, Beyrud, 1981, 323.

¹²⁷ Mehmet Efendioğlu, "Sahabe" Mad., *DİA*, İst. 2015.

¹²⁸ Bünyamin Erul, *Sahbebin Sünnet Anlayışı*, 175.

müctehid¹²⁹ ve 'Medine'nin müftüsü'¹³⁰ tabirleri ile anılırdı. Câbir'e bu vasıflar, hadis alanındaki vukufiyenin yanı sıra, Mescid-i Nebevî'de imamlık yaptığından dolayı ve halkın devamlı kendisinden fetva sorduğu bir kişi olduğu için kendisine verilmiştir.

Câbir'in ilmin faziletine dair sözleri vardır. Örneğin, Tabiîn imamlarının büyüklerinden Saîd b. Müseyyeb (ö. m. 715), Câbir'in ilmin fazileti ile ilgili şöyle dediğini rivayet eder: 'İlk önce susmayı, sonra hikmeti, sonra ilmi, sonra da ilimle ameli öğrenin, sonra da o ilmi yayın.'¹³¹ Ayrıca, yine Câbir'in 'İlmi öğrenin, sonra hilmî öğrenin, sonra tekrar ilmi öğrenin, sonra da ilimle ameli öğrenin, sonra da müjdeleyin' dediğini de söyler.¹³²

Câbir b. Abdullah'ın ayırıcı vasıflarından biri de, her nerede ne durumda olursa olsun, insanlarla bir araya gelip onlara hadis öğretmeye çalışmasıdır. Örneğin, Câbir, hadis almak üzere Mısır, Şam, Mekke vs. gibi şehirlere gidince, sadece ilgili şahıslardan hadis almanın yanı sıra, oranın halkı, o nereye gitse, Câbir'in etrafını sarar, ondan hadis öğrenmeye çalışırlardı. Ayrıca, oldukça yaşlı olması ve görme yetisini kaybetmesine rağmen, Câbir, daima Medine'nin gençleri ile birlikte olmuş¹³³ ve onlara hadis öğretmeye devam etmiştir.

Câbir b. Abdullah, ashâb arasında ilmi ile temayüz etmiş biri idi. Hadis alanındaki vukufiyetinin yanı sıra ki -bu yönünü ileride geniş bir şekilde ele alacağız- tefsir ve fıkıh alanında da önemli bir konumu vardı.¹³⁴ Nitekim, Hz. Ali onun ilmi yönünü övdüğünde , yanındaki bir kişi 'yâ Ali sen ilimde bu nokta da iken Câbir'i mi övüyorsun?' der. Bunu üzerine O, Câbir'in, (إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ رَبِّي)¹³⁵ ayetinin tefsirini bilmesini delil göstererek¹³⁶ onun ilmi vukufiyetini belirtmiştir. Diğer taraftan Kütüb-i Sitte

¹²⁹ ez-Zehebî, *Siyer*, 189. (127)

¹³⁰ ez-Zehebî, *Siyer*, 190.

¹³¹ el-Mizzî, *Tehzib*, IV, 452.

¹³² İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, XI, 233

¹³³ Elbânî, Muhammed Nasruddin, *es-Silsiletü 'd-Dâife*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad, IV, 206.

¹³⁴ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet anlayışı*, TDV. Ankara, 1999,198.

¹³⁵ 28/Kasas;85.

¹³⁶ es-Sa'lebî, *Tefsîru-s-Sa'lebî*, Müessesetü'l-İlmiyyeti li'l-Matbuat, Beyrut , I,11.

imamlarından et-Tirmizî (ö. 279), Câbir'in, ilim ehli sahabîler arasında olduğu görüşündedir.¹³⁷

Cabir, daha çocuk yaşta iken hadis ezberlemeye başlamıştır. Rivayetlerden edindiğimiz kanaat, Câbir b. Abdullah, okuma yazmayı Allâh Rasûlü hayatta iken öğrendiği yönündedir. Çünkü Allâh Rasûlü'nün Bedir Savaşı'ndan başlamak üzere, ashâbın çocuklarına okuma yazma öğretme faaliyetlerini başlattığını biliyoruz. Câbir daha sonra, ilmi hayatına, hadisleri ezberlemenin yanısıra, yoğun bir şekilde hadisleri yazma faaliyetlerini de icra edecektir. Câbir'in çocuk yaşta başlayan hadise olan bu ilgisi ve hadisleri ezberlemesi, hayatı boyunca devam etmiş, ömrünün son yıllarında, gözleri görmemesine rağmen bu faaliyetlerini sürdürmüştür.¹³⁸

Câbir'in ilmi yönden temayüz etmesinin nedenlerinden biri de, bu ezber gücünün çok iyi olması idi. O'nun yaşadığı dönem itibariyle yazı kültürü ve olanakları fazla gelişmediğinden, insanlar bir ilmi, ezberlemek vasıtası ile öğreniyorlardı. Câbir daha Allâh Rasûlü hayatta iken ezber faaliyetlerine başlar ve ondan, çocuk olduğu halde yetmiş kada hadis öğrenir.¹³⁹ Câbir b. Abdullah daha sonra her ne kadar hadisleri daha sonra yazsa da, onun ilmi hayatında ezberin rolü büyüktür.¹⁴⁰

Cabir'in ilmî hayatında ilim için yaptığı yolculuklar (rıhle) önemli bir yer tutar. Buhârî, Sahîh'inde, 'ilim için yolculuğa çıkmak' adlı babını oluştururken, ilk verdiği örnek Câbir b. Abdullah'ın 'bir aylık mesafeye tek bir hadis için gitmesi' olarak kaydeder. Bu durum, bize 'ilim' denilince genellikle hadis öğrenme¹⁴¹ gibi faaliyetlerin kastedildiğini göstermenin yanısıra, ileride rıhle bölümünde geçeceği üzere, bu konuda Câbir b. Abdullah'ın öncülerden olduğunu da gösterir.¹⁴²

¹³⁷ et-Tirmizî, Muhammed b. İsa es- Sülemî, *Sünenü't Tirmizî*, Daru İhyai Türesi'l-Arabî, Beyrut, I,71,183,300.

¹³⁸ ez-Zehabî, *Siyer*, 189

¹³⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimesşk*, XI, 239

¹⁴⁰ el-Mizzî, *Tuhfetül-Eşraf bi Ma'rifeti'l-Etrâf*, el-Mektebetü'l-İslamî, 1983, XI, 131.

¹⁴¹ el-Hatib el-Bağdâdî'nin *Takyidu'l-İlm* vb. gibi eserleri incelediğimizde, Sahabe zamanında 'ilim' kelimesi, genellikle 'hadis' anlamında, bazende fikhi bir soruya verilen fetvalar anlamında kullanılıyordu. Bkz; Bağdadî, *Takyidu'l-İlm*, Thk; Yusuf e-Iş, Daru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, y.y 1974, 97.

¹⁴² el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. İlm, Bâbu'l-Huruc fi Talebi'l-İlm.

Aynî (ö. 855) ise, Buhârî şerhinde, Câbir'in, tek bir hadis için yaptığı rıhleyi anlatırken, Onun için, çok hadis rivayet eden ve yüksek ilmi mertebesini gösteren 'müksirûn fi'l-hadis ve uluvv-i mertebe' tabirlerini kullanmıştır.¹⁴³ Câbir, sahabe arasında hadis ezberleme, yazma ve hadisleri öğrencilerine aktarma anlamında, temayüz etmesi, gerekse, bunun yanında fıkıh ve tefsir alanındaki ilmi seviyesi, onun bu vasıflarla anılmasına sebep teşkil etmiştir.

Cabir'in yazma faaliyetlerinin bir sonucu olarak, onun hadis alnında telif ettiği bir sahîfesi vardır. Subhî es-Salih, 'Hz. Peygamber Zamanında Yazılan Sahîfeler'den bahsettiği yerde, Câbir'in sahîfesini de sayar ve şöyle der; Câbir'in de bir sahîfesi vardır. Müslim bunun menasiki hac ile ilgili olduğunu söyler. Bu sahîfedeki bazı hadisler belki de, Rasulüllah'ın vedâ hutbesinde îrâd ettiği bilgilerdendi'¹⁴⁴ der. Bu bilgiye göre, Câbir, daha Allâh Rasulü hayatta iken, hadisleri yazma faaliyetlerine başladığını söyleyebiliriz.

Câbir'in sahîfesi hacimli bir eser idi. Nitekim bir rivayette O kitap, Câbir'e okunur¹⁴⁵ -ki O, o zaman âmâ idi- Câbir, o kitabı harflerine kadar biliyordu.¹⁴⁶ Bu rivayet, Câbir'in hafızasının ne kadar güçlü olduğunu göstermesinin yanı sıra, ezberlediği hadisleri sağlıklı bir şekilde yazıya geçirdiğini de gösterir.

Câbir, sahabenin, en çok hadis rivayet edenlerinden (Müksirûn)¹⁴⁷ ve hadis hafızlarından idi.¹⁴⁸ Müksirûn 'sayıca çok olmak, artmak' anlamındaki kesret kökünün 'if'âl' kalıbından türeyen müksir kelimesi çok hadis rivayet eden sahâbîyi ifade eder. Bu anlam 'ekserü's-sahâbeti rivâyeten, ekserü's-sahâbeti hadîsen, el-müksirûne mine's-sahâbeti rivâyeten' gibi tabirlerle de ifade edilir. Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet etmeye 'iksârü'l-hadîs', az hadis rivayet etmeye 'iklâlü'l-hadîs' denir. Resûl-i Ekrem vefat ettiğinde 114.000 kadar olduğu belirtilen sahâbîler rivayetlerinin azlığı ve çokluğu bakımından iki gruba ayrılır; bunlardan az hadis rivayet edenler için mukillûn terimi kullanılır. Müksirûn grubuna giren

¹⁴³ Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, Ehlü'l-Hadis, 2006, XXX,159.

¹⁴⁴ Subhî es- Salih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, Çevr: Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir, İFAV, İstanbul, 1997, 19.

¹⁴⁵ el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, Mektebetü'l-İlmiyye, Medine I,354

¹⁴⁶ en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü Ulumi'l-Hadis*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1977, I, 164.

¹⁴⁷ et-Tebrîzî, *Mişkât*, I,294

¹⁴⁸ et-Tebrîzî, *Mişkât*, I,294

sahâbîlerin altı, yedi veya dokuz kişi olduğu söylenmiştir. Altı kişi esas alındığında müksirûn 1500 ve üzeri, yedi kişi esas alındığında 1000 ve üzeri, dokuz kişi esas alındığında 700 ve üzeri rivayeti bulunan sahâbîleri kapsar. Ahmed b. Hanbel'e göre müksirûn Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Abdullah b. Abbâs ve Câbir b. Abdullah'tan ibarettir. Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr bunlara Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Amr b. Âs ve Abdullah b. Mes'ûd'u da ilâve eder. es-Süyûtî müksirûnu 1000 ve daha fazla hadis rivayet eden yedi sahâbî olarak tanımlar ve Ahmed b. Hanbel'in adlarını zikrettiği altı sahâbîye Ebû Saîd el-Hudrî'yi ekler. Onun bu tarifi daha sonraları benimsenmiştir. Dolayısı ile Câbir, ashâb arasında, en çok hadis rivayet eden bir kaç kişiden biri olması hasebiyle önemlidir.¹⁴⁹

Huffâz ise, hadis ilmi literatünde ' yüzbin hadisi metin ve senetleri ile bilen kişi', veya 'hadislerin sonraki nesillere sahîh olarak ulaşmasında, büyük emeği geçen kişi' gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁰ Câbir'in yaşadığı dönem itibari ile bu kavram, henüz mezkur şekilde kullanılsa da, Câbir'in 'huffâz-ı li's-sünen' yani sünnetleri ezberleyen/koruyan tabiri ile anılması, onun sünneti iyi bilmesinin yanı sıra, hadisleri de ezberleme konusundaki seviyesini gösterir.

Diğer bir husus da, tâbînden Ebû'z-Zubeyr ve Ebû Süfyan gibi, Câbir'den bize gelen rivayetleri ulaştırma da etkin olan zatlar, Câbir ile sırf ilim için uzun süre beraber kalmış ondan hadis almışlardı.¹⁵¹ Câbir'den bize, onun müksirûn sayılabilecek derecede hadis intikal etmesinin nedenlerinden biri de, Câbir'in bu özelliğinin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.¹⁵²

1.2.1. Câbir'in Fıkıh İlmine Katkısı

Câbir b. Abdullah, hadis alanında olduğu gibi, fıkıh alanında da söz sahibi bir sahabîdir. Kendisine, Medine'de yaşadığı dönem itibari ile, 'Medine'nin müftüsü', 'müctehid'¹⁵³ ve 'fakîh'¹⁵⁴ gibi lakaplar verilmiştir.¹⁵⁵ Yani bulunduğu yerde, halkın, kendisinden fetva sorduğu bir zat idi. Aynı şehirde yaşayan diğer sahabe ve

¹⁴⁹ Cemal Ağırman, "Müksirun", *DİA*, İstanbul, 2015.

¹⁵⁰ Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, İFAV Yay, İstanbul, 2012, 108.

¹⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VIII, 169.

¹⁵² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VIII, 169.

¹⁵³ ez-Zehabî, *Tezkira*, 189.

¹⁵⁴ ez-Zehabî, *Tezkira*, I, 35.

¹⁵⁵ ez-Zehabî, *Siyer*, 190.

tabiîninde olduğunu düşünecek olursak, verilen bu sıfatların ne denli önemli olduğunu daha iyi anlarız. Zira Medine şehri, bir çok sahabî ve tabiînün büyüklerinin yaşadığı bir şehir idi. Bu kadar yetkin insanların arasında bu lakapla anılmak¹⁵⁶ Câbir'in fıkıh alanındaki üstünlüğünü gösterir diye düşünüyoruz.

Diğer taraftan, hicrî II. asrın önemli alimlerinden Şeybânî (ö. 189), Câbir b. Abdullah'ın ilmi yönünü gösteren bir kıyaslama yapar. Şöyle ki; Şeybânî, 'imamın arkasında Kuran okuma' (el-kırâatü halfe'l-imam) konusunda, Medine ehlinin, Kasım b. Muhammed, Urve b. Zübeyr ve İbn Şihab gibi tabiûnun imamın arkasında kuran okunabileceğine dair görüşlerini tercih etmesi üzerine, kendisinin Câbir b. Abdullah ve İbn Ömer'in hadislerini tercih etmesinin sebeplerini şöyle açıklar;¹⁵⁷ 'Ey Medine ehli, sizce bunlar (mezkur tabiînler mi daha sikadır yoksa Câbir b. Abdullah ve İbn Ömer mi?' Ardından onlara yine İmam Malik kanalı ile bu iki Sahabîden hadis naklettikten sonra sözünü şöyle bağlar; İşte bu ikisi, sizin imamın arkasında Kur'an okuma meselesinde görüşünü aldığınız kişilerden daha fakîhtir. Üstelik fakîhiniz (İmam Mâlik), diğer birçok hadisin yanında bu iki zatın (Câbir b. Abdullah ve İbn Ömer) hadisini de rivayet etmiş ve sizin kavlinizi terk etmiştir.¹⁵⁸

Yukarıda ki rivayette görülüyor ki, İmam Şeybânî, Medine ehlinin mezkur konudaki fetvasını eleştirdikten sonra bir kıyaslamaya giderek, Câbir b. Abdullah ve İbn Ömer'in daha sika olduğunu vurgular ve onların fikhî yölerinin üstünlüğünü vurgular.

1.2.1.1. Câbir b. Abdullah'ın Fetvalarının Niteliği

Câbir b. Abdullah, verdiği fetvalar itibari ile farklı muhatabına farklı usullerle cevap vermiştir. Örneğin Câbir b. Abdullah, kendisine gusul abdesti ile ilgili soru soran kişinin verdiği cevaptan tatmin olmaması üzerine bir kıyaslamaya giderek ona cevap verir. Rivayette, Câbir'in yanında Ebû Cafer, babası ve bir grup insanın orda

¹⁵⁶ et-Tebrîzî, *Mişkatü'l-Mesabih*, IX, 5.

¹⁵⁷ Mehmet Özşenel; *İlk Dönem Hadis Rey tartışmaları, Şeybânî Örneği*, İfav, İstanbul, 2015, 207. İmam Şeybânî hakkında daha geniş bilgi için bkz;

¹⁵⁸ eş-Şeybânî, *el-Hucce alâ Ehli Medîne*, I, 117. eş-Şeybânî hakkında daha geniş bilgi için bkz.; Sami Şahin, *Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Ankara, 1999.

olduğu bir ortamda, bir şahıs gelip gusülde ki su miktarını sorar. Câbir, bir sa'¹⁵⁹ miktarının ona yeteceğini söyler ama soran kişi bu miktarı az bulur. Bunun üzerine Câbir ona '(Allâh Resûlu'nu kastederek) saç sende daha çok ve kendisi de sensen daha hayırlı kişiye bu miktar yetiyordu.' der.¹⁶⁰

Bu rivayette, verdiği cevaba razı olmayan kişiyi sadece hükmün bu şekilde olduğunu söylemek yerine, o adamı, Allâh Resûlü ile mukayese etmesi, onun sorulara verdiği cevap tarzını göstermektedir.

Câbir b. Abdullah, bir fikhî soruya cevap verirken çoğu zaman verdiği cevabı, Allâh Resûlu'nün bir sözü veya onun konuya ilişkin bir uygulaması ve davranışını muhatabına naklederek cevaplar. Câbir'in hadis alanındaki vukufiyetinden dolayı, fetvalarının ana eksenini bu tarz cevaplar oluşturur. Örneğin bir rivayette, Cemile adlı bir kadın Câbir'e şarkının hükmünü sorar. Câbir doğrudan sorunun cevabını vermek yerine, konuya ilişkin bir rivayeti nakleder ve şöyle der: Ensardan bir adam Âişe'nin himayesindeki bir kızla evlenmişti. Allâh Rasülü'gelini gönderdin mi?' diye sordu. O da evet deyince, Allâh Resûlü şöyle buyurdu: 'Onu şarkı eşliğinde mi gönderdin? Zira Ensar bundan hoşlanır' dedi. Hz. Âişe'Hayır' deyince, Allâh Resûlü 'Erneb'i (şarkı söyleyen bir kadın) ona ulaştır' dedi.¹⁶¹

Ayrıca, Said b. Hâris'in, ateşte pişmiş yemekten sonra abdest alınıp alınmayacağı ile ilgili soruya şöyle cevap verir; 'Biz Allâh Resûlü döneminde ateşte pişmiş yemek az bulurduk. O yemeği bulunca da yanımızda mendil yoksa ellerimizi, kollarımıza ve ayaklarımıza sürerdik ve namaza dururduk da abdest almazdık'¹⁶² Hadisin diğer bir tarikiinde de, bu yemeğin et yemeği olduğu, yemek yiyenlerin içinde Hz. Ebû Bekr ve Hz. Osman'ında olduğu bilgileri yer alır¹⁶³

Görüldüğü gibi Câbir hemen cevap vermek yerine, Allâh Rasülü'nün konu ile ilgili uygulamasını nakletmek sureti ile cevap vermiştir.

¹⁵⁹ Bir sa' 3333 gr' dır. Bu da yaklaşık 3.3 lt ye tekabül etmektedir.

¹⁶⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, IV,82.

¹⁶¹ el-Kettânî, *et-Terâîbu'l-İdâriyye*, II, 192.

¹⁶² el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Et'ime, 51.

¹⁶³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 397.

Câbir b. Abdullah'ın fakîhlik yönünü gösteren diğer birdurum ise, Allâh Rasûlü va bazı sahabîlerin hareketlerini analiz etmek sureti ile hükme medar olabilecek sonuçlar çıkarmasıdır. Câbir'in bu konuya örnek olabilecek rivayeti şu şekildedir; 'Allâh Resûlü ile birlikte Zâtu'r-Rika Gazvesinde idik. Birine bir ok isabet ettiğinden dolayı kan kaybediyordu. O bu halde iken namazını kıldı.'¹⁶⁴

Câbir, yukarıda vermiş olduğumuz rivayeti nakletmekle, kan akmanın abdesti bozmayacağı görüşünde olduğunu belirtmiş oluyor. Diğer tarardan, bu rivayeti *Sahîh*'ine alan Buhârî de, aynı görüşde olduğuna işaret etmiş etmiştir.

Konu ile ilgili diğer bir rivayette de Câbir, Hz Âişe'nin Hacda, hayız olduktan sonra, namaz kılma ve kabeyi tavaf dışında bütün hac menasikini ifa etmesinden¹⁶⁵ hareketle, kadınların hayızlı iken, tavaf ve namaz dışında tüm hac menasikini yapabileceği sonucunu çıkarır.

Câbir b. Abdullah bazen de, soru soran kişiye bizzat uygulamalı olarak cevabı gösterir. Örneğin, Abdullah b. Muhammed b. Ukeyl, Câbir'e Allâh Resûlü'nün abdesti nasıl aldığını sorduğunda, bizzat abdest alarak onlara gösterir.¹⁶⁶

Ayrıca, Vehb b. Keysan, Câbir'in, kendilerine namazdaki tekbirleri göstererek öğrettiğinden bahseder.¹⁶⁷

Câbir'in bazı fetvaları da, fitnenin çıkmaması adına, arayış telif edici stratejik fetvalardır. Örneğin, kendisine namazın vakitlerinden sorulur. Oda beş vakit namazın vakitlerini anlatır. Soranlardan biri: 'Fakat Haccac namazı geciktirerek kıldırıyor, nasıl vaktinde eda edeceğiz?' der. Bunun üzerine Câbir, 'Vaktinde kıldırırsa onunla kılın ama geciktirirse, siz namazınızı vaktinde kılın, onunla da nafîle kılarırsınız' diyerek insanlar ile idareci arasındaki bir problemi ustalıkla çözmüş ve bir sıkıntıya yol açacak söylemlerden kaçınmıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁴ el-Buhârî, *es-Sahîh*, ,K. Vudu' 35.

¹⁶⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, , K. Hayz',7.

¹⁶⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 107.

¹⁶⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 423.

¹⁶⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XI, 236.

Câbir b. Abdullah'ın bazı amel edilmeyen fetvalarında vardır. Mesela; Fıkıhçılar, Câbir'in bir sefer dönüşü, Allâh Rasûlu ile deve satışında, Medine'ye kadar binme şartını, istisnâ bir şart olarak kabul etmişler ve 'alışverişlerde şart koşmanın caiz olmaması' ile ilgili genel kaideye muarız olduğu için bu fetva ile ameledilmemiştir.¹⁶⁹

Câbir'in bazı meselerde de diğer sahabîlerden farklı düşünceleri de olmuştur. Örneğin, Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın rivayeti şöyledir; 'Âişe'nin yanına gittim ve dedim ki: 'Ey anneciğim, Câbir b. Abdullah 'Su (güsül), sudan (meni çıkmasından) dolayıdır.'¹⁷⁰ diyor, sen ne dersin? Âişe de dedi ki: 'Câbir hata etmiş. O Resûlullah'ı benden daha iyi mi biliyor?' Sünnet mahalli sünnet mahalline değdiği zaman¹⁷¹ güsül gerekir. Bu durum, recmi gerektiriyor da güsülü gerektirmez mi?¹⁷²

Yukarıdaki rivayette, Câbir ile Hz Âişe'nin bir meselede tam aksi düşündüklerini görüyoruz. Fakat Hz. Âişe bu konuya kendisinin daha iyi vakıf olduğunu söyleyerek Câbir'in bu görüşünü reddetmiştir.

1.2.1.2. Câbir'in Bazı Fetvaları

Câbir, 'biriniz tuvaletten geldiğiniz zaman' (أوجاء أحد منكم من الغائط) (Maide-6) ayetinden yola çıkarak şöyle der: 'Biriniz namazda güldüğü zaman, namazı iade eder, fakat abdesti iade etmez'.¹⁷³

-Câbir, sarık üzerine, mesh yapılma durumunu soran birine,'saçın su ile mesh edilmesi gerekir' şeklinde cevap verir.¹⁷⁴

-Câbir b. Abdullah'a kelerin avlanıp avlanmayacağı sorulur.O 'avlanabilir'¹⁷⁵ der. Adam 'Peki onu yiyebilir miyim?' diye sorunca, Câbir yine 'Evet' der.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis Rey Tartışmaları Şeybani Örneği*, 219.

¹⁷⁰ Müslim, *es-Sahih-i Müslim*, Kitâbu'l-Hayz, 518.Konuya ilişkin rivayetin metni şu şekildedir: (الماء من الماء)

¹⁷¹ et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, K. Tahâret, 102.

¹⁷² Muhammed Aydan, *Cerhu'r-Ruvati ve Ta'dîlihîm*, V, 41.

¹⁷³ el-Buhârî, *es-Sahih*, , K. Vudû',76.

¹⁷⁴ İmam Mâlik, *el-Muvatta'*, II, 46.

¹⁷⁵ Muhammed Aydan, *Cerhu'r-Ruvati ve Ta'dîlihîm*, V, 16.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, LXXII, 22.

- Namazda Fatiha suresinin okunması ile ilgili fetvası daşu şekildedir;' Kim ki imamın arkasındaki namazı hariç, her rekatta, Ümmü'l-Kur'ân'ı (Fatiha) okumaz ise namaz kılmamış sayılır.'¹⁷⁷

-Câbir.b.Abdullah'ın hac ve umre konuları ile ilgili fetvaları geniş yer tutar. Daha önce de geçtiği üzere Câbir, Allâh Rasülü ile veda haccına katılmış onu adım adım izlemiştir ve hac menasiki rivayetlerini içeren 'mensek 'adında bir küçük eseride telif etmiştir. Bundan dolayı olsa gerek, insanlar, Câbir'e bu konu ile ilgili birçok soru yöneltmişlerdir. Şöyle ki:

-Said b. el-Müseyyeb'in hacdaki kurbanlıklarla ilgili sorusuna: 'Erkek devenin hedy olmasında bir mahsur yoktur', diye cevap vemiştir.¹⁷⁸

-Umre yapan bir kişinin tavaf yaptıktan sonra sa'y yapmadan önce eşi ile birlikte olabilir mi? sorusuna, 'Hayır sa'y'dan sonra birlikte olabilir' der.¹⁷⁹

-Bir adamın Kabe'yi görünce elleri kaldırma meselesi ilgili sualine, 'O Yahudilerin yaptığı bir iştir.Ben Allâh Rasûlu ile birlikte haccettim. O öyle bir şey yapmadı' diye cevap verir.¹⁸⁰

-Ebû'z-Zübeyr'in, Mecûsî, harem bölgesine girebilir mi sorusuna, 'Ehl-i zimmetse girebilir' der.¹⁸¹

1.2.2. Câbir b. Abdullah'ın Tefsir İlmine Katkısı

Câbir b. Abdullah, hadis ve fıkıh alanına etkisi kadar olmasa da, tefsir alanında da etkili olduğu söylenebilir. Doğal olarak, hadis alanında ki vukufiyeti, ayetleri açıklamasında etki olmuştur.

Câbir'in tefsir ilmine katkısını üç yönden ele alabiliriz:

1.2.2.1. Câbir b. AbdullahHakkında Nazil Olan Ayetler

¹⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 239.

¹⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VIII, 302.

¹⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VIII, 553.

¹⁸⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VIII, 762..

¹⁸¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XVII, 516

-Nisa Suresi, 11. Ayet

Bu ayetin nuzûlüne sebep olarak¹⁸² Câbir'in hastalığı sırasında Câbir'in, Allâh Rasûlü'ne, evlatlarına mirasını nasıl bırakacağına dair sorusu üzerine nâzil olduğu rivayet edilir:¹⁸³

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ آبَاؤُهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَنْدُرُونَ أَيْهِمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا¹⁸⁴

-Nisa Suresi, 176. Ayet (Kelâle Ayeti)

Bu ayetin sebep- i nuzûlünü Câbir şöyle anlatır:

'Ben bir ara hastalanıp bayılmıştım.O zaman yedi tane kızkardeşime bakıyordum. Allâh Rasûlü yanında Hz. Ebû Bekr ile yanıma ziyarete geldi ve abdest alıp yüzüme abdest suyunu serpti ve nefesini verince ben ayıldım. Bunun üzerine 'Ey Allâh Rasûlü kız kardeşlerime malımın üçte ikisini bırakayım mı?' Dedim. O da 'artır' buyurdu. Ben 'tekrar yarısını mı bırakayım' deyince Allâh Resûlü yine 'artır' dedi. Sonra çıktı gitti, bir süre sonra tekrar gelerek şöyle dedi: 'Ya Câbir Allâh Teala ayet indirdi ve kız kardeşlerinle ilgili hükmü açıkladı¹⁸⁵: يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنَّ أَمْرُؤَ هَٰلِكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

¹⁸² İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesir, (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm)*, Dâru Tayyibe, 1999, II, 225.

¹⁸³ el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, LIX, 1.

¹⁸⁴ Meâli: 'Miras konusunda Allah çocuklarınız hakkında şöyle emreder: Erkeğin hakkı kadının hissesinin iki mislidir. Şayet kadınların sayısı ikiden fazla ise, onlar terikenin üçte ikisini alırlar. Eğer kız evlat tek ise, terikenin yarısını alır. Anne babaya gelince, ölenin çocuğu varsa, onun terikesinden her birine altıda bir hisse vardır. Eğer çocuğu yoksa ve kendisine ana babasıvaris oluyor ise, annesine üçte bir hisse vardır. Şayet ölenin kardeşleri varsa, ölenin yaptığı vasiyetin ifasından vre borcunun ödenmesinden sonra, annenin hissesi altıda birdir. anne babınız ve evlatlarımızdan hangisinin size daha faydalı olacağını siz bilemezsiniz. Bunlar Allah'ın koyduğu farzlardır. Allah muhakkak alim ve hakimdir.'

¹⁸⁵ et-Taberî, Ebû Cafer, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galib el-Âmilî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân*, Thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Riyad, 2000, IX, 432.

Onlara üçte iki olarak miktarı belirledi.'¹⁸⁶ Câbir dedi ki: 'Bu ayet benimle ilgili nâzil oldu.'¹⁸⁷

-Bakara Suresi, 232. Ayet

Bu ayetin kaynaklarda Câbir ile ilgili nazil olduğu rivayet edilir.¹⁸⁸ Rivâyete göre Câbir, hanımını boşar. Sonra geri dönmek ister. Bu durumu duyan başkaları, tekrar eşi ile evlenmeyip kendileri ile evlenmesi için kadına baskı yaparlar. Bunun üzerine bu ayet¹⁸⁹ nazil olur:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَمْ أَرْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

Ayrıca, Câbir'in amcasının kızı olan eşini boşadığı, iddeti bitince de geri evlenmek istemediği ancak karısının Câbir'le tekrar evlenmek istediği ile ilgili bilgiler mevcuttur.¹⁹⁰

1.2.2.2. Câbirb. Abdullah'ın Ayetlerin Sebebi Nuzûlünü Açıklaması

Seleme b. Abdurrahman'dan gelen rivâyette, O şöyle der: 'Câbir'e sordum ki 'İlk nâzil olan sure hangisidir.' Dedi ki: 'Müddessir suresidir'. Ben: 'Alak suresi değil mi?' deyince Câbir, 'Allâh Rasulü'nün, hira mağrasında yaşadığı şeyleri anlatarak meseleyi açıkladı.' es-Suyûtî ilk inen surenin hangisi olduğu melesinin münakaşasını yaparken Câbir'in bu görüşünün kendi içtihadı olduğunu söyler.¹⁹¹

¹⁸⁶ Meali: 'Senden fetva isterler. De ki kelalenin yani babası ve çocuğu olmayan kişinin mirası hakkındaki hükmü Allah şöyle bildiriyor: Çocuğu olmayıp bir kızkardeşini bırakarak ölen bir adamın, terikesinin yarısı kız kardeşine aittir. Eğer, kız kardeş, çocuk bırakmaksızın ölürse, tek varis olan erkek kardeş onun terikesinin tamamını alır. İki kız kardeş kalırsa, onlar erkek kardeşlerinin terikesinin üçte ikisini alırlar. Eğer varisler erkek ve kız kardeşlerden oluşuyorsa, erkek, kadının iki mislini alır. Allah şaşırmanız için size bunları açık açık bildiriyor. Allah her şeyi hakkı ile bilir.'

¹⁸⁷ Müslim, *es-Sahîh*, 1616.

¹⁸⁸ et-Taberî, *Camîu'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'an*, V, 233.

¹⁸⁹ Meali: (Ey kocalar), eşlerinizi boşayıpta onlar da iddetlerini tamamladıklarında, kendi aralarında meşru bir surette anlaşmaları hususunda onlara baskı yapmayın. Sizden Allah'a ve ahire gününe inananlara bu ayetlerle öğüt verilir. Böyle yapmak sizin için daha hayırlı, daha nezihtir. Allah bilir siz bilemezsiniz.

¹⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, I, 632.

¹⁹¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaatü'l- Hicazi, Kahire, I, 76.

Diğer bir örnek de şudur; Yahudilerin inanışına göre, bir kişi eşine arkadan yaklaşırsa, doğan çocuk şaşı olur. Câbir, bu yanlış anlayış üzerine, 'Kadınlar sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin...' ¹⁹² ayetinin nazil olduğunu söyler; ¹⁹³

1.2.2.3. Câbir b. Abdullah'ın Ayetleri Tefsir Etmesi

Câbir b. Abdullah'ın tefsir yönünün temel eksenini bu tür açıklamalar oluşturur. Aşağıda Câbir'in bu konudaki tefsir örneklerini veriyoruz:

Âli İmrân suresi 122. ayette (إِذْ هَمَّتْ طَافِقَاتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ) (المؤمنون) geçen iki taifeyi 'benî seleme ve benî harise' kabileleri olduğunu söyler. ¹⁹⁴

Ra'd suresi 39. ayette (يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنْبِئُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ) geçen يمحو kelimesini, rızık yok eder anlamına geldiği şeklinde açıklar. ¹⁹⁵

Nisâ suresi, 59. ayette geçen (وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ) 'sizden emir sahipleri' kelimesini, fıkıh ve hayır sahipleri olarak açıklar. ¹⁹⁶

Fatiha suresi 5. ayetteki (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) 'sıratı müskakim' kelimesini 'islam' olarak tefsir eder. ¹⁹⁷

Talk b. Habîb'in rivâyetine göre O, Câbir b. Abdullah'a: 'Onlar ateşten çıkmak isterler ama oradan çıkacak değillerdir. Onlara devamlı bir azab vardır' (Maide,37) ayeti hakkında ne dersin? Halbuki sen bir topluluğun ateşten çıkacağını iddia ediyorsun? diye sorar. Câbir cevaben der ki: 'Şehadet ederim ki bu ayet Resûlullah'a nâzil oldu. Sen ona iman etmeden önce biz ona iman ettik, sen onu tasdik etmeden önce biz onu tasdik ettik. Yine şehadet ederim ki Resûlullah'dan, Cehennemden bir topluluğun çıkacağını bizzat işittim.' dedi. Bunun üzerine Talk, 'Şüphe yok ki bu böyledir. Vallâhi bundan böyle seninle münakaşa etmem' der ¹⁹⁸

¹⁹² 2/Bakara: 223; نَسَاؤُكُمْ حَزْبٌ لَكُمْ فَاتُوا حَزْبَكُمْ أَلَى شَيْئْتُمْ وَقِيمُوا لِأَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

¹⁹³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an*, IV, 223.

¹⁹⁴ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Meğazî, 15.

¹⁹⁵ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe*, 434.

¹⁹⁶ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, XVII, 367.

¹⁹⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'an*, I, 6.

¹⁹⁸ Suat yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, I, 387.

Bakara suresi 238. ayet (حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ) de geçen orta namazı (وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ) 'ı sabah namazı olarak tefsir eder.¹⁹⁹

Ali İmrân suresinin 105. ayetinde (وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ) (الْبَيِّنَاتِ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) ki ihtilaf edip ayrılığa düşenleri 'yahudi ve hristiyanlar' olarak açıklar.²⁰⁰

Câbir'in, Âli imran suresinin 61. ayeti ilgili açıklaması ise şöyledir: Hristiyanlardan Akîb ile Seyid adlı kişiler, Resûlullah'a geldiler. Hz. peygamber, onlar İslamiyeti kabul etmeyince onları mübahaleye davet etti. O gün bunu yapmak üzere sözleştiler. Ertesi gün Resûlullah, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyini yanına alarak onlara hazır olduğuna dair haber yolladı. Fakat onlar gelmekten kaçındılar ve cizye vermeyi kabul ettiler. Allâh Rasûlu dedi ki: 'Eğer mübahaleyi kabul etselerdi vadi, onların başına ateş yağdıracaktı'. Câbir ayette geçen 'enfusenâ' ile Hz Peygamber'in, 'ebnâenâ' ile Hasan ile Hüseyin'in, 'nisâenâ' ile ise Fatıma'nın kastedildiğini söyler.²⁰¹

Bakara suresi, 87. ayetteki 'rûhu'l-kudüs'un, 'Cebrail' olduğu görüşündedir.²⁰²

Ayrıca, Ebû Sümeyye der ki; Meryem Suresi 71. ayette geçen (وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا) 'vürud' kelimesi hakkında ihtilafa düşmüştük. Câbir b. Abdullah'a rastladım. Bu ayetle ilgili, bir kısmımızın 'Mü'min cehenneme girmez', bir kısmımız da 'Herkes cehenneme girer' dediğini söyledim. Bunun üzerine Câbir, elleriyle kulaklarını tutarak 'Sağır olsunlar Resûlullah'dan şöyle işitmediysem; 'Resûlullah buyurdu ki 'Hiçbir, Müttaki ve kafir yoktur ki, Cehenneme girmesin. Fakat, cehennem, Mü'minlere, İbrahim'e olduğu gibi serin ve selametli olur. Hatta ateşin, onların serinliğinden kaynaklanan bir hışırtısı vardır.'²⁰⁴

¹⁹⁹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, V, 238.

²⁰⁰ el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, IV, 162.

²⁰¹ Suat yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, I, 316.

²⁰² Suat yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, I, 253.

²⁰³ Meali: Sizden herbirinizin oraya (cehennem) girmesi Rabbinin kesin bir hükmüdür.

²⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru İbni Kesîr*, V, 252.

1.2.3. Câbir b. Abdullah'ın Hadis İlimine Katkısı

Câbir b. Abdullah hadis alanında otorite diyebileceğimiz kişiler arasında yer alır. Hadis ilmine bir çok katkıda bulunmuştur. İkinci bölümde müstakil ele alacağız.

1.2.4. Câbir b. Abdullah'ın İlim Aldığı Kişiler

Câbir b. Abdullah başta Allâh Rasulü'nden hadis almıştır. Çocuk yaştan itibaren, Allâh Rasulü'nü sözlerini dinlemiş, onun yanından ayrılmamaya çalışmış, her zaman onu takip ederek bir şeyler öğrenmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda ondan bize intikal eden hadisler, mürsel hadisleri ve sahabîlerden aldıkları hadisler hariç, kahir ekserisi Allâh Reasulü'nden bizzat dinlediği hadislerdir.

Diğer taraftan Câbir b. Abdullah'ın hadis aldığı kişiler, genelde sahabîdir ve adları şöyledir:

Hz.Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz.Ali,²⁰⁵ Ebû Ubeyde, Muaz b. Cebel, ve Zübeyr b. Avvam.²⁰⁶

Ayrıca Cabir, Talha b. Ubeydullah, Ammar b. yasir, Ebû Bürde b. Niyar, Ebû Katâde, Ebû Hureyre, Ebû Saîd, Abdurrahman b.Üneys, Ebû Humeyd es-Saîdî, Muaz b Cebel, Halid b. Velid, Ümmü Şerik ve Ümmü Mübeşşir'den de hadis almıştır.²⁰⁷

Ebû Hureyreden abdest, Ümmü Gülsüm ve Ebû Saîd el-Hudrî'den namaz ve fezâil, Ebû Burde b. Niyâr'dan hudud, Ömer b Hattab'dan cihad, Ebû Humeyd es-Saîdî'den eşribe, Ümmü Mâlik'ten delâil ve Ümmü Şerik'den de fiten konularında hadisler rivâyet etmiştir.²⁰⁸

Görüldüğü gibi Câbir, bir çok sahabîden de hadis almıştır. Sahabeden aldığı rivâyetlerin kâhir ekserisinde aldığı sahabînin ismini zikretmiştir. Bu durum onun hadis rivâyeti alanındaki titizliğinin bir eseri sayabiliriz.

²⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 392

²⁰⁶ ez-Zehabî, *Siyer*, 189.

²⁰⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, II, 208.

²⁰⁸ el-İsfahânî Ebû Nuaym, Ahmet b. Abdullah *Ricâlu Sahihi Müslim*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1407, I, 113.

1.2.5. Câbir b. Abdullah'ın Öğrencileri

Câbir b. Abdullah'dan, çoğu tabîinin büyükleri, yüzden fazla kişi hadis almıştır. İleride görüleceği gibi, Câbir'in kendine mahsus hadis halkasının olması ve o halkaya gelen insanlara rivâyetten kaçınmaması, kendisinden çok sayıda kişinin hadis almasına sebep olmuştur. Kaynaklarda, Câbir'den yüzden fazla kişinin hadis aldığı nakledilmektedir.²⁰⁹ Câbir'den hadis alan kişilerin bazıları ise tespit edebildiğimiz kadarı ile şunlardır:

Ebû'z-Zübeyr, Ata' b. Ebî Rebâh, Ebû Nadra, Salim b. Ebî Ca'd, Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye, Ebû Cafer'ül-Bâkır, Saîd b. Mina, Ebû Süfyan (Talha b.Nafi), Mücahid, Şa'bî, Sinan b. Ebî Sinan, Ebu'l-Mütevekkil en-Naci, Muhammed b. Abbad, Muaz b. er-Rifaa, Reca b. Hayve, Muharib b. Disar, Süleyman b. Atik, Şurahbil b. Sa'd, Tavus b.Keysan, Âsım b. Amr, Ubeydullah b. Miksem, Hasan el-Basrî, Abdullah b. Muhammed b. Âkil, Amr b. Dinar, Muhammed b. Abdurrahman, Ebû Bekr el-Medenî, Talha b. Hıraş, Osman b. Süraka, Abdurrahman b. Abdullah, Abdullah b. Ebî Katâde.²¹⁰

Câbir b. Abdullah'ın en meşhur bazı öğrencilerinin kısa biyografisi ise şu şekildedir;

-Ebu'z-Zübeyr (ö. 126)

Muhammed b. Müslim b. Tederrüs el-Mekkî. Mevla Hakim b. Hizam el-Kureşî. Hicrî 126'da vefat etmiştir. Ahmet b. Hanbelin *Müsned*'indeki Câbir rivâyetlerinin nerede ise üçte biri bize Ebû'z-Zübeyr kanalı ile bize intikal etmiştir.²¹¹

Hız.Âişe, İbn Abbas, İbn Ömer, Abdullah b. Amr ve ekserisi Câbir b. Abdullah'dan rivâyetleri vardır.

Ayrıca Ebû'z-Zübeyr, ilmin imamların sayılır. Müslim'in itimad ettiği kişilerdendir. Fakat, Şu'be'nin bir alışveriş muamelesinde, Ebû'z-Zübeyr'in tartıda ki bir meselesinden dolayı onunla ilgili olumsuz kanaati vardır. Ayrıca, Şu'be

²⁰⁹ el-Mizzî, Hâfız el-Müttâki Cemalettin Ebû'l-Haccac Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esm'ai'r-Ricâl*, Müessesetü'r-Risale, Bağdad, 1983, Ü IV, 447.

²¹⁰ ez-Zehebî, *Siyer*, 190.

²¹¹ Geniş bilgi için, Ahmed b. Hanbel'in, *el-Müsned* adlı eserine bakılabilir.

namazında işlediği bir seyyie yüzünden onu ta'n eder ve bir tartışmada da aşırı giderek günaha girdiğinden bahseder. İbn Avn ise, Ebû'z-Zübeyrin, tabiîn imamlarından, Ata b. Ebî Rebâh'dan aşağı olmadığını söyler. Ya'la b. Ata ise, onun hakkında; 'aklen insanların kamili ve onların en iyi hafızaya sahip olanlarındandır' demiştir. Atâ'da onun hakkında, 'Biz Câbir b. Abdullah'ın yanında idik. Bize hadis tahdîs ediyordu ve onun yanından çıktığımız zamanda hadisleri aramızda müzâkere (تذاكرنا) ediyorduk. İçimizde en iyi hadisleri ezberleyen Ebû'z-Zübeyr oluyordu' der. İbn Maîn ve İbn Mâce ona 'sika' der. Ebû'z-Zür'a ve Ebû Hatim ise, onun rivâyetleri ile ihticac edilmez demiştir.²¹²

-Atâ' b Ebî Rebâh (ö. 124)

Ata' b. Ebî Rebâh, Eslem Ebû Muhammad el-Mekkî, Mevlâ Beni Cemh. İbn Sa'd, onun için, 'Mekke ehlinin fetvaları onda son bulmuştur' der. Atâ', sika, alim, fakîh, kesîrû'l-hadis vasıfları ile anılır idi. İkiyüz sahabe ile görüşmüştür. İbn Ömer Mekke'ye gelip de insanlar ona bazı şeyler sormaya başladığında, 'sizin içinizde Ata' yok mu?' deyip ona yönlendirdiği bir kişidir. Katâde, 'Şu dört kişi bir araya gelse başkalarına bakmam ve başkaları beni ilgilendirmez' demiştir ki onlar şunlardır; el-Hasan el-Basrî, Saîd b. Müseyyeb, İbrahim en-Nehaî ve Ata b. Ebî Rebâh ki bunlar, şehirlerin imamları olarak daanılırlar. Ebû Hanife, Ata b. Ebî Rebâh'dan daha faziletli kimse görmediğini ifade etmiştir.²¹³

-Muhammed b el-Münkedir (ö. 131)

İbn Abdullah b. Hüdeyr b. Abdul'uzza b. Âmir b. El-Haris. Annesinin adı Ümmü Veledir. Künyesi Ebû Abdillâh'dır. Çocuk yaşta ibadet etmeye başlamıştır. Çocuklarla birlikte, onların oyunlarına katılmazdı. İkinci ve yatsı namazlarından sonra hadis meclislerinde bulunmuştur. Sika ve vera' sahibi idi. Muhammed b Münkedir'in hadis rivâyeti azdır fakat, Câbir b. Abdullah'dan isnadı çok olmuştur. Hicrî 130'da Medine'de vefat etmiştir.²¹⁴

²¹² ez-Zehabî, *Mîzânu'l-İ'tidâl, Dâru'l-Kütübil-İlmiyye, Beyrut Lübnan IV,37.*

²¹³ es-Süyuti, Abdurrahman b. Ebi Bekr Ebû'l-Fadl, *Tabakâtü'l-Huffâz, Mektebetü'l-Miškati'l-İslamî, I, 6.*

²¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât, VII, 444.*

-Saîd b. el-Müseyyeb

Saîd ibnü'l Müseyyib b. Hazen b. Ebî Vehb b. Amr B. Aizb. İmran b. Mahzum Ebû Muhammed el-Mahzumi el-Medenî. Tabiîn ulemasının başı, en faziletlisi ve fakîhi kabul edilir. Hicretin onbeş veya on yedisinde doğmuştur. Hz. Ali Hz. Osman Ebû Musa el-Eş'arî, Ümmü Şerik, Zeyd b. Âsım, Abdullah b. Amr, Hz. Âişe, Câbir b. Abdullah, babası Müseyyeb ve İbnü Ömer'den hadis almıştır. Kendisinden de; Zührî, Amr b. Dinar, Katâde, Yahya b. Saîd el-Ensarî, Abdulhamed b. Cübeyr hadis almışlardır. Zühride dedi ki; 'Onunla yedi defa hacc yaptım. Onun ilmi gibi birisini görmedim. Katâde de, onun için haramı ve helali onun gibi bilen başka birini görmedim' der. Süleyman b. Musa da onun için, 'tabiînin en bilgini demiştir. Saîd'in, Câbirle olan ilişkisini anlama adına şu Rivâyet önemlidir; Katâde bir defasında, Saîd b. Müseyyeb' ashâbı'n rıdvan bey'atında kaç kişi olduğunu sorar. O da 'bin beşyüz kişi idiler' der. Katâde bunun üzerine Câbir'in rıdvan bey'atında bin dörtyüz kişi idik' dediğini söyleyince, Saîd b. Müseyyeb, Allâh Ona rahmet etsin, yanılmış. Ashâbın, rıdvan bey'atında bin beşyüz kişi olduklarını bana kendisi söyledi' der.²¹⁵ Saîd, hadislerin toplanmasında çok önemli bir görev üstlenmiştir.²¹⁶

²¹⁵ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis*, Kayıhan yay. İstanbul, 361.

²¹⁶ İbn Hacer el-Askâlânî, *Tehzibu't-Tehzib*, Müessesetü'r-Risale, IV, 46.

2. CÂBİR B. ABDULLAH'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Câbir b. Abdullah'ın hadis ilmindeki yerine geçmeden önce onun bu ilme ait bazı öne çıkan hususlarını beklirtmekte yarar vardır. Örneğin Câbir, hadis alanında başta rihle ve isnad olmak üzere birçok kavramın istilahlaşmasında öncü bir rol üstlenmiştir. Ayrıca gerek Mescid-i Nevevi'de kurduğu ilim halkası gerekse sözlü ve yazılı hadis rivâyeti le hadis müdevvenatına ciddi katkıları olmuş biridir.

2.1. CÂBİR B. ABDULLAH VE RİHLE

Sözlükte 'yola koyulmak bir şeyin sırtına binmek' anlamlarındaki 'rahl' kökünden türeyen rihle kelimesi,²¹⁷ terim olarak 'hadis öğrenmek (talebü'l-hadîs) ve râvî hakkında bilgi edinmek için seyahate çıkmak' mânasında 'er-rihle fî talebi'l-hadîs' şeklinde kullanılır. Bu yolculuğa çıkan kimseye râhil, bu maksatla çok yolculuk yapanlara rahhâle, ruhle, cevvalê, tavnâfû'l-ekâlîm denir. Rihle, muhaddislerle görüşmek, mevcut rivâyetleri derlemek ve hadislerle ilgili bilgilere ulaşmak amacıyla yolculuk yapmayı da ifade eder.²¹⁸

Rihlenin meşruiyetine, genellikle Kur'ân-ı Kerim'de anlatıldığı üzere Hz. Musa'nın yol arkadaşı gençle birlikte ilim uğrunda yolculuk etmesi²¹⁹ ve bir bedevînin Allâh Rasûlü'ne gelerek elçisinin söylediği sözleri Tahkîk etmesi²²⁰ delil gösterilmiştir. Buhârî ise *es-Sahîh*'inde, bir kadının, Ukbe b. Hâris'e hem kendisine hem yeni evlendiği hanımına süt emzirdiğini söylemesi üzerine onun bu iddiayı Allâh Rasûlü'ne sormaya gelişini rihleye delil gösterir.²²¹

Rihlenin aklî dayanağı ise, elde edilen âlî isnadlar sayesinde seneddeki râvî sayısının azalması sebebiyle rivâyetteki yanlış ihtimalinin de azalacak olmasıdır. Rihlenin âlî isnâd elde edilmesi yanında bir diğer faydası da meşhur hadis hâfizlarıyla tanışarak onlardan faydalanmaktır.²²²

²¹⁷ İbrahim Mustafa, Ahmet Hasan ez-Zeyyat, Hamid abdu'l-Kadir, Muhammed Ali en-Neccar, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, Dâru'd-Da'Ve, 1996, 334

²¹⁸ İbrahim Hatiboğlu, "Rihle", *DİA*, İstanbul, 2014, 21918/Kehf:60.

²²⁰ Müslim, *Sahih-i Müslim*, K. İman, 12.

²²¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, İlim, 26.

²²² el-Bağdâdî, *el-Câmiu' li Ahlâki'r-Râvî*, Mektebetü'l-Mâarif, Riyad 1403, II, 223

Kardâvî'ye göre, tarihte islam ümmeti gibi ilim elde etmek için bu denli yolculuk yapan başka bir ümmet bilinmemektedir. Bu hususta özellikle islam alimleri takdire şayandır. Çünkü onlar, ya ezberleyen bir kimseden veya kendinden daha üstün, yaşayan bir kaynaktan, sadece tekbir hadisi dinleme arzusuyla, deve sırtlarında veya yaya olarak sahraları kat etmede en güzel örnekleri sergilemişlerdir.²²³

Kardâvî ayrıca, Rihle konusunda şunları söyler; 'Râvîler, ne sadece kendi hemşerilerinden almakla yetiniyorlar, ne de kendi şehirlerine uzak olsun yakın olsun, kendi memleketlerindeki hadislerle yetiniyorlardı. Talebu'l-hadis için, en uzak beldelere seyahat yapmak onların en çok sevdiği şeylerdendi.'²²⁴

2.1.1. Rihle Yapan Sahâbîler

Hadis alanında rihle yapan sahabîler konusunu oluşturmamızın nedeni, aslında Câbir b. Abdullah'ın bu konuda ne denli öncü ve ve çığır açan bir kimse olduğunu tespit etmemizden dolayıdır. Bu alanda temel kaynak kabul edilen,²²⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463)²²⁶ *er-Rihle fi Talebi'l-Hadis* adlı eserini baştan sona inceleme fırsatı bulduk. Konuya ilişkin diğer eserleride taradık. Bizim tespit edebildiğimiz kadarı ile, Câbir dışında, hadis alanında rihle yapan sadece iki sahabî vardır. Binaenaleyh Câbir'in dışında, bu çapta rihle yapan başka bir sahabî olmadığını söyleyebiliriz. Cabir' geçmeden önce rihle yapan sahabîleri tanıtacağız.

2.1.1.1. Ebû Eyyûb el-Ensarî'nin (ö.49) Mısır'aRihlesi

Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd b. Küleyb el-Ensarî (ö. 49) hicret sırasında Hz. Peygamber'i Medine'de evine misafir eden ve Türkiye'de 'Eyüp Sultan' unvanıyla anılan bir sahabîdir. Hazrec kabilesinin Neccârîoğulları kolundandır. Hicretten iki yıl kadar önce hanımı Ümmü Eyyûb ile birlikte müslüman olmuş ve ensardan İslâmiyet'i ilk kabul edenler arasında yer almıştır. Nübüvvetin 13. yılında yapılan İkinci Akabe Biatı'nda bulunmuştur (622). Hicretten sonra Allâh Rasûlü onunla, ileri

²²³ Yusuf el-Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Çev.: Bünyamin Erul, Nida yay. 2011, İstanbul, 96

²²⁴ Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, 38.

²²⁵ Nitekim İbrahim El-Hatiboğlu'da bu görüştedir. Konuya ilişkin şöyle der; 'Rihleye dair en önemli eser,el-Hatîb el-Bağdâdî'nin *er-Rihle fi talebi'l-hadis* adlı eseridir.'. *DİA* "Rihle" maddesi.

²²⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, hadis hâfızı ve tarihçi.

gelen sahâbîlerden Mus‘ab b. Umeyr arasında kardeşlik bağı (muâhât) kurdu. Hz. Peygamber’le birlikte Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mekke’nin fethi ve Huneyn başta olmak üzere bütün gazvelere katıldı. Savaşlarda ona zarar gelmemesi için yanından ayrılmaz, hatta bazı geceler çadırı etrafında nöbet tutardı. Vahiy kâtiplerinden olması sebebiyle, Allâh Rasulü zamanında Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin bir araya getirilmesine hizmet etti. Ashab arasında ilmiyle de tanındığı için kendisine sorulan dinî konularda pek çok fetva verdi.²²⁷

Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin sadece bir yere hadis almak için rihle yaptığını biliyoruz. O da, Mısır’a Ukbe b. Âmir²²⁸ in yanına yaptığı yolculuktur. Ebû Eyyûb, Ukbe ile karşılaştığında ona şöyle der: " Bize ‘Müslümanın ayıbının gizlenmesi hakkında’ Rasulüllahtan işittiğin hadisi naklet,²²⁹ çünkü onu, benimle senden başka işitmiş kimse kalmadı". Ukbe ona hadisi nakledince, Ebû Eyyûb devesinin palanını bile indirmeden tekrar bineğine biner ve derhal Medine'ye döner.²³⁰ Görüldüğü gibi, Ebû Eyyûb el-Ensârî, bilmediği bir hadisi sormuş değil, bilakis bildiği bir hadisi pekiştirmek için gitmiştir.

2.1.1.2. Adı Bilinmeyen bir Ensârî'in Mısır'a Rihlesi

Kaynaklarda Sahabeden ismi belli olmayan bir Ensârî olarak geçen bu kişi, Mısır’da Fudale b. Ubeyd’in yanına gider ve ona yaklaşıncaya şöyle der: 'Ben seni (ziyaret) etmek üzere gelmedim. Ben Rasulüllahtan bir hadis işitmişim. Bu hadisi sen ve benden başka (Allâh Rasulü'nden) işiten başkaki kimse kalmadı.²³¹

Kaynaklarda bu sahabînin ismi geçmemektedir. Rivâyet metinlerine baktığımızda, her ne kadar Eyyûb el-Ensârî'nin rihlesine benzese de, kaynaklarda 'Adı Bilinmeyen bir Ensârî'in Mısır'a Rihlesi ' şeklinde ayrı ele alınmıştır.

²²⁷ Hüseyin Algül, "Ebû Eyyûb el-Ensârî" Mad., *DİA*, İstanbul, 2014.

²²⁸ Ebû Hammâd Ukbe b. Âmir b. Abs el-Cühenî (ö. 58) Suffe ehlinde, Mısır valisi. Pek çok künyesi arasında en meşhuru Ebû Hammâd’dır. Müslüman olmadan önce bâdiyede (çöl) çobanlık yapardı. Hz. Peygamber’in hicret ettiğini duyunca Medine’ye gitti. Resûl-i Ekrem tercihi kendisine bıraktığı halde bedevîler gibi sadece bağlılık yeminiyle kalmayıp bir muhacir gibi hicret biati etti. Kısa bir süre bâdiyeye döndüyse de arkasından Suffe ashâbi arasına katıldı ve dinî bilgisini ilerletti. Kıraat, fıkıh, ferâiz, şiir ve kitâbet alanlarında sayılı kişilerden biri oldu. Geniş bilgi için bkz: . Erdinç Ahatlı"Ukbe b. Amir" Maddesi, *DİA*,

²²⁹ Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Kaysi, *Meclisun fî Hadîsi Câbir*, Müessesetü’r-Reyyan, Beyrut, 1415, I, 42.

²³⁰ Yusuf el-Kardâvî , *Sünneti Anlamada Yöntem*, 98.

²³¹ Yusuf el-Kardâvî , *Sünneti Anlamada Yöntem*, 98.

2.1.2. Câbir b. Abdullah'ın Rihleleri

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Câbir b. Abdullah, hadis almak için rihle yapan sahabenin başında gelir. Bundan dolayı, bu konu ile ilişkili eserlere baktığımızda öncelikle Câbir b. Abdullah'ın rihlelerini örnek gösterildiğini görürüz. Örneğin:

Amr b. Ebî Seleme, tabiînin meşhur imamlarından Evzâî'ye²³²(ö. 157) der ki: 'Ben dört gündür senin yanındayım bana ancak üç hadis rivâyet ettin.' Bunun üzerine Evzâî' sen dört günde üç tane hadisi az buluyorsun ama bilmez misin ki Câbir b. Abdullah bir deve satın alarak, ta Mısır'a Ukbe b. Amir'in yanına tek bir hadis için gitti ve o hadisi alır almaz geri döndü'. Bu da gösteriyor ki tabiînin nazarında Câbir'in rihleleri örnek niteliğindedir.²³³ Tabinin en meşhur imamlarından biri kabul edilen Evzâî, ilimiğin yolculuk bahsinde verdiği örnek, Câbir'in rihlesidir.

Yine Buhârî, Sahihi'nde, Kitâbu'l-ilm adlı bölümü oluştururken,'bâbu'l huruç fi talebi'l ilm' adlı babında, ilgili hadislere geçmeden önce, senetsiz olarak Câbir'in bir aylık mesafeye tekbir hadis için olculuk yaptığını nakleder.²³⁴

Kurtubî²³⁵ (ö. 671) ise, tefsirinde, ilim talebi hususunda, Hz. Musa'nın, Hz. Hızır ile hikayesinin anlatıldığı ayetleri tefsir ederken, Buhârî'den nakil yaparak öncelikle Câbir'in rihlesini örnek verir.²³⁶

Buhârî şârihi el-Aynî (ö. 855)²³⁷ de, şerhinde, Câbir'in ilmi yetkinliğinden ve müksirûndan bir sahabî olmasından bahsettiği yerde, tek bir hadis için yaptığı rihleyi anlatır.²³⁸

²³² Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr b. Yuhmid el-Evzâî, Evzâiyye mezhebinin kurucusu, fıkıh ve hadis âlimi.

²³³ el-Bağdâdî, *er-Rihle fi Talebi'l-Hadis*, Mektebetü ebi Abdi'l-Fettah, Şam, 1975, I,126

²³⁴ el-Buhari, *es-Sahih*, K. İlm, 19.

²³⁵ Muhammed b. AhmedEbû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, Endülüslü Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi. el-Kurtubî hakkında daha geniş bilgi için bkz.; Arif Gezer, Kurtubî'nin Hadis İlmindeki Yeri, Gonca yay., İst., 2010

²³⁶ el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâm'l-Kur'ân*, XI, 11..

²³⁷ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî .Türk asıllı Hanefî fâkihi, tarihçi, hadis ve dil âlimi.

²³⁸ el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, XXX, 159

Günümüz alimlerinden Abdu'l-Fettah Ebû Gudde (1917-1997), Sahâbenin Hz. Peygamberin sünnetini muhafaza etmek için ne kadar istekli olduklarını delil sadedinde, Câbir b. Abdullah'ın rihlelerini okuyucusu ile paylaşır.²³⁹

Subhî es-Salih de, 'talebu'l-hadis için yapılan seyahatler' konusunu işlerken, bu seyahatlerin hicrî birinci yılda, olarak başladığını söyledikten sonra örnek olarak Cabir'in, Şam'a Abdullah b. Uneys'in yanına gitmesini örnek verir.²⁴⁰

Günümüz Türkiye'si hadis çalışmaları ile bilinen hadisçilerden Yaşar Kandemir, kitabının konu ile ilgili yerinde Cabir'in rihle konusunda ilk örneklerden olduğunu²⁴¹ naklettikten sonra Şeybânî'nin(ö. 287) şu tespitine yer verir:

'Muhaddisler, bir hadisi öğrenmek veya hadisi peygamberden ilk duyan râvînin ağzından işitebilmek için pekçok meşekkatlere katlanmışlardır. Gerektiğinde sünnet uğruna aç susuz kalmayı, yurtlarından yuvalarından uzak bulunmayı göze almışlar, kızgın kumlara, alev alev tutuşan çöllere aldırılmamışlardır. Arzularına ulaştınca da dünyalara sahip olmuşcasına sevinmişlerdir. Bunun 'en güzel misalini' Câbir b. Abdullah vermiştir. Câbir, bizzat Hz Peygamberden duymadığı mezâlim hususundaki bir hadisi, ilk râvîsinden duyabilmek için, tam bir ay süren meşekkatli, bir yolculuktan sonra Şam'a ulaşarak o hadisi almıştır.²⁴²

Ayrıca Seyyid Sâlih Ebû Bekr'in, 'el-Advâu'l-Kur'aniye' adlı eserinde, İsrailoğulları'nın, Sahih-i Buhârî ve benzeri kitaplara, islam inancını bozmak için hadis uydurup o kitablara soktukları ve Ashâbdan bazılarının Allâh Resûlu hayatta iken yaşları küçük olmasına rağmen çok sayıda hadis rivâyetlerinin olmasını, hadis uydurmaya delil olduğu yönündeki iddialarına karşın Yaşar kandemir, 'Sahîhayne Yöneltilen Tenkitlerin Değeri' adlı tebliğinde, bu iddialara cevap verirken, Câbir'den bahseder ve şöyle der; 'Seyyid Salih; duymadıkları bir hadisi, Resûlullah'ın ağzından işitmiş bir arkadaşının ağzından duymak için, Câbir b. Abdullah gibi gayretli

²³⁹ Abdulfettâh Ebû Gudde, *İlim uğrunda yaşanmış hayat hikayeleri*, Nun yay, İst, 2010, 38.

²⁴⁰ Subhî es-Salih, *Hadis ilimleri ve İstihlaları*, 38.

²⁴¹ Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler, Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidi*, 133, İfav, 2014, İstanbul.

²⁴² eş-Şeybânî, Ahmed b. Amr b. Dahhak Ebu Bekr, *el-Âhâd ve'l-Mesânî, Dâru'r-Raye*, 1991, Riyad, III, 538.

sahabîlerin, uzun yolculuklara çıktıklarını göz ardı etmektedir'²⁴³ Dolayısı ile Kandemir'in bu açıklamaları doğrultusunda, Câbir b. Abdullah gibi sahabîlerin yaptığı bu çalışmaların, uydurma hadislerin önündeki engellerden biri olmuştur diyebiliriz.

Tasavvuf alanındaki önemli kişilerden biri olan İsmail Hakkı Bursevî ise, rihlenin faziletleri konusu işlerken şu ifadelere yer verir; 'Câbir b. Abdullah bir tek hadis için Mısır'a rihle yaptı. Bundan dolayı bir kimse, hicret veya rihle yaptıktan sonra ancak, kamil bir kimse olabilir.'²⁴⁴ Câbir'in yaptığı rihleler, tasavvufta 'kamil bir insan' olma adına yapılacak faaliyetlerden biri olarak örnek gösterilmiştir. Dolayısı ile Câbir'in rihlelerinin tasavvuf alanına da etki yaptığını söyleyebiliriz.

Görüldüğü üzere eserlerde, rihle konusu ele alınırken, ilk akla gelen Câbir b. Abdullah'ın yaptığı seyahatler olmuştur.

Diğer taraftan, Câbir'in, sırf, hadis alma yolculuğu için deve satın alması, çoğu zaman tek bir hadis için uzun yolculuklar yapması ve ilgili yere gidip de hadisi aldıktan sonra sırf hadis için gittiğini belirtmesi ve işini bitirince hemen geri dönmesi gibi hususlar, Câbir'in yaptığı rihlelerin, klasik hadis tarihi kitaplarındaki rihle tanımı ile birebir örtüştüğü görülmektedir. Bu durumu, hadis alanında bu çapta başka bir sahabîde görememekteyiz. Öyle ise Câbir'in yaptığı bu rihlelerin, tabîîn²⁴⁵ve tebe-i tabîîn'in²⁴⁶ dönemi başta olmak üzere, daha sonraki dönemlerde, hadis alimlerinin yaptıkları rihlelere örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Ayrıca Câbir, duyduğu bazı hadisleri, bizzat, Allâh Resûlu'nden duyan kimseden almak istemiştir. Yani Câbir, bildiği, kısmen bildiği veya sadece konu olarak bildiği hadisler için de rihle yapmıştır. Bu duruma göre, Câbir b. Abdullah'ın

²⁴³ Yaşar Kandemir, "Sahîhayne Yöneltilen Tenkitlerin Değeri" adlı tebliği, (*Sünnetin Dindeki Yeri*) Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998, 389.

²⁴⁴ Bursevî İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, Dâru İhyai Turâsi'l-Arabî, III, 392.

²⁴⁵ Sözlükte "bir kimsenin yolundan gitmek, onu izlemek" anlamındaki teba'a kökünden türeyen tâbi'in (bir kimseye uyan, onu izleyen) çoğulu olan tâbiîn (tâbiûn) kelimesinin terim anlamı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bkz: Arif Ulu, 'tabiin' mad., *DİA*, İstanbul, 2014.

²⁴⁶ Tâbiîni müslüman olarak gören ve müslüman olarak ölen üçüncü nesli ifade eden terim. Sözlük anlamı "tâbiîni izleyenler"dir; tâbiînle müslüman olarak gören ve müslüman olarak ölenleri daha özel anlamıyla tâbiîn neslinin âlimlerinden hadis rivayet edenleri ifade eder. Tebeu't-tâbiîn sahâbe ve tâbiînden sonraki üçüncü nesildir ve etbâu't-tâbiîn (etbâ') diye de anılır. Bkz: Arif Ulu, "tebeu't-tabiin" " mad., *DİA*, İstanbul, 2014.

yaptığı rihlelerin, isnad sisteminin ilk örneklerini oluşturduğunu söyleyebiliriz. İDaha sonraki bölümlerde bu konuyu daha geniş ele alacağımızdan dolayı burada kısa kesiyoruz.

2.1.2.1. Şam Rihlesi

Câbir b. Abdullah'ın yaptığı rihleler arasında en meşhuru, Şam'a²⁴⁷ olan rihlesidir.²⁴⁸ Rivâyete göre Câbir, kısas hadisini Abdulla b. Üneys'ten²⁴⁹ bizzat duymak için Şam'a gitmiştir.²⁵⁰ Konuya ilişkin bu farklı rivayetleri birleştirerek Cabir'den vak'ayı dinleyelim:

'Ben Allâh Resûlu'nun Ashâbından birinin, Allâh Resûlu'nden bir hadis duyduğunu öğrendim.²⁵¹ Ona ulaşmak için bir ay yürüyerek²⁵² Şam'a vardım.²⁵³ Abdullah b. Uneys'in orada olduğunu öğrendim.²⁵⁴ Hizmetçisine 'Câbir'in kapıda olduğunu söyle' dedim. O 'İbn Abdullah mı?' dedi. Ben 'Evet' dedim. Biraz sonra, Abdullah b. Uneys çıktı beni görünce boynuma sarıldı. Ben, 'duydum ki Resûlullah'dan bir hadis işitmişsin. Korktum ki onu duymadan ya ben ölürüm ya sen ölürsün, onun için geldim' dedim. O da: 'Evet, Resûlullahın şöyle dediğini duydum,

²⁴⁷ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahabe*, Thk.; Âdil b. Yusuf el-Azâzî, Dâru'l-Vatani li'n-Neşr, Riyad, 1998, II, 529.

²⁴⁸ Ebû'l-Kasım Abdullah b Muhammed b. Abdulazizel-Beğavi, *Şerhu's-Sünne*, Mektebu'l-İslamiyye, Beyrut 1983, I, 280.

²⁴⁹ Abdullah b. Uneys el-Cühenî; Ebû Yahyâ Abdullah b. Üneys el-Cühenî (ö. 54/674) Hz. Peygamber'in tek başına seriyye olarak görevlendirdiği ve cennetle müjdelediği sahâbî. Doğum ve gençlik yılları hakkında bilgi yoktur. İslâm düşmanı zengin yahudi Ebû Râfi'in ortadan kaldırılmasıyla görevli dört (veya beş) kişilik grup içinde yer aldı; Useyr b. Zârem üzerine gönderilen otuz kişilik askeri birlikte bulundu. Hz. Peygamber, Medine üzerine yürümek için adam toplamakla meşgul olan yahudi lideri Hâlid b. Süfyân b. Nubeyh'i (İbn Sa'd'a göre Süfyân b. Hâlid'i) ortadan kaldırmak üzere tek başına onu görevlendirdi. Yakalandığı humma yüzünden), Bedir Savaşı'na katılmamış, ancak Uhud başta olmak üzere sonraki bütün savaşlara iştirak etmiştir. Mısır'ın fethinde, Afrika savaşlarında da bulunmuştur. Ashâb-ı Suffe'den sayılmıştır. Abdullah b. Üneys'in 80 (699) yılında Şam'da vefat ettiği rivayet edilmekteyse de genellikle 54'te (674) Muâviye'nin hilâfet yıllarında öldüğünü kabul edilmektedir. İ. Lüffi Çakan, "Abdullah b. Üneys el-Cühenî" Mad. *DİA*, İstanbul, 2014.

²⁵⁰ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, I, 252

²⁵¹ Bedreddün Ebû Abdillâh, *en-Nüket alâ Mukadimeti İbn Salâh*, Edvâu's-Selef, Riyad, 1998, I, 236.

²⁵² Bu rivayette, herne kadar Cabir b. Abdullah'ın yürüyerek Şam'a gittiği nakledilse de diğer kaynaklarda bir deve satın alıp gittiği şeklindedir. Ayrıntılar için bkz: el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, III, 64; İbn Hacer el-Askâlânî, *Tehzîb*, V, 131;

²⁵³ es-Sehavî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyeti'l-Hadis*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, II, 357.

²⁵⁴ Muhtelif kaynaklarda Cabir'in Şam'da Abdullah b. Uneys'de bulunduğunu öğrendiği bir hadis için gittiği şeklindedir: Ayrıntılar için bkz.; İbrahim b. Abdullah el-Lahim, *Şerhu Istilâhi Ulûmi'l-Hadis*.

dedi: 'İnsanlar kıyamet günü çıplak,sünnetsiz ve bühm olarak (yanlarında bir şey olmadığı halde) haşredilirler'²⁵⁵

el-Hatîb el-Bağdâdî er-Rihle fî Talebi'l-Hadis adlı eserinde ise, Câbir b. Abdullah'ın Şam'a olan rihlesi ile ilgili rivâyet şöyledir: 'Resûlullahın ashâbının birinde Resûlullah'dan,benim duymayıp da onun duyduğu bir hadis olduğu bilgisi bana ulaştı.²⁵⁶ Bir deve edinerek yola çıktım ve Şam'a vardım. Öğrendim ki ki o şahıs, Abdullah b. Üneys el-Ensarî imiş. Selamlaşıp birbirimize sarıldıktan sonra ona şöyle dedim: Sende ki hadisi,ben duymadan, sen veya benöleceğimizden korktum.'²⁵⁷

Bazı kaynaklarda Câbir b.Abdullah'ın rihle yaptığı kişi Abdullah b. Kays²⁵⁸(ö. 662) olarak da geçer.²⁵⁹

Câbir b. Abdullah'ın Şam rihlesi ile ilgili değişik rivayetler vardır..²⁶⁰

2.1.2.2. MısırRihlesi

Câbir b. Abdullah'ın rihle yaptığı diğer bir yer, Mısır'dır.²⁶¹Rivâyete göre,Câbir b.Abdullah'ın, bir deve satın alarak, Mısır'a, Resûlullah'ınashâbından birinin Allâh Rasülü'nden işittiği bir hadisin (Rivâyetlerde özellikle tekbir hadis olduğu râvîler tarafından vurgulanmaktadır)²⁶² olduğu kendisine ulaşması üzerine, yola çıktığı kaydedilir. Daha sonra Mısır'daki Ensarîye ulaşır. Birbirlerine sarılırlar ki rivâyetten, daha önceden birbirlerini tanıdıkları anlaşılıyor. Ensarî, Câbir'e, buraya kadar seni getiren şey nedir? diye sorunca Câbir ona devamla şöyle der; 'Kıyas hakkında Resûlullah'dan 'tahdîs' ettiğin bir hadis ki senden başka birinin bu hadisi ezbere

²⁵⁵ el-Buhârî *Edebü'l-Müfred*, Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrud, 1989, Muânaka, 337.

²⁵⁶ el-Cezerî İbnu'l-Esîr Mecüddin Ebu's-Sâdât Muhammed b. Mubarek, *Câmiu'l-Usûl fî Ehadisi'r-Rusul*, VIII, 10, Mektebetü Dâri'l-Beyan,1969.

²⁵⁷ el-Hatib el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 110.

²⁵⁸ Araştırmalarımızda Abdullah b. Kays adlı kişinin, Ashab'dan Ebu Musa El-Eşari (ö.42) olduğunu tespit ettik.

²⁵⁹ el-Mubârekfûrî, Ebu'l-Alâ, *Tuhfetu'l-Ahfezî bi Şerhi Câmiî't-Tirmizî*, VII, 339, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

²⁶⁰ el-İrâkî, el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr, Mektabetü't-Taberiyye, Riyad, 1995, I, 551; el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. İlm, 19.

²⁶¹ Ebû Nuaym el-İsfahanî, *Marifetu's-Sahâbe*, II,529

²⁶² el-Kettânî, Abdu'l-Hay b. Abdu'l-Kerim, *Fihrisu'-Fehâris ve'l-Esbât*, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, 1982, II, 592.

bildiğini bilmediğimden, seninle bunu ‘Müzâkere’²⁶³ etmek istedim. Rivâyetin farklı bir tarikinde de, Câbir’in tekbir hadis için Mısır’a gittiği şahsın adının, Ukbe b. Amir (ö. 58) olarak belirtilmektedir.²⁶⁴

Bu rivâyette dikkati çeken bir husus vardır. Şöyle ki Câbir, râvîden 'hadisi alırken senden başka birinin bu hadisi ezbere bildiğini bilmediğimden' demesi Câbir'in hadis Rivâyetine olan vukufiyetini gösterir.

2.1.2.3. Mekke Rihlesi

Câbir b. Abdullah'ın tesbit edebildiğimiz kadarı ile, hadis almak için gittiği üçüncü yer Mekke'dir. Rivâyetlere göre Câbir, ömrünün son zamanlarında, sırf duyduğu bazı hadisleri, ilgili râvîlerden almak üzere Medine'den Mekke'ye gitmiştir ve hadisleri aldıktan sonra da fazla durmamış, geri dönmüştür.²⁶⁵

2.1.3. Câbir b. Abdullah'ın Rihlelerinin Gayeleri

Yukarı da da belirtildiği gibi, ashâb arasında hadis alanında rihle yapanlar arasında- ki sayıları çok azdır- Câbir b. Abdullah'ın konumu çok önemlidir. Çünkü, Câbir'in tek bir hadis için farklı coğrafyalara şedd-i rihal²⁶⁶ etmesi, kendi zamanından günümüze kadar bu konu ile ilgilenen insanları etkilemiştir.

Rihle kavramı, araplarda önceleri, 'yola koyulmak; bir şeyin sırtına binmek' anlamında, yolculuk için kullanılan bir kavram iken, daha sonra, başta Câbir b. Abdullahın ve diğer sahabîlerin hadis alma hususundaki yolculukların başlaması ile ıstilahî manada hadis literatüründe kullanılan bir kavram haline dönüşmüştür.

Câbir'in rihle yaparken, rivâyetlerden anladığımız kadarı ile bir kaç gaye gütmüştür:

²⁶³ Müzâkere, Sözlükte 'anmak, zikretmek' mânasında zikr kökünden türeyen müzâkere (müzâkeretü'l-hadîs), terim olarak hadis talebeleri veya râvîler arasında bazı hadislerin yahut hadis konularının mütalaa edilmesini ifade eder. Aynı mânada mürâcaat kelimesi de kullanılır. Diğer taraftan, Müzakere “hadis rivayet etmek, müzakere yoluyla rivayette bulunmak” anlamında da zikredilmiştir. Hadis ilminde, ravilerin arasında bazı hadislerin konularının ele alınıp mütala edilmesi de anlaşılır. Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 240. Ayrıca Bkz., İbrahim Hatiboğlu "Müzakere" mad., *DİA*, İstanbul, 2015.

²⁶⁴ el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 126.

²⁶⁵ ez-Zehabî, *Siyer*, 190.

²⁶⁶ Şedd-i Rihal (شد الرحال); Uzun mesafe ve zor bir yolculuğa hazırlanan için kullanılan bir tabir. Bkz.; İbrahim Mutçalı, *Modern Arapça Türkçe Lügat*, 314.

2.1.3.1. Bilmediği Bir Hadisi Öğrenmek

Câbir, bazı rivayetlere göre Allâh Rasulü'nün ashâbı'nın birinin bilip de kendisinin bilmediği bir hadis için rihle yapar. Bu rihlesindeki amaç bilmediği yeni hadisleri öğrenmektir. Nitekim, Câbir'in Şam'a gidip Abdullah b. Uneys'den aldığı hadis bu türdendir; 'İnsanlar kıyamet günü çıplak, sünnetsiz ve bühm olarak (yanlarında bir şey olmadığı halde) haşredilirler.'²⁶⁷

2.1.3.2. Bildiği Bir Hadisi TahkîkEtmek

Câbir'in yaptığı rihlelerin bazılarında görüyoruz ki, O sadece bilmediği bir hadis için rihle yapmamış bilakis bildiği hadisi teyit ve tahkîk etmek içinde rihle yapmıştır. Câbir'in Şam'a yaptığı rihle²⁶⁸ ile ilgili rivâyetin bir tarikinde, kendisine ulaşan (بلغني) bir hadis için yaptığı görülür. Nitekim Câbir'in kullandığı بلغ kelimesi 'ulaşmak, yetişmek, varmak anlamlarından,²⁶⁹ zamanla dönüşerek hadis usulünde, rivâyet lafızlarından biri haline gelmiştir.²⁷⁰ Dolayısı ile Câbir'e, hadis bulunduğu yerde kendisine ulaştığı halde, yine de bizzat, o hadisi Allâh Resûlu'nden duyan kişiden duymak istemiştir.

2.1.3.3. Konu Olarak Bildiği Bir Hadisin Metnini Öğrenmek

Câbir, ana hatları ile bildiği bir hadisi, Allâh Rasulü'nden duyan kişiye ulaşarak hadisin orjinal metnine en yakın şeklini bulmaya çalışmıştır. Bu duruma bir kaç örnek verebiliriz:

2.1.3.3.1. Mezâlim Hadisi

Câbir, bir deve satın alıp yolculuğa hazırlanarak bir ay mesafedeki, Şam'a Abdullah b. Uneysin yanına 'mezalim' (مظالم)²⁷¹ konusunda bir hadis öğrenmeye gider. Rivâyetin devamını Câbir şöyle anlatır; 'Nihayet Şam'a vardım. Orada öğrendim ki, hadisi bilen kişi, Abdullah b. Uneys imiş. Sonra onun evine gittim. (Kapıdaki hizmetçi'ye 'Câbir'in geldiğini söyle' dedim). Hizmetçi bir süre sonra dışarı çıkıp 'sen Câbir b. Abdullah' mısın?' dedi. Ben de 'evet' dedim. Daha sonra

²⁶⁷ el-Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, Dârü'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 1989, Muanaka, 337.

²⁶⁸ Bağdâdî, *er-Rihle*, 110.

²⁶⁹ İbrahim Mutçalı, *Lügat*, "beleşa" maddesi.

²⁷⁰ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis usulu*, İfav, İst., 1993, 63.

²⁷¹ Mezâlim (مظالم); Mazlime (مظلم) kelimesini çoğuludur. Zulum, kötü davranış, haksız muamele anlamlarına gelmektedir. İbrahim Mutçalı, *Lügat*, 542.

(Abdullahb. Uneys) çıktı ve birbirimize sarıldık. Ben dedim ki ' Benim daha önce duymadığım 'mezalim' konusunda bir hadis ki sen bunu Allâh Rasulü'nden duymuşsun öylemi ?' O da şöyle dedi; 'Evet,AllâhResûlu'nun şöyle dediğini işittim 'Allâh kullarını , çıplak sünnetsiz ve yanlarında başka birşey olmaksızın haşreder. Sonra en uzaktakinin en yakındakinin duyması gibi işiteceği bir nida ile şöyle denir: Ben Deyyan'im.'²⁷²

2.1.3.3.2. Kısas Hadisi

Câbir, Mısır'a Ukbe b. Amir'den, Ukbe'nin kısas konusunda, Allâh Rasulü'nden duyduğu bir hadisin metnini öğrenmek için gider.²⁷³ Câbir, vak'ayı şu şekilde anlatır:

Ben, 'kısas' konusunda, bir hadis olduğunu öğrendim ki hadisi bilen kişi Mısır'da idi. Bir deve satın alıp, hazırladım ve (Mısır'a vardım).Yanına gittiğim kişi, 'Ey Câbir sen buraya kadar getiren şey nedir?'. Ben de dedim ki: 'Resûlullah'dan (dolaylı olarak) banakısas hakkındabir hadis ulaştı ki, senden başka birinin bu hadisi bildiğini zannetmiyorum.' Bunun üzerine o dedi ki: 'Evet, ey Câbir, Allâh Rasulü'nden şöyle duydum, 'İzzetim hakkı için, bugün (kıyamet günü), hiçbir zalim, elle veya avuçla bir tokat derecesinde dahi başkasına zulmedemez. Ümmetimden en çok korktuğum şey, Lut kavminin amelidir. Kadınlar kadınlarla, erkekler de erkeklerle ilişkiye geçerse o zaman azabı bekleyin.'²⁷⁴

²⁷²Nureddin el-Heysemî, *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâid-i Müsnedi'l-Haris b. Ebî Üsâme*, I,189, Merkezü Hizmeti Sünneti ve's-Sireti'n-Nebeviyye, 1992, Medine. (عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ بَلَغَنِي حَدِيثٌ ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَبْتَعْتُ بَعِيرًا فَشَدَدْتُ عَلَيْهِ رَحْلِي ثُمَّ سِرْتُ إِلَيْهِ شَهْرًا حَتَّى قَدِمْتُ الشَّامَ فَإِذَا هُوَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَنَسٍ الْأَنْصَارِيُّ فَأَتَيْتُ مَنْزِلَهُ فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ أَنْ جَابِرًا عَلَى الْبَابِ فَرَجَعَ إِلَيَّ الرَّسُولُ فَقَالَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فَقُلْتُ نَعَمْ فَرَجَعَ إِلَيْهِ فَخَرَجَ فَأَعْتَقْتُهُ وَاعْتَقَنِي قَالَ فَلْتُ مَا حَدِيثٌ بَلَغَنِي أَنَّكَ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَظَالِمِ لَمْ أَسْمَعْهُ ، قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : يَحْسُرُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى الْعِبَادَ عِرَاءَ عُرَا لَا يُهْمَا قَالَ ثُمَّ يُنَادِيهِمْ بِصَوْتٍ يَسْمَعُهُ مَنْ بَعْدَ كَمَا يَسْمَعُهُ مَنْ قَرُبَ أَنَا الْمَلِكُ أَنَا الدِّيَانُ لَا يُبْغِي لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ أَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ وَأَحَدٌ مِنْ أَهْلِ النَّارِ يَطْلُبُهُ بِمَظْلَمَةٍ ، وَلَا يُبْغِي لِأَحَدٍ (مِنْ أَهْلِ النَّارِ أَنْ يَدْخُلَ النَّارَ وَأَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَطْلُبُهُ بِمَظْلَمَةٍ حَتَّى

²⁷³el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 126.

²⁷⁴Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Ebu'l-Kasım, *Müsnedü's-Şâmiyyin*, I, 104, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984,. (كان يبلغني عن النبي صلى الله عليه وسلم حديثاً في القصص وكان صاحب الحديث بمصر) فاشتريت بعيراً فشددت عليه رحلا فسرت حتى وردت مصر فقصدت إلى باب الرجل الذي بلغني عنه الحديث فقرعت الباب فخرج إلى مملوك له فنظر في وجهي ولم يكلمني فقال أعرابي بالباب فقال سلمه من أنت فقلت جابر بن عبد الله الأنصاري فخرج إلي مولاه فلما تراءينا اعتنق أحدهما صاحبه فقال يا جابر ما جاءك فقلت حديث بلغني عن النبي صلى الله عليه وسلم في القصص ولا أظن أحدا ممن مضى وممن بقي أفهم له منك قال نعم يا جابر سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول إن الله يبعثكم يوم القيامة من قبوركم حفاة عراة بهما ينادي بصوت رفيع غير فطبع يسمع من بعد كمن قرب فيقول أنا الديان لا نظام اليوم وعزتي لا يجاوزني اليوم ظلم ظالم ولو لطمه كف بكف أو يد على يد ألا وإن أشد ما أتخوف على أمتي من بعدي عمل قوم لوط فليرتقب أمتي العذاب (إذا تكافأ النساء بالنساء والرجال بالرجال

2.1.3.3. Setru'l-Mü'min Hadisi

Câbir, bu Rivâyette, Mısır'a, 'setrü'l-Mü'min hakkında ki bir hadisi öğrenmek için gittiğini nakleder. Evine gittiği şahısa (bu rivâyette mezkur şahsın adı geçmemektedir) şöyle der: 'Allâh Rasulü'nden, 'setrü'l-mü'min' hakkında rivâyet ettiğin bir hadisi senden duymak üzere geldim. Bunun üzerine O da şöyle der: 'Evet, Allâh Resûlu'nün şöyle dediğini duydum, 'Kim bir mü'minin ayıbını gizlerse, sanki o bir mev'ûde'²⁷⁵ diriltilmiş gibi olur.' Câbir bu hadisi duyduktan sonra fazla durmaz, devesini kamçılar ve hemen geri döner.²⁷⁶

Yukarıda görüldüğü gibi Câbir, kendisine 'mezâlim, kısas ve setrü'l-mü'min hakkında ulaşan hadisleri, rıhle yapmak sureti ile öğrenmiştir. Burada dikkati çeken bazı hususlar vardır. Şöyle ki:

Câbir, yukarıda naklettiğimiz ilgili hadisler ile konu bazlı öğrenme faaliyetlerini icra etmiştir. Bildiğimiz kadarı ile bu tür bir faaliyeti icra eden başka bir sahabî bilmiyoruz. Modern tabir ile tematik hadis çalışması diye de nitelendirebileceğimiz bu faaliyeti, alanında ilk örneklerden sayabiliriz.²⁷⁷

Ayrıca, Câbirin hadislere bu tematik hadis toplama faaliyetini Allâh Resûlu döneminde itibaren icra ettiğini söyleyebiliriz. Zira klasik kaynaklarda geçen şekli ile Câbir'in, Allâh Rasulü'nün veda haccı ile ilgili rivâyetleri içeren bir 'Mensek'i vardı. Câbir bu eseri oluştururken, Allâh Rasulü'nü veda haccında, safha safha izleyerek oluşturmuştur. İbn Kesîre göre bu kitapçık, konu ile ilgili ayrıntılı rivâyetler içeren, hacc ibadetine has bir eserdir.²⁷⁸ O dönemde, Câbir'den başka da ashâbdan Allâh Rasulü hayatta iken hadis yazanlar vardılar ancak Câbir'den başka, rivâyetleri derleyerek, bir konu ile ilgili eser telif eden başka bir sahabî bilmiyoruz. Bu durununda onun ayırıcı vasfı olduğunu düşünüyoruz.

²⁷⁵ Cahiliye döneminde diri diri gömülen kız çocuklarına verilen bir isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz; es-Sabûnî, Muhammed Ali, *Saffetü't-Tefâsîr*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2003, 1650

²⁷⁶ el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 348. (بينا أنا على مصر إذا أتى البواب فقال : إن أعرابيا على الباب على بعير)
يستأذن فقلت : من أنت ؟ قال : جابر بن عبد الله الأنصاري قال : فأشرفت عليه فقلت : أنزل إليك أو تصعد ؟ فقال : لا تنزل ولا أصعد حديث بلغني أنك ترويه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في ستر المؤمن جنت أس معه قلت : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : من ستر على مؤمن عورة فكأنما أحيا مؤودة فضرِب بعيره راجعا .)

²⁷⁷ ez-Zehabî, *Tezkira*, I, 35.

²⁷⁸ et-Tebrîzî, *Mișkat*, Mektebetü'l-İslâmî, Dimeşk, 1961, V, 9.

Buradan hareketle, Câbir b. Abdullah'ın, Allâh Rasulü hayatta iken başlayıp, daha sonraki dönemlerderihleleri ile devam eden tematik yaklaşımlı icra ettiği bu faaliyetlerinin, tabiîn dönemi ile başlayan ale'l-ebvâb²⁷⁹ tarzındaki hadis eserlerininilk örnekleri olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.3.4. Hadisin Yok Olacağı Endişesi

Câbir, Şam' a olan rihlesinde ki amaçlardan biri de hadislerin yok olacağı korkusudur. Nitekim Câbir, bu duygusunu Abdullah b. Uneys'e şöyle dile getirmiştir; 'Sende ki hadisi, ben duymadan, sen veya benöleceğimizden korktum.'²⁸⁰ Dolayısı ile Câbir'in hadis almadaki bu titizliği, belki de bir çok hadisin bize ulaşmadan yok olmasını engellemiştir.

2.2. CÂBİR B. ABDULLAH'IN BAZI HADİS İSTİLAHLARININ OLUŞUMUNA KATKISI

2.2.1. İsnâd Sisteminin Oluşumuna Etkisi

Rivatetü'l-hadis ilmi ve edebiyatı, ashâbın hadis nakli ve rivâyetinde gösterdikleri titizlik araştırma ve denetim faaliyetlerine dayanmaktadır. Ashâbın üst seviyede bir dikkat ve titizliğe sahip olmaları yanında, birbirinden duydukları hadisleri daha iyi bilenden Tahkîk etmekten geri kalmadıkları bilinmektedir.²⁸¹ İşte bu faaliyetlerin sonucu oluşan kavramlardan biri de, isnâd sistemidir.

İsnâd, sözlükte 'dayanmak, yaslanmak, itimat etmek' mânasındaki sünûd²⁸² kökünden türer. 'Temellendirmek, dayamak, sözü söyleyenine kadar ulaştırmak, bir sözün, bir rivâyetin geliş yolunu haber vermek, ilk kaynağa kadar götürmek' demektir.²⁸³ Terim olarak ise, 'Rivâyet için kullanılan lafızlarla râvi veya râvileri anarak hadis metnini ilk söyleyenine ulaştırmak, hadis metnini nakleden râvileri rivâyet sırasına göre zikretmek' anlamlarına gelir.²⁸⁴

²⁷⁹ Ale'l-ebvâb; Hadislerini konularına göre sınıflandırarak hadis kitabı yazma anlamına gelir. Bu tarzda yazılmış kitaplara cami', sünen vb. gibi isimler verilmiştir. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, "Ale'l-Ebvâb" mad.

²⁸⁰ Bağdâdî, er-Rihle, 110.

²⁸¹ İ. Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İfav, İstanbul, 2001, 215.

²⁸² İbrahim Mutçalı, *el-Mu'cem*, "se-ne-de" maddesi.

²⁸³ İbrahim Mustafa, *el-Mu'cem*, "se-ne-de" maddesi.

²⁸⁴ Raşid Küçük, "İsnâd" mad., *DİA*, İstanbul, 2014.

İsnadın önemini vurgulama sadedinde, 'İbnü'l-Mubârek'in isnadın din olduğunu ve isnadın olmadığı takdirde herkezin, dilediğine rivâyette bulunabileceğini söylediğini,²⁸⁵ Süfyan-ı Sevri'nin ise, isnâdın, müminin silahıdır, dediği nakledilir.²⁸⁶

Aynı şekilde, İbnü'l-Cezerî isnadın, bu ümmete mahsus önemli bir özellik olduğundan bahseder.²⁸⁷

Ayrıca Abdu'l-Fettah Ebû Gudde, isnad sisteminin, sahih hadislerin, uydurma hadislerden tefrik edilmesinde büyük bir katkısını olduğundan bahseder.²⁸⁸

İsnâd kavramının oluşmasında, Câbir b. Abdullah'ın rolü büyük olmuştur. Nitekim, İslamî araştırmalar dergisinde 'isnadın oluşması hizmetinde rihle dönemi' başlığı adı altında şu ifadeler yer alır; 'Ashâb, bir hadisi öğrenmek için veya bir hadisin tek bir isnadını değil de farklı isnadlarını öğrenmek için de rihle yaptılar. Nitekim bu rihlelerin sonucunda hadis senetleri silsileleri oluşmuştur.' Daha sonra anlatılan konuya, Câbir'in, setrü'l-mü'min hadisini (Câbir söz konusu rivâyette, mezkur hadisi yalnız kendisi ve Ukbe'nin bildiğini ifade eder) tahkîk etmek için, Câbir'in Mısır'a Ukbe b. Amir'in yanına rihle tertip ettiğini örneği verilir.²⁸⁹

2.2.3. Âlî İsnâd

İsnâd, senetteki râvî sayısına göre iki kısma ayrılır:

a- *Âlî isnâd*; aynı metnin birkaç isnadından veya metinleri farklı da olsa birkaç isnaddan, ilk kaynağa diğerlerine oranla, daha az râvî ile ulaşan isnâda denir.²⁹⁰

b- *Nâzil isnâd* ise; aynı metnin birkaç isnadından veya metinleri farklı da olsa birkaç isnaddan, ilk kaynağa diğerlerine oranla, daha çok râvî ile ulaşan isnâda denir.²⁹¹

²⁸⁵ Müslim, *Sahîh-Müslim*, Mukaddime, İfadenin metni şu şekildedir; " قال ابن المبارك: الإسناد من الدين، " ولولا الإسناد لقال من شاء ما شاء بيننا وبين القوم

²⁸⁶ Mahmut Tahrîmî, *Teysîru Mustalahi'l-Hadis*, Kuveyt Üniversitesi, Mektebetü'l-Maarif, I, 98

²⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi Kirâati'l-Aşr*, Matbaatü't-Ticariyyeti'l-Kübrâ, 1380, I, 224.

²⁸⁸ Abdulfettah Ebû Gudde, *Mevzû' Hadisler*, İnsan yay. İstanbul. 87.

²⁸⁹ *Mecelletü'l-Buhusi'l-İslamiyye*, XIII, 226.

²⁹⁰ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 275.

²⁹¹ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 276

Hadis usulüne göre bir hadis'in senedi ne kadar âlî ise, hadis o kadar makbul ve değerlidir. Buna göre, yukarıda tanımını verdiğimiz 'âlî isnâd' kavramının gelişmesinde de Câbir b. Abdullah öncü olmuştur. Klasik eserlerde bu konu işlenirken, çoğu zaman örnek olarak Câbir b. Abdullah'ın verildiğini görürüz. Şöyleki:

Mesela, Ahmet b. Hanbel, konu ile ilgili şunları söyler: Âlî isnâdı talep etmek, seleflerimizin sünnetidir, binaenaleyh, Câbir b. Abdullah ve Ebû Eyyub, Âlî isnâdı talep hususunda rihle yapmışlardır.²⁹²

Yine şekilde Cezâirî (h. 1338), 'Âlî isnadı bilmek' başlığı adı altında Câbir'in rihlelerini kaydeder. Ona göre Câbir, rihlelerini, bildiği bir hadisin daha âli bir isnâdını bulmak için, uzun ve meşekkatli bir yolculuğa çıkmıştır. Ayrıca o, Hadis ıstılahlarının oluşumu ve gelişmesinde Câbir b. Abdullah'ın rolünün büyük olduğu kanatindedir.²⁹³

İbn Hacer de, Câbir'in rihlelerini, âli isnâd'a (uluvv-i isnâd) delil kabul eder ve bu durumu şöyle açıklar; 'Câbir, Abdullah b. Uneys'ten kendisine hadis ulaşınca, bununla yetinmeyip, Onunla bizzat görüşerek vasitasız hadisi almak için bir aylık mesafeye rihle yapmıştır.'²⁹⁴

Ebû Abdullah el-Hakim de, 'Câbir b. Abdullah'ın, Allâh Rasulü ile devamlı beraber olan ve çok hadis bilen biri olmasına buna rağmen, kendisindeki benzer bir hadisi, Allâh Resulü'nden duyan kişiden almak üzere rihle yapmıştır' diyerek âlî isnadın önemini vurgulamıştır.²⁹⁵

Câbir'in kendi dönemi itibari ile bir hadisin senedine yönelik, kendisi ile Allâh Rasulü arasındaki râvî sayısını azaltmaya yönelik bu uygulamaları, daha sonraki dönemlerde alimlerin bu alandaki çalışmalarına bir örnek olduğunu düşünüyoruz.

²⁹² Mahmut Tahhân, *Teyşîru Mustalahi'l-Hadis*, I,98.

²⁹³ el-Cezairî, *Tevcihu'n-Nazar*, I,93.

²⁹⁴ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, I, 210.

²⁹⁵ Muhammed el-Huşûî, *İhtimâmu'l-Muhaddisîn bi's-Sünneti'l-Mutahhera*, Ezher Üniv. 2003, I, 46.

2.2.4. Sened (سند) ve Metin (متن)

Hadis ana hatları ile sened ve metin bölümlerinden oluştuğu bilinmektedir. Sened, hadisi birbirine rivâyet ederek, sonrakilere ulaştıran kimselerin, yani râvîlerin tarihi sıra ile zikredildikleri kısma, râvî isimleri zincirine denir.²⁹⁶ Metin ise, bir hadiste, senedin bitiminden itibaren başlayan söz kısmına denir.²⁹⁷

Câbir b. Abdullah, özellikle yaptığı rihleler ile yukarıdaki kavramların oluşmasında büyük bir etkiye sahiptir. Bu durumun klasik eserlerde de bu şekilde ele alındığını görürüz; Mesela;

Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), Câbir'in rihlelerin hedefinin farklı isnâdlar bulmanın yanı sıra 'farklı metinleri öğrenme' olduğunu belirtir.²⁹⁸

İbnü'l-Cezerî (833/1429) ise, Câbir'in, kendisinde olan hadisin hem daha âlî isnadlarını bulmak hemde âlî olmasa bile farklı isnadları bir araya getirmeye çalıştığını söyler.²⁹⁹ Burada şunu söylemekte yarar vardır:

İsnâd, yukarıda geçtiği üzere 'rivâyet için kullanılan lafızlarla râvi veya râvileri anarak hadis metnini ilk söyleyenine ulaştırmak, hadis metnini nakleden râvileri rivâyet sırasına göre zikretmek anlamına gelmekte, sened ise, hadisin, râvîlerin tarihi sıra ile zikredildikleri kısma denmektedir.³⁰⁰ Buna göre sened, isnad çalışmalarının bir sonucudur. Câbir, rihlelerinde yaptığı isnad çalışmalarının sonucu olarak oluşturduğu sened veya senedlerin tariklerini, o hadis rivâyet ederken öğrencilerine nakletmiştir.³⁰¹

Câbir, yukarıda geçtiği üzere, hadisin daha âlî bir senedini bulmaya çalışmasının yanısıra, aynı hadisin farklı metinlerine de ulaşmaya çalışmıştır. O dönem itibari ile, Câbir dışında başka bir sahabînin, farklı metinleri araştırma gibi bir faaliyetinin olmadığını tespit ettik. Buradan hareketle denilebilir ki, Câbir'in bir

²⁹⁶ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 275.

²⁹⁷ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* 275.

²⁹⁸ Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-Fiker fi Mustalahâti Ehli'l-Eser*, Dâru'l-Erkam, Beyrut, I, 809.

²⁹⁹ İbnü'l-Cezerî es-Sehâvî, *el-Ğaye fi Şerhi'l-Hidaye*, Mektebetü'l-Evlâd, 2001, I, 84.

³⁰⁰ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 139.

³⁰¹ İbnü'l-Cezerî es-Sehâvî, *el-Ğaye*, I, 84

hadisin senet ve metni ile ilgili çalışmaları, bu alandaki ilk çalışmalar olması hasebi le sonraki dönemlerdeki bu alandaki çalışmalara ışık tutmuştur.

2.2.5. Müzâkere (المذاكرة)

Müzâkere, genel anlamı itibari ile, 'râvîler arasında bazı hadislerin veya hadis konularının ele alınıp mütalaa edilmesine' denir.³⁰² Müzâkere, bir hadis metni üzerinde mütalaa etmek sureti ile daha iyi anlamaya çalışma anlamlarına³⁰³ da gelse de o dönem de, müzâkerenin amacı, hadis alınan kişi beraber, rivâyet olunan hadisi, karşılıklı tekrar etmek ile zihne iyice yerleştirmek ve ezberlemektir.³⁰⁴ Câbir'de yaptığı bir rihlesinde³⁰⁵ hadisi aldığı kişiye, aldığı hadisle ilgili onunla Müzâkere etmek istediğini belirtmiştir³⁰⁶

Câbir'in sözlerinden anlaşılacağı üzere, Câbir, mezkur hadis almakla yetinmemiş, muhatabı ile müzâkere etmek istemiştir. Rivâyet metninde تذاكر kelimesi işteş bir yapıya sahip olduğu için burada, hadis alan ile rivâyet eden arasında karşılıklı bir faaliyetin olduğunu anlıyoruz. Buna göre Câbir, hadisi iyice ezberlemek için hadis aldığı kişi ile karşılıklı hadisi tekrarlamış ve o hadisi anlama adına fikir alış verişinde bulunmuş olabilir.

Müzâkere, hadis alimlerinin sıkça baş vurduğu bir metod olması bakımından önemlidir. Bundan dolayı Câbir b. Abdullah'ın mezkur bu müzâkeresini, sonraki dönemlerde hadis alimlerinin, hadis meclislerine yapmış oldukları müzâkerenin faaliyetlerinin ilk örneklerinden sayabiliriz.

2.2.6. Tahkîk (التحقيق)

Tahkîk, lügatte, bir şeyi teyit etmek, tasdik etmek, açıklığa kavuşturmak anlamlarına gelmektedir.³⁰⁷

Tahkîk kavramının kelime anlamından, hadis ilmindeki istilâhî durumu almasında başta Câbir b. Abdullah olmak üzere sahabîlerin rolü büyüktür. Zira

³⁰² Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 241.

³⁰³ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 93.

³⁰⁴ Ahmet yücel, *Hadis İstılahlarını Doğuşu ve Gelişimi*, İfav, 1996, İstanbul, 52.

³⁰⁵ el-Hattâbî, *er-Rihle*, 126

³⁰⁶ el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 126. (فأحبيت أن تذاكرنيه)

³⁰⁷ Mutçalı İbrahim, *el-Mu'cem*, 182.

yularıda da geçtiği üzere, tahkîk metodunun, ashâbın önceden pek başvurduğu bir usul olmamasına rağmen, zamanla farklı sebeplerden kaynaklanan ahlaki zafiyet başlayıp da, hadis uydurmalar çoğalınca bu metoda baş vurdukları görülür.

Câbir'in hadis faaliyetlerinde tahkîkin iki manada icra edildiğini görürüz:

2.2.6.1. Râvînin tespitine yönelik Tahkîk

Bu tür tahkîk tarzından kasdımız, hadis alınan şahsın, hadis usulunde, râvînin adalet ve zabt yönlerini inceleyen 'cerh ve tadil' kavramı yönü itibari ile ele alınmasını kastediyoruz. Bu konuyu, günümüz islam alimlerinden Sallâbî'nin³⁰⁸ görüşlerine yer vererek açıklamaya çalışacağız.

Sallâbî, bu konuyu Hz. Ali dönemi batıl dini fraksiyonları incelerken ele almaktadır. Ona göre, Abdullah b. Sebe'nin başlattığı fitnelerin sonucu, Allâh Rasülü adına hadis uyduranlar çoğalmıştı. Bunun bağlı olarak, sahabenin alimleri, adalet ve sikalık³⁰⁹ yönünden emin oldukları kişilerin rivâyetlerinden başkasını almamaya başlamışlardı. Bazı sahabîlerde, rihlelerinde bu durumu gözetmişlerdi. Sallâbî, hadisleri sağlam sika Râvîlerden alma işini sahabenin, özellikle de Câbir b. Abdullah'ın ve Ebû Eyyüb el- Ensârî'nin yaptığını söyler ve bu durumu da şöyle ifade eder; Câbir, sika râvîlerden ,subut bulmuş rivâyeti almak için rihle yapmıştır. (ليسمعوا)³¹⁰ Sallâbî'nin bu görüşüne bizde katılıyoruz. Fakat burada iki durum vardır:

Birincisi, Câbir'in, rihle yapacağı şahsın kim olduğunu bildiği, Allâh Rasûlu'nden duyan kimseden (Sahabî) almak üzere yola çıktığı rivâyet edilir. Buna göre, Câbir'in, hadis aldığı kimse, sahabî olduğuna ve bu noktada güven problemi olmadığına göre, Câbir'in rihlesinin hedefi burada, rivâyeti tespit ve tahkîk içindir, diyebiliriz.

İkincisi ise, Câbir'in, rihle yapacağı şahsın kim olduğunu bilmediği ile ilgili Rivâyeti esas alacak olursak da buna göre Câbir, râvînin sikalık durumunu tespit

³⁰⁸ Ali Muhammed el-Sallâbî, Cezayirli bir İslam alimi. Siyeri nebi ve İslam tarihine ait bir çok eseri vardır.

³⁰⁹ Sika (ثقة); Adalet ve Zabıt sıfatlarını tam olarak taşıyan güvenilir râvî. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 277.

³¹⁰ es-Sallâbî, *Sîretü Emîri'l-Mü'minîn Ali b. Ebi Tâlib*, Ravza yay. İstanbul 2008, III, 115.

etmeye yönelik bir faaliyete girişmiştir. Câbir'in kendisine bir hadis ulaşmasına rağmen, yine de onu bir sahabîden duyma isteği, kendisine hadisi aktaran şahsa tam olarak güvenmediği anlamı da çıkabilir.

2.2.6.2. Söz konusu Rivâyetin Tespitine Yönelik Tahkîk

İbnül-Cezerî'ye göre, Câbir'in, duyduğu bir hadis için Mısır'a gitmesi onun bu hadisi kendisine rivâyet edenden şüpheye düştüğü için değildir. Sadece hadisi tahkîk (فأراد تحقيقه) içindir. Çünkü Câbir, râvîye inanmasa idi sırf onun için oraya rihle yapmazdı.³¹¹ Câbir'in hadisi tahkîk etmek istemesi şu anlamlara gelebilir:

Birincisi, gerçekte öyle bir hadisin olup olmadığını öğrenmek. Yani Câbir, birinin, Şam'da veya Mısır'da bir konu ile ilgili bir hadis bildiği bilgisine ulaşıyor. Böyle bir şahsın olup olmadığı veya öyle bir hadisi bilip bilmediğini açıklığa kavuşturmak için rihle yaparak durumu yerinde görmek istemiş olabilir.

İkincisi, râvînin gerçekten o hadisi Allâh Resûlu'nden bizzat duyup duymadığını açıklığa kavuşturmak. Yani hadis aldığı kişi bunu bizzat Allâh Rasûlü'nden mi duymuştur yoksa kensine başka birinden duyduğu hadisi mi nakletmektedir. Bunu öğrenmek istemiş olabilir.

Üçüncüsü, hadisin orjinal metnini öğrenmek. Yukarıda geçtiği üzere Câbir, bazı konularda birilerinin, Allâh Rasûlü'nden bizzat dinlediği bir hadis olduğunu öğrenir ve yola çıkar. Burada Câbir, ana hatları ile hadisi bilmesine rağmen orjinal metnini öğrenmek istemiş olabilir.

2.2.7. Hadis (الحديث)

Hadis sözlükte, hadese fiinden türemiş olup, komuşma, müzâkere etme, diyalog anlamlarına gelmektedir. İstilahî anlam olarak da, 'Resûlullah'a ait olduğu söylenen her türlü söz, fiil, onaylama (takrir) ve durum (hal)e denir.

Hadis kavramının lügat anlamından çıkarak, istilahî anlama bürünmesi ashâbın kulanımı ile olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda Câbir rivâyetlerine baktığımızda, hadis kavramını istilahî anlamda kullandığını görürüz. Örneğin; Câbir'in, sahabî

³¹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi Kıraati'l-Aşr*, I, 224.

Abdullah b. Uneys ile karşılaşır da, Onun, Câbir'e seni getiren şey nedir? diye sorması üzerine Câbir ona şöyle der; 'Resûlullah'dan işitip rivâyet ettiğin bir 'hadis' bana ulaştı.³¹²

Burada görüldüğü üzere, Câbir, hadis kelimesini, tam olarak, ıstılahî anlamda yukarıda tanımını verdiğimiz şekli ile kullanıyor. Dolayısı ile, hadis kavramı sahabe döneminde, Başta Câbir gibi hadis ilmine vakıf sahabîler tarafından ıstılahî anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz.

2.2.8. Ale'l-Ebvâb (على الابواب)

Tasnif dönemi hadis eserleri ana hatları ile ikikısma ayrılır:

a- Ale'r-ricâl türü tasnif metodu: Bu sistemde sahabî râvîler, muhtelif kriterlere göre sıralanır ve rivâyet edilen hadisler, konularına bakılmaksızın ilgili isimler altına dercedilir.

b-Ale'l-ebvâb türü tasnif metodu: Bu sistemde hadisler, râvîlerine bakılmaksızın konularına göre taksim ve tasnif edilir.³¹³ Daha çok hicrî III. asra dayanan ale'l-ebvâb türü hadis eserlerinin ilk örneklerini sahâbe dönemine dayandırabiliriz. Şöyle ki:

Rivâyetlerden öğrendiğimize göre, Câbir b. Abdullah'ın, Allâh Rasulü hayatta iken yazdığı³¹⁴ ve hacc ibadeti ile ilgili rivâyetleri içeren klasik kaynaklarda adına 'mensek' denen bir kitapçığı vardı.³¹⁵

Ayrıca, 'Câbir b. Abdullah'ın rihleleri' bölümünde gördüğümüz gibi, Câbir Mısır ve Şam 'a olan rihlelerini 'mezalim', kısas,³¹⁶ ve setrü'l-mü'min gibi³¹⁷ konularla

³¹² el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 126.

³¹³ İsmail Lütfü Çakan, *Hadis edebiyatı, Çeşitleri, Özellikleri, Faydalanma Yolları*, İfav, İstanbul, 2011, 56.

³¹⁴ et-Tebrîzî, *Mişkât*, V, 9.

³¹⁵ ez-Zehebî, *Tezkira*, I, 35.

³¹⁶ el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 126.

³¹⁷ el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412, I, 348. (بينا أنا على مصر إذا أتى البواب فقال : إن أعرابيا على الباب على بعير يستأنن فقلت : من أنت ؟ قال : جابر بن عبد الله الأنصاري قال : فأشرفت عليه فقلت : أنزل إليك أو تصعد ؟ فقال : لا تنزل ولا أصعد حديث بلغني أنك ترويه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم في ستر المؤمن جئت أسمعته قلت : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : من ستر على مؤمن عورة فكأنما أحيا مؤودة .)فضرب بعيره راجعا

ilgi rivâyetleri almak için yapmış idi. Söz konusu dönemde ale'l-ebvâb kelimesi kullanılmasa da, mana itibari ile böyle bir tasnifin yapıldığını görüyoruz.

Câbir'in bu alanda yapmış konu bazlı hadisrivâyet faaliyetlerinin, daha sonraki dönemlerde yazılan ale'l-ebvâb tarzı eserlerin oluşumunda ilk örnekler olduğu düşünülebilir.

2.2.9. Rivâyet (الرواية)

Rivâyet kelimesi, ravâ-yervî fiilin masdarı olup, bir şeyi anlatmak, nakletmek anlamlarına gelmektedir. Bu fiil zamanla lugat anlamından çıkarak, hadis alanında ıstılahî bir anlama kavuşmuştur. Buna göre rivâyetıstılahî anlam olarak, 'hadisi senetli veya senetsiz olarak kimden aldığını belirterek nakletmek.anlamına gelir.³¹⁸

Rivâyet kelimesinin hadis rivâyetinde ilk kullanılmasının örneklerinin sahâbe döneminde görmekteyiz. Örneğin Câbir, Mısır'a olan rihlesinde hadis aldığı şahsa, 'Sen şu konuda bir hadis rivâyet ediyor muşsun' der.³¹⁹

Yukarıda görüldüğü gibi, Câbir, muhatabına hadisi başkasına aktarma anlamında, 'rivâyet' (الرواية)³²⁰ kelimesini kullanmıştır. Buda gösteriyor ki bu kavram, daha sahabe döneminde kavramlaşmış ve hadis usulunde kastedilen anlamda kullanılmıştır.

2.2.10. Beleşanî (بلغني);

'Beleşanî' kavramı, hadis literatündeki rivâyet lafızlarından biridir.³²¹ Bu kavram, bir haberi başkasına naklederken kullanılan, ancak nakledilen bu haberin, kendisinden nakledilen kimseye aid olduğunu veya ondan muteber bir yolla alınmış olduğunu kesin bir yolla göstermeyen bir ifadedir.³²²

Câbir b. Abdullah'ın hadis alma faaliyetlerinde bu ifadeyi kullandığını görüyoruzve bu kullanımında da bu alandaki ilk uygulamalardan olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki:

³¹⁸ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 256.

³¹⁹ el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 348.

³²⁰ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, I,175.

³²¹ İ. Lütfi Çakan, *Hadis Usulu*, İfav,1993, İstanbul, 60.

³²² Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 40.

Bağdâdî eserinde Câbir Rivâyetini şöyle aktarır: Câbir der ki; 'Resûlullah'ın ashâbından birinde, Resûlullahtan benim duymayıp da onun duyduğu bir hadis olduğu bilgisi bana ulaştı (بلغني)³²³. Bir deve edinerek yola çıktım ve Şam'a vardım. Baktım ki o şahıs Abdullah b. Üneys el-Ensarî imiş. Onunla selamlaşıp sarıldıktan sonra sonra ona şöyle dedim: Sende ki bu hadisi sen veya ben duymadan, ben öleceğimden korktum.³²⁴

İbnü'l-Cezerî ise Câbir'in Mesleme b. Muhalled (ö. 62) den kendisine ulaşan (بلغه) bir hadis için Mısır'a rihlesi ilgili Rivâyetin³²⁵ değerlendirmesinde, konu ile ilgili şunları aktarır; 'Câbir'in, duyduğu bir hadis için Mısır'a gitmesi, onun bu hadisi kendisine rivâyet edenden şüpheye düştüğü için değidir. Sadece hadisi tahkik içindir. Çünkü Câbir, Râvîye inanmasa idi sırf onun için oraya rihle yapmazdı.³²⁶ Buna göre Câbir, kendisine 'beleğani' lafzı ile vakıf olduğu hadisi yeterli görmemiş ve bizzat duymak için yola çıkmıştır.

Bu bilgiler ışığında şunu söyleyebiliriz; Câbir b. Abdullah'ın, kendisine ulaşan bir hadis için beleğani tabirini kullanması, bu kavramın lügat anlamından çıkıp hadis ıstılahında tanımı yapılan bir kavrama dönüşmesinin ilk örneklerinden biridir. Zira Câbir, hadisi bizzat duyduktan sonra bu kavram yerine سماع kavramını kullanmıştır. Bu durum, Câbir'in hadis alma faaaliyetlerinde, tahammül lafızlarını sıhhat derecelerine uygunkullandığını göstermesinin yanında, mezkur rivâyette beleğani lafzınının geçmesi de, bu kavramın sahabe döneminden itibaren kullanılmaya başlandığını gösterir.

2.2.11. Semâ' (سماع);

Câbir b. Abdullah'ın rivâyet esnasında kullandığı diğer bir kavram ise 'sema' kavramıdır. Hadis tahammül lafızlarından biri olan semâ'³²⁷; bizzat hocanın ağzından hadis işitme, hadis alma anlamlarına gelir ki bu usül, hadis öğrenme

³²³ el-Cezâirî, Tâhir ed-Dimeşkî, Tevcih, I, 809.

³²⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, 110.

³²⁵ Ebû Nuaym, *Marifetu's-Ssahabe*, II, 529.

³²⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi Kiraati'l-Aşr*, I, 224.

³²⁷ İ. Lütfi Çakan, *Hadis Usulu*, 60.

yollarının en üstünü kabul edilir.³²⁸ Câbir'in sema kavramını kullanımında iki husus söz konusudur. Şöyle ki:

2.2.11.1. Câbir'in Semâ' Yoluyla Hadis Alması

Câbir, kendisine ulaşan içeriğini, metnini veya râvîsini tam bilmediği bir hadisi tam olarak öğrenmek için harekete geçer. Hadisi bizzat duyduğunda bu hali ifade etmek için 'sema' kavramını kullanır.³²⁹

Burada Câbirin, semâ' lafzını, hadisi,râvîsinden bizzat duyduğunu belirtmek amaçlı kullandığını rivâyetlerden anlıyoruz. Câbir'in yaptığı bu ayırımın, hadis usulu kitaplarında aynı şekilde kullanıldığını görürüz. Mesela:

Câbir, bir rivâyette karşıdaki muhatabın, Câbirin naklettiği hadisten şüpheyeye düşmesi üzerine o, hadisi rivâyet ederken kulağını işaret ederek ve şöyle der: Allâh Rasulünden şu iki kulağımlâ işittim (سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم بإذنى هاتين) ki, 'Tüm insanlar, cehenneme girerler, sonra ordan çıkarlar.'³³⁰

Bu rivâyetten anlıyoruz ki, Câbir nazarında Allâh Rasûlu'ndan bizzat bir hadisi duyarak almak, diğer usullerle aldığı hadisleri almaktan daha muteberdi. Zira muhatabın, söz konusu hadis ile ilgili tereddüte düşmesi, Câbir'in, hadisi bizzat Allâh Rasûlü'nden duyduğunu söyleyerek teyit etmesine neden olmuştur. Başta Câbir olmak üzere ashâbın bu uygulamasının, daha sonraki dönemlerde de sema' yolu ile alınan hadislerin diğer usullerle alınan hadislerden daha muteber olarak algılanması sonucunu doğuracaktır.

2.2.11.2. Câbir'den Semâ' Yoluyla Hadis Alınması

Câbir, öğrencilerine hadis rivâyet ederken, sema yolu ile rivâyeti de kullanmış ve bu usulü diğer rivâyet usullerinden ayrı algılanmasında da rolü olmuştur. Örneğin, Tabînin meşhur imamlarından Şa'bî (ö. 104), elindeki kitabı muhatabına göstererek 'Bunda ki bütün hadisler, bizzat Câbir'den bizzat duyduğum (سمع) hadislerdir' demek

³²⁸ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 274.

³²⁹ es-Suyûtî, *Tedribu'-Râvî fi Şerhu Takribu'n-Nevevî*, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadisî, Riyad.

³³⁰ el-Hatîb el- Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, III, 401.

sureti ile kitabının sahilliğine vurgu yapmanın yanısıra Cabir'in bu sema usulünü diğer usullerden belirgin bir şekilde ayırdığını da anlamış oluyoruz.³³¹

Câbir ayrıca, kendisi hadisi alırken, alma usulüne göre lafızları kullandığı gibi, öğrencilerine hadisleri naklederken de bu ayırımı kullandığını görmekteyiz. Şöyle ki:

Bir rivâyette, Leys b. Sa'd (ö.175) Ebû'z-Zübey'r'in (ö. 126) yanına gider. Ebû'z-Zübeyr ona iki tane kitap çıkarır. Bunun üzerine Leys der ki; 'Bunların (hadislerin) hepsini Câbir'den mi duydun'? Ebû'z-Zübeyr ise; 'İçinde bizzat duyduklarım da (semâ')var, tahdîs ettiklerim de var.'³³² Bu rivâyette dikkati çeken hususlar şunlardır:

Câbir, öğrencilerine hadis rivâyet ederken farklı usuller icra etmiştir. Leys'in sorusundan anladığımız kadarı ile Câbir'den sema yolu ile hadis almak diğer usullere göre daha üstün idi.

Diğer taraftan,yukarıdaki rivâyetin ayrıntısında Leys, Ebû'z-Zübeyr'in hadis rivâyetlerini içeren iki hacimli kitabını evirip çevirip inceler ve daha sonra yukarıdaki soruyu sorar. Demek ki bu kadar hacimli kitapların Câbir'den sema yolu ile alınması diğer usullerden üstün tutuluyordu. Söz konusu rivâyetteki bu iki şahıs da, sema yolu ile alınan bir hadisin diğer usullerle alınan hadislerden farkını biliyorlardı.

Kaynaklara göre, Câbir'in en meşhur öğrencilerinden Ebû'z-Zubeyr, Ebû Süfyan ve Şa'bînin rivâyet ettikleri hadislerin çoğu, Câbir'in, bizzat, kendi sahîfesinden bu zatlara sema yolu ile tahdîs ettiği hadislerdi.³³³

Câbir'in bazen hadis rivâyet ederken birden fazla rivâyet tarzını aynı anda kullandığı da görmekteyiz. Buna göre Câbiryukarıda geçtiği üzere, öğrencilerine, kitabından hadisleri bizzat kendisi okumuş ve öğrencileride bunu sema yolu ile

³³¹ el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, IV, 451.*

³³² ez-Zehabî, *Mîzânü'l-İ'tidâl, Dâru'l-Kütübil-İlmiyye, Beyrut, IV, 37.* (منه ما سمعت ومنه ما حدثت عنه)

³³³ el-Hanbelî, Muhammed b. Ahmed, *Tenkîhu Tahkiki Ehâdisi't-Ta'lik, Thk.; Eymen Salih Şaban, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, , Beyrut 1998, II, 26.*

almışlardır. Daha sonra da, gerek ezberleyerek gerekse yazarak aldıkları aldıkları bu hadisleri daha sonra, Câbir'e arz etmek sureti ile teyidini yapmışlardır.

Sonuç olarak, rivâyet haml ve eda lafızlarındaki bu farklı metodların kullanımının, ashâb dönemine kadar gittiğini görürüz. Özellikle de bu alanın öncülerinden birinin, Câbir olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.12. Arzve Kırâat (عرض , عرض القراءة);

Arz veya kırâat, öğrencinin hocası hakkında sahip olduğu hadisleri önceden elde edip, onun huzurunda okumasına denir.³³⁴ Böylece söz konusu hadisleri hocasından almış olur. Bu usul muteber hadis alma (tahammül) yollarından biridir.³³⁵

Câbir b. Abdullah, diğer hadis rivâyet usullerinin yanı sıra, arz veya kırâat metodunu da icra etmiştir. öğrencilerinin, Câbir'in kitabını önceden temin edip, kitabına okumak sureti ile hadis aldıklarını görüyoruz. Mesela bir rivâyette, Câbir'in sahîfesi denilen hacimli kitabının, Câbir'e öğrencileri tarafından, baştan sona okunarak arzedildiği nakledilmiştir.³³⁶ Ayrıca, Câbir'in, ama ve yaşlı olmasına rağmen o kitabı harflerine kadar bildiği de nakledilmektedir.³³⁷

Câbir'in hadis rivâyet ederken, hadis ezber kabiliyetini arz metodu ile birarada kullandığını görmekteyiz. Hadis tarihinden biliyoruz ki kısım râvîler, ömürlerinin sonlarında hafızları zayıfladığı için rivâyeti terketmişlerdir. Diğer bir kısımda yazdığı hadislerin ehil olmayan kimselerin eline geçmesi korkusu ile yok etmişlerdir. Üstelik bu duruma ağırlıklı olarak tabîin döneminde rastlamaktayız. Buna karşın Câbir'in erken dönemde hayatı boyunca hem hıfzı hem de kitabet ve arz metodlarını birarada kullanarak icra ettiği bu usul, bu alandaki üstün yönünü göstermektedir.

Diğer taraftan, rivâyetlerden anladığımız kadarı ile Câbir, hadis imlâ meclisleri kurarak ve yazdırarak da öğrencilerine hadis naklediyor, öğrencileride Câbir'den yazdıkları bu hadisleri daha sonra ona arzediyorlardı. Hadis tahammül ve eda usullerinden olan arz ve kırâatin bu ilk örneklerini Câbir b. Abdullah'da

³³⁴ İ. Lütü Çakan, *Hadis Usulu*, 62.

³³⁵ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 274.

³³⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, I, 354.

³³⁷ Hâkim en-Nîsâbûrî, *Marifetü Ulûmi l Hadis*, I, 164.

uygulamasını görmekteyiz. Daha sonraki dönemlerde bu usul giderek yaygınlaşmıştır.

2.2.13. Kitâbet (الكتابة)

Kitabet, lügate göre, 'ketebe' fiilinin mastarıdır.³³⁸ Fiil olarak bir şeyi yazmak anlamlarına gelirken, hadis literatüründe 'Hocanın rivâyet hakkına sahip olduğu hadisi, hadisleri, yazıp veya yazdırıp, bir kimseye göndermesi anlamına gelir. İlk dönemlerde hadisslerin yazılmasını hoş görmeyen rivâyetlerde bazen bu mana söz konusudur.³³⁹

Câbir b. Abdullah'ın hadis yazdığını ilişkin bir çok rivâyet bulunmaktadır. Tabiîn'in meşhur imamlarından Vehb b. Münebbih (ö. 114), Câbir'in mescidi Nebevî' de bir ders halkasının olduğundan ve bu halkada hadis yazdığını bahseder.³⁴⁰

Câbir'in öğrencilerinden İbn Ukeyl ve Ebû Cafer'de,yazdıkları levhalarla Câbir'e sık sık gider gelirdi. Yani bu zatlar, Câbirden istinsah ettikleri hadisleri daha sonra ona gelerek tekrar arz etmek sureti ile teyidini yaparlardı. Burada Câbir b. Abdullah, hadis rivâyetinde, kitabet ve arz metodunu birlikte kullandığı görülür. Câbir öncelikle hadisleri öğrencilere yazdırır, daha sonra ise bu yazılan rivâyetler, Câbir'in huzuruna gelinerek ona arz edilirdi.³⁴¹ Hadis tahammül ve arz metodlarını bu şekilde ilk kullananlardan biride Câbir b. Abdullah'tır.

2.2.14. Tahdîs (التحديث)

Tahdîs, sözlükte, bir şey hakkında bildirmek, anlatmak, haber vermek anlamlarına gelmektedir.³⁴² Hadis literatüründe ise,genel olarak hadis rivâyeti anlamına gelir.³⁴³ Bazen semâ'ya delalet eden hadis alma usulüne dendiği gibi bazende, münavele³⁴⁴ usulüne denir.³⁴⁵

³³⁸ İbrahim Mutçalı, *Modern Arapça Türkçe Lügat*, 749.

³³⁹ Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, 150.

³⁴⁰ İbn Hacer el-Askâlânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 332.

³⁴¹ el-Beğavî, Ebu'l-Kâsım, *Mu'cemu's-Sahâbe*, I, 445.

³⁴² İbrahim Mutçalı, *Modern Arapça Türkçe Lügat*, 152.

³⁴³ İ. Lütü Çakan, *Hadis Usulü*, 63.

³⁴⁴ Münavele; Bir hocanın, kendisinden nakl ve rivayet etmesi için, öğrencisine bir kitap veya yazılı bir metin vermesine denir. İ. lütü Çakan, *Hadis Usulü*, 58.

³⁴⁵ Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, 300.

Leys b. Sa'd'dan gelen rivâyet Câbir b. Abdullah'ın ve öğrencilerinin o dönemde bile tahammül usüllerinin farkında olduğunu görüyoruz; Nitekim, rivâyete göre, Leys der ki; 'Ebû'z-Zübeyrin yanına gitmişim. Bana iki tane kitap çıkardı. Bunun üzerine ben dedim ki; 'Bunların (hadislerin) hepsini Câbir'den mi duydun?' Dedi ki; 'İçinde direk duyduklarım da (semâ')var, tahdîs ettiklerim de var.'³⁴⁶ Bu rivâyette tahdîs ile semâ' usüllerinin net olarak birbirinden ayrı şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Diğer bir örnekte, Câbir'in rihlelerinin birinde mevcuttur. Şöyle ki:

Câbir, hadis almak üzere gittiğinde hadis alacağı kişiye şöyle der; 'Bana ualaştığına (بلغني) göre, Resûlullah'dan şu konuda hadis tahdîs (تحدث) ediyormuşsun.'³⁴⁷

Câbir, bu rivâyete göre beleşânî usulünde kendisine ulaşan rivâyeti yeterli görmeyerek, tahdîs edilen bir rivâyete yöneldiğini görmekteyiz. Böylelikle Câbir, tahdîsin beleşânî den daha makbul bir usül olduğunu fiilen göstermiş oluyor.

2.3. CÂBİR B. ABDULLAH'IN İLİM HALKASI

Sözlükte, 'daire, insanların bir daire biçiminde dizilmesi' mânasına gelen halka (حلقة)³⁴⁸ kavramı, ilim öğrenmek için öğrencilerin bir hocanın ve zikir yapmak için sûfilerin bir şeyhin çevresinde toplanmasını ifade etmek üzere 'tedrîs' ve 'zikir' kelimeleriyle birlikte 'meclis' anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber zamanında ders ve zikir halkalarının mevcut olduğunu gösteren bazı rivâyetler vardır. Allah Rasûlü, mescidde ashâbından bir grubun ilim öğretimi, diğer grubun ise Kur'an okuma ve dua olmak üzere iki halka teşkil ettiğini görmüş, bunların her ikisinin de hayırlı olduğunu söylemiş, fakat kendisi, muallim olarak gönderildiğini belirterek öğretim halkasına dahil olmuştur.³⁴⁹ Allah Rasûlü zamanında mevcut olan zikir halkaları sonraki dönemlerde de varlığını sürdürmüştür. Ancak başlangıçta ilim ve zikir halkaları henüz birbirinden kesin hatlarla ayrılmamıştı. Bundan dolayı

³⁴⁶ ez-Zehabî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, IV, 37.

³⁴⁷ el-Hatîb Bağdâdî, *er-Rihle fî Talebi'l-Hadis*, 126.

³⁴⁸ İbrahim Mustafa, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Çağrı yay. İstanbul, 1996, "Halega" maddesi.

³⁴⁹ İbn Mâce, *Sünen-ü İbn-ü Mâce*, Thk.; Muhammed Fuâd Abdalbâkî, *Dâru'l-Fikr*, Beyrut, Mukaddime, 17

müellifler, eserlerinde zikir toplantılarını daha çok zikir meclisi şeklinde ifade etmişlerdir.³⁵⁰

Müksirûn sahabîler arasında sayılan Câbir b. Abdullah'ın, müksirûndan olmasının temel faktörlerinden de sayabileceğimiz, kendisine ait ³⁵¹ bir ilim halkası vardı.³⁵² Tabî'nin meşhur imamlarından Yine Vehb b. Münebbih, Câbir'in Mescid-i Nebevî'de kendisine ait bir ilim halkası olduğundan söz eder.³⁵³

Yine Hişam b. Urvede Câbir'den söz ederken onun bir ilim halkası olup³⁵⁴ insanlara ilim öğrettiğinden bahseder.³⁵⁵ Konu ile ilgili Rivâyetleri incelediğimizde, Câbir'in meşhur bu ilim halkasının, adeta bir okul gibi çalıştığını görürüz³⁵⁶. İmla meclisleride³⁵⁷ diyebileceğimiz bu halkada³⁵⁸, Câbir, öğrencilerine hadis yazar ve yazdırırdı. Kendinin daha önceden yazdırdığı hadis nüshaları kendisine arzedilirdi.³⁵⁹

Diğer taraftan bu halka, halkın kendisine fetva sorduğu bir yerdi³⁶⁰. Hatta bu ilim halkası o kadar meşhurdur ³⁶¹ ki, kaynaklarda 'Mescid-i Nebevî'ye'deki meşhur halkalardan biri de Câbir b. Abdullah'ın halkasıdır' diye rivayetlerde nakledilmektedir.³⁶²

Câbir b. Abdullah'ın ilim ve imlâ halkasının fonksiyonlarından birini de tabînden Vehb b. Münebbih'in gözlemlerinden anlıyoruz. Vehb, Câbir'in, halkasını 'ders halkası' olarak nitelendirmektedir. Onun bu tespitinden bu halkanın halka açık hertürlü bilginin alındığı bir yer olduğunu anlıyoruz.³⁶³ Veki b. Cerrah (ö.

³⁵⁰ Süleyman Uludağ, "Halka" mad., *DİA*, İstanbul, 2014.

³⁵¹ el-Mizzî, Hâfiz el-Müttakî Cemalettin abu'l-Haccac Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, IV, 452, Müessesetü'r-Risale, Bağdad, 1983.

³⁵² el-Kettânî, *et-Terâtib*, Dâru İbn-i Kesîr, Dimeşk, II, 220, 287.

³⁵³ İbn Hacer el-Askâlânî, *Tehzîb*, IV, 332.

³⁵⁴ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe*, 435.

³⁵⁵ el-Cezâirî, *Târîhu Dimeşk*, XI, 233.

³⁵⁶ İbn Hacer el-Askâlânî, *Tehzîb*, II, 38.

³⁵⁷ el-Umerî, Ekrem b. Ziya, *Asru'l-Hilâfeti'r-Râşide Muhaveletün li nakdi'r-Rivâyeti'-Tarihiyye ve Fevga Menheci'l-Muhadisîn*, I, 278.

³⁵⁸ es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Ebu'l-Fadl, *İs'âfu'l-Mubdi'*, el-Mektebetü't-Ticariyyeti'l-Kübra, Mısır, 1969, I, 7.

³⁵⁹ Muhammed b. Munîr ed-Dimeşkî, *el-İttihâfâtü'l-Seniyye bi'l-Ehâdisu'l-Kudsîyye*, Dâru İbn-i Kesîr, Dimeşk, 183.

³⁶⁰ et-Tebrîzî, *Miškât*, I, 294.

³⁶¹ el-Umerî, , *Asru'l-Hilâfeti'r-Râşide*, I, 278.

³⁶² ez-Zehabî, *Târîh*, V, 380.

³⁶³ İbn Hacer el-Askâlânî, *Tehzîb*, Vehb b. Münebbih maddesi, IV, 332.

197/812)'ın, Hişam b. Urve (ö. 146/763)'den naklettiğine göre, Medine halkı Câbir'in etrafında bir hakla oluşturur. ve ondan hadis dinlermiş. Talat Koçyiğit bu durumu onun hadis alanındaki otoritesinin göstergesi olduğu görüşündedir.³⁶⁴

Ayrıca, Câbir'in halkası, Allâh Resûlü'nün amelî sünnet ve tatbikatlarının, Câbir'in tespitleri ile öğrenilip yazıldığı bir yerdi.³⁶⁵ Nitekim tabînin ileri gelenlerinden Muhammed b. Hanefiyye, Muhammed b. Ali Ebû Caferu'l- Bâkır ve Abdullah b. Muhammed b.Ukayl Câbir gibi kişiler, Câbir'den, Resûlullah'ın sünnetlerini, namazı nasıl kıldığını yazıp öğrendiklerini bize naklederler.³⁶⁶ Burada dikkatimizi çeken husus, burada öğretilen şeyin, Resûlullah'dan mervi hadis metinleri değil, amelî sünnet dediğimiz Allâh Rasûlu'nun fiileri ve tatbikatları olmasıdır. Câbir b. Abdullah'ın, etrafındakilere, Allâh Rasulü'nün fiileri ve tatbikatlarını yazdırarak öğretmesi, onun ayırıcı vasıflarından biri olduğunu düşünüyoruz.

Öte yandan, müksirûn sahabîler'in hadis faaliyetlerine baktığımızda, Câbir'in ilim halkası kadar meşhur ve uzun soluklu bir ilmî faaliyet görememekteyiz. Bilindiği gibi Câbir, Medine'de enson vefat eden sahabîdir ve Onun bu ilim halkasının ömrünün son demlerine kadar devam ettiğini biliyoruz.³⁶⁷ Bundan dolayı bu hadis faaliyetinin, Câbir'in öğrencileri ve halk üzerinde ciddi bir etkiye sahip olduğunu ve bu durumun, Câbir'in öne çıkan özelliklerinden biri olduğunu düşünebiliriz.

2.4. CÂBİR B. ABDULLAHVE HADİS EZBER FAALİYETLERİ

2.4.1. Câbir'in Hadisleri Ezberlemesi

O dönem itibari ile arap kültürü şifahî kültüre dayanıyordu. İnsanlar şifahî kültür ile, toplumsal hafızayı canlı tutmaya çalışıyorlardı. Bu kültür hadis rivâyetlerine de yansımıştır. Sahabenin kahir ekseriyeti hadisleri muhataplarına şifahî olarak naklediyorlardı.

³⁶⁴ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, A.Ü. basımevi, 1988, 48.

³⁶⁵ ez-Zürkânî, *Şerhu Muvatta'*, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, 1969, I, 190.

³⁶⁶ el-Bağdâdî, *Takyidü'l-İlm*, Thk.; Yusuf el-Iş, Dâru İhyâi Sünneti'n-Nebeviyye, 1974, 104.

³⁶⁷ *Mülâhuku Terâcimi'l-Fukahâi'l-Mevsuâtî'l-Fikhiyye, Vizâratu'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslamiyye*, XI, 34.

Câbir'inde hadis faaliyetleri içinde ezber önemli bir yer tutar. O'nun yaşadığı dönem itibari yazı kültürü ve olanakları fazla gelişmediğinden, insanlar bir ilmi, ezberlemek vasıtası ile öğreniyorlardı. Câbir b. Abdullah her nekadar hadisleri daha sonra yazsa da, onun ilmi hayatında ezberin rolü büyüktü.³⁶⁸

Câbir, çocuk yaştan itibaren hadisleri ezberleme ve öğrenmeye ciddi bir yeteneği ve meyli olduğunu kaynaklarda belirtilmiştir. Nitekim Câbir küçük yaşlarda iken cereyan eden şu vaka'a bu husus teyit etmektedir. 'Câbir der ki: 'Bir gün Allâh Rasûlu'nün yanına gittim. Bana dedi ki: 'Yâ Câbir şurada onbir keçi var. Fakat bana biraz önce Cebrail'in öğrettiği, dünya ve ahiret hayrı adına sana yetecek şu önemli cümleleri, senin için tercih ederim. Ben de dedim ki: Ben bu kelimelere çok muhtacım ve bu bana daha sevimlidir. Bunun üzerine Allâh Rasûlü buyurdu ki: 'اللهم أنت الخلاق العظيم اللهم إنك سميع عليم اللهم إنك غفور رحيم اللهم إنك رب العرش العظيم اللهم إنك أنت الجواد الكريم فاغفر لي وارحمني وعافني وارزقني واسترني وأجبرني وارفعني واهدني ولا تضلني وأدخلني الجنة برحمتك يا أرحم الراحمين' Ben ezberleyene kadar bu duayı tekrar etti ve 'bunu öğren başkalarına da öğret' dedi.³⁶⁹

Bu rivâyette görülüyor ki, Câbir b. Abdullah, Allâh Resûlü'nün yönlendirmesi ilebir seçim yapmış, tamamiyledünya malını kazanmaya vaktini harcamak yerine Allâh Rasûlü'nden bir hadis öğrenmeyi tercih etmiştir. Nitekim daha öncede geçtiği üzere, Câbir'in iradi olarak dünyalık arzu etmeyip, ilme yönelmesinin etkilerini ileriki yaşlarında da görürüz. Zira Câbir'in maddi durumu hiçbir zaman iyi olmamış buna karşın vefat edene kadar ilmi faaliyetlerini sürdürmüştür.

Câbir'in ezber kabiliyetide bir hayli yüksekti. Onun ezber gücünü anlama adına şu rivâyeti belirtmekte yarar vardır:

'Bir gün Allâh Rasûlü beni bineğinin terkesine almıştı. Benim ağzım Allâh Rasûlü'nün sırtındaki peygamberlik mührüne denk gelmişti. Ondan çok güzel kokular geliyordu. Ben o gece benden başka kimsenin işitmediği yetmiş hadis ezberledim.³⁷⁰

³⁶⁸ el-Mizzî, *Tuhfetu 'l-Eşraf bi Ma'rifeti 'l-Etrâf*, XI, 131.

³⁶⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Medineti Dimeşk*, XI, 230.

³⁷⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Medineti Dimeşk*, XI, 230.

Bu rivâyette çocuk yaşta olduğu anlaşılan Câbir'in Allâh Resûlu ile özel bir gece geçirdiği ve bu gecede de Allâh Resûlu'nün ona çok sayıda hadis ezberlettiği anlaşılıyor.

Câbir'in, çocukdenilebilecek yaşta başlayan hadise olan bu ilgisi ve hadisleri ezberlemesi, hayatı boyunca devam etmiş, ömrünün son yıllarında, âmâ olmasına rağmen bu faaliyetini sürdürmüştür³⁷¹ öyle ki 'sahîfetü Câbir' adıyla hacimli eserini, âmâ ve çok yaşlı olmasına rağmen, harflerine kadar ezberden okumuştur. Nitekim bir defasında öğrencileri, Câbir'in kitabını kendisine arz ettiklerinde³⁷² Câbir'in, o hacimli kitabını, harflerine kadar ezbere bildiklerini gözlemlemişlerdi.³⁷³ Câbir b. Abdullah'ın hadisleri ezberlemekteki bu özelliği onun sahabe arasında 'müksirun' tabiri ile anılmasını netice vermiştir.³⁷⁴

Câbir'in yaşadığı dönem itibari ile 'huffâz'ı li's-Sünen tabiri'³⁷⁵ ile anılması, O'nun sünneti iyi bilmesinin yanı sıra, hadisleri de ezberleme konusundaki seviyesini gösterir.³⁷⁶ Ayrıca onun için, 'Allâh Rasulü'nden rivâyeti çok yapan', 'hadis rivâyetini çok yapan', 'hâfız'³⁷⁷ gibi tabirler de kullanılmıştır.³⁷⁸ Bu tabirlerde gösteriyor ki Câbir, icra ettiği faaliyetler ile hadisin ezberlenmesi ve bunun neticesinde sünnetin muhaza edilmesi gibi alanlarda ciddi hizmetleri olmuştur.

Yukarıda görüldüğü üzere, çoğu itibari ile Câbir b. Abdullah'ın, ezber yönünü ve kemmiyetini ifade eden bu lafızlarda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Câbir'in çok hadis bildiğine işaret eden bazı ibarelerde, rivâyet ve hadis kelimeleri kullanılırken, bazı ibarelerde de 'sünen hâfızı' tabiri geçmektedir. Nitekim Câbir'in, Rasûlullah'ın bazı sünnetlerini ve ibadetlerini nasıl yaptığının ilişkin durumları soran kişilere cevapları yazdırması, bu vasfın niteliğini açıklar mahiyettedir.³⁷⁹ Behemehal temel hadis eserlerinin yazıldığı dönemlerde, 'sünnet' kelimesi 'hadis' kelimesi ile eş anlamlı kullanılıyordu. Fakat daha sonra hadis kavramından, 'Allâh Rasûlu'nün söz

³⁷¹ ez-Zehebî, *Siyer*, 189.

³⁷² el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, I,354.

³⁷³ en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü Ulûm'-Hadis*, I,164.

³⁷⁴ (من المكترين في الحديث) Kavramı için bkz.; İbn Asâkir, *Târihu Medineti Dimeşk*, XI,216.

³⁷⁵ (الحفاظ للسنة, كان من المكترين) kavramı için bkz.; İbnAbdi'l-Berr, *el-İstîâb*, I, 65.

³⁷⁶ et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, I,294.

³⁷⁷ (الحافظ) Kavramı için bkz.; ez-Zehebî, *Siyer*, III, 189.

³⁷⁸ et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, I, 294.

³⁷⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l-İlm*, 104.

fiil, takrir ve halleri'³⁸⁰ kastedilirken, Câbir gibi sahabilerin kullanım şeklinden doğan bir netice olarak sünnet kavramı, hadis kavramının manasını da içeren, 'Allâh Rasûlu'nün, takip ettiği yol, hareket tarzı ve yaşayış şekli' kastedilegelmiştir.³⁸¹

Ayrıca kaynaklarda Câbir b. Abdullah'ın hadis bilme seviyesini gösteren diğer kavram ise 'hâfız'dır. Hadis ilmi literatünde hâfız' yüzbin hadisi metin ve senetleri ile bilen kişi', veya 'hadislerin sonraki nesillere sahih olarak ulaşmasında büyük emeği geçen kişi' gibi anlamlara gelmektedir.³⁸² Câbir'in kaynaklarda, ortalama 1500 kadar hadis rivâyetinin olduğu nakledilir.³⁸³ Buna göre Câbir'in, muadillerine göre çok daha fazla hadis bilmesi ve tanımda geçtiği şekilde, hadislerin sonraki nesillere intikalinde büyük emeği geçtiği³⁸⁴ için ona bu vasfın verilmesinin isabetli olduğunu görüyoruz.³⁸⁵

2.4.2. Câbir'in Hadisleri Öğrencilerine Ezberletmesi

Câbir b. Abdullah yukarıda geçtiği üzere, kendisi hadis ezber faaliyetlerinde bulunduğu gibi, öğrencilerine de hadis ezberletmek sureti ile, onlara hadis rivâyet etmiştir.

Câbir daha Allâh Rasûlu hayatta iken, ondan bu emri alır. Rivâyete göre AllâhResûlu, Câbir'e ezberleyene kadar bir duayı tekrar etmiş, daha sonra da ondan, bu duayı başkalarına öğretmesini istemişti.³⁸⁶ Sonraki yıllarda Câbir'in hadis ezberletme sureti ile yaygın bir şekilde hadis rivâyet etmesinin nedenlerinden birinin de, Allâh Rasulü'nden aldığı bu emrin neticesi olduğunu düşünüyoruz.

Rivâyetlerde, öğrencilerinin Câbir'den, ezberlemek sureti ile hadis aldıklarını açıkça görürüz. Şöyle ki:

Bir rivayette Câbir, Mekke'ye gelir ve bir müddet kalır. Câbir'in Mekke'ye geldiğini duyan Tabî'nin büyüklerinden Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 124), Amr b. Dinar

³⁸⁰ Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 93.

³⁸¹ Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 256.

³⁸² Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 108.

³⁸³ Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 93.

³⁸⁴ İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetullah, *el-İkmâl fî Ref'i'l-İrtiyâb ani'l-Mü'telifi ve'l-Muhtelifi fi'l-Esmâi ve'l-Kiinen*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, III, 33.

³⁸⁵ Câbir b. Abdullah'ın çok hadis bildiğini gösteren terimler için ayrıca bkz; el-Mubârekfûri, Ebu'l-Hasan Abdullah b. Muhammed, *Mir'âtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, İdaretü'l-Buhûsi'l-İlmiyye, 1984, Benârisü'-Hind I, 107.

³⁸⁶ İbnu Asâkir, *Târihu Medineti Dimeşk*, XI, 232.

(126) ve Ebû'z-Zübeyr (ö. 126), Câbir'in huzuruna gelip ondan hadis almaya başlarlar.³⁸⁷ Rivâyete göre onlar, Câbir'in yanından çıktıklarında kendi aralarında kimin daha çok hadis ezberlediğini birbirlerine sorduklarında, içlerinde en çok hadis ezberleyen kişinin Ebû'-Zübeyr olduğunu görürler.³⁸⁸

Ayrıca Atâ' b. Ebi Rebâh'dan gelen bir Rivâyette de O, olayı şöyle anlatır; 'Câbir b. Abdullah'ın hadisleri ezberleyip yanından çıktığımız da, hadisleri kendi aramızda Müzâkere ederdik.'³⁸⁹ Bu rivâyette dikkati çeken husus şudur; Yukarıda geçtiği üzere Câbir b. Abdullah'ın hadis öğrenme metodlarından biri de müzâkere idi. Bu rivâyette de görülüyor ki Câbir, kendi hadis öğrendiği metodu öğrencilerine de uygulatmıştır. Nitekim Atâ'nın 'kendi aramızda müzâkere ederdik' demesi, bu hususu teyit etmektedir.³⁹⁰ Ayrıca rivâyetlerdeki fiillerinin kipinden de anlıyoruz ki müzâkere yolu ile ezberleme faaliyeti bir defaya veya bir kaç defaya mahsus olmayıp, devamlı yapılan sistemli bir uygulama idi.³⁹¹

Câbir'in müzâkere usulu ile ezberletmesi³⁹², Rivâyetlerin sağlıklı bir şekilde intikalini istemesinden dolayı olabilir. Zira rivâyetlerden göre Câbir'in öğrencilerine ezberlettiği hadislerin sayısı bir hayli vardı.³⁹³

Ayrıca Câbir, öğrencilerini bir yarış havası içine sokarak öğrenmelerini sağlıyordu. Öğrencileri, Câbir'den, müzâkere usulü ile öğrendikleri hadisleri her defasında, kimin daha iyi ezber yaptığını³⁹⁴ ve kimin daha çok hadis ezberlediğini öğrenmeye çalışıyorlardı.³⁹⁵ Bir defasında Ebû'z-Zübeyr'in, başka bir zamanda da Atâ'nın hadisleri daha iyi ezberlediği yönünde rivâyetler mevcuttur.³⁹⁶

³⁸⁷ el-Bağdâdî, *el-Câmiu li ahlaki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmî*, 237.

³⁸⁸ el-Begâvî, Ebu'l-Kâsım, *Mu'cemu's-Sahâbe*, I, 445

³⁸⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiu li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmî*, 237.

³⁹⁰ Ebû Hayseme, *Kitâbu'l-İlm*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1983, I, 21.

³⁹¹ ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1407, I, 263.

³⁹² ez-Zehabî, *Târihu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri'l-İslam*, Dâru'l-Kitabi'-Arabî, Beyrut, 1987, VIII, 250.

³⁹³ el-Fesevî, Ebû Yusuf Yakub b. Süfyan, *el-Ma'rifetü ve't-Tarih*, Thk.; Halil el-Mansur, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, II, 13.

³⁹⁴ el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *Muhtasarü'l-Kâmilî fi'd-Duafâ'*, Thk.; Eymen b. Arif ed-Dimeşki, Mektebetü's-Sünne, Kahire, Mısır, 1994, I, 653.

³⁹⁵ et-Tirmizî, *el-İlelü's-Sağîr*, Thk.; Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru İhyai'-Türasi'l-Arabî, Beyrut, V, 747.

³⁹⁶ el-Cürçânî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adıyy b. Abdullah b. Muhammed, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, Thk.; Yahya Muhtar Gazavî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988, VI, 122.

2.5. CÂBİR B. ABDULLAH VE HADİS YAZMA VE İMLÂ FAALİYETLERİ

Câbir b. Abdullah hadisleri ezberleme ve ezberletmesinin yanında, hadisleri hem yazıyor hemde yazdırıyordu. Dahası Câbir'in bu yazma faaliyetleri sistematik bir şekilde devam ediyordu.

2.5.1. Câbir'in Hadisleri Yazması

Câbir b. Abdulah'ın hadis yazma faaliyetleri Allâh Rasûlu döneminde başlar. Mustafa el-A'zamî'nin tespitine göre, 52 sahabî hadisleri hatırlamak amacı ile hadis yazmıştır. Bunlardan biri de Câbir b. Abdullah'tır.³⁹⁷ Elimizdeki mevcut kaynaklarda, Câbir'in tam olarak ne zaman hadis yazmaya başladığına ilişkin bir bilgi yoktur.

Ancak net olarak bildiğimiz şey şudur;Câbir'in, veda hacında, hac menâsiki ve veda hutbesi ile ilgili rivâyetleri ilgili yazdığı bir kitapçığı vardı. Kaynaklarda bu eserin adı 'mensek' (وله منسك صغير) olarak geçer. Câbir'in, bu kitapçığı, AllâhResûlu'nün her adımını ve sözünü takip ederek oluşturduğu söylenir. Hatta, bu eserin, hacc yapacak bir kişiye yeterli bir bilgi olduğundan da bahsedilir.³⁹⁸

Subhî es-Sâlih, 'Hz. Peygamber zamanında yazılan sahîfelerden bahsettiği yerde, Câbir'in sahîfesini de sayar ve şöyle der; 'Câbir'in de bir sahîfesi vardı. Müslim bunun menâsiki hac ile ilgili olduğunu söyler.³⁹⁹ Bu sahîfedeki bazı hadislerde belki de Rasûlullah'ın veda hutbesinde irad ettiği bilgiler vardı.⁴⁰⁰

Bu bilgilere göre Câbir, hadis yazma faaliyetlerine,Allâh Rasûlü hayatta iken başlamıştır. Fakat,çoğusahabîler gibi sadece hatırlamak amacı ile değil, bizzat bir eser telif etme amacı ile yazdığını düşünüyoruz.

Câbir'in, Allâh Rasûlu zamanında başladığı hadis yazma faaliyetleri, daha sonra da genişleyerek devam etmiştir. Câbir b. Abdullah'ın hadis yazma faaliyetlerini iki usulde icra ediyordu;

³⁹⁷ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, 34.

³⁹⁸ ez-Zehabî, *Tezkira*, I,37.

³⁹⁹ Müslim, *es-Sahîh*, Hac, 147.

⁴⁰⁰ Subhî es- Sâlih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*,19.

Birincisi, Câbir, hadis alacağı kişinin yanına gidiyor. Ondan aldığı hadis veya hadisleri orada hemen yazıyordu. Nitekim bir rivâyetde, Câbir bir Ensarîden yazmak (ألف) sureti ile hadis almıştır.⁴⁰¹

İkincisi ise, Câbir, ezberinde olan hadisleri, bir takım yassı, levha (لوحة) denilen malzemelerin üzerine yazıyordu. Nitekim Rebî' b. Sa'd, Câbir'in yanına girdiğinde bu durumu müşahede eder.⁴⁰² Levha, taş, kürekkemiği, tahta vb. gibi maddelerin düzleştirilmiş haline denir.⁴⁰³ O günün koşullarına göre bu maddeler, elverişli hale getirilerek üzerine yazılar yazılıyordu. Câbirin kağıt üzerine yazdığına dair rivayetler de vardır.⁴⁰⁴ Demek ki Câbir imkan dahilinde hangi yazı malzemesini bulmuş ise üzerine hadisleri yazmıştır.

Üçüncüsü, rivâyetlerde 'Câbir'in sahîfesi', Câbir'in defteri' gibi tabirler geçtiğine göre, Câbir hadis toplama esnasında levha denilen malzemeler üzerine yazmış, daha sonrada, sahîfesini⁴⁰⁵ oluştururken kağıtlara aktarmış olabilir.

2.5.2. Câbir b. Abdullahın İlmî Yazdırma Faaliyetleri

Câbir'in yaşadığı dönemde ilim yazma denince, genelde hadis yazma olarak algılansa da bunun dışında bazı dini metinlerin veya fetvaların yazılmasında da bu tabir kullanılıyordu. Câbir'in hatyatını incelediğimizde de bu durumu görmekteyiz. Nitekim Câbir b. Abdullah'ın yazdırma faaliyetlerini sadece hadis yazdırma ile sınırlı değildir. Bundan dolayı bu faaliyetlere ilim yazdırma faaliyetleri demek daha uygun olacaktır. Zira kaynaklarda da, Câbir'in bu faaliyetlerine 'kendisinden ilim alınan bir halka'⁴⁰⁶ tabiri kullanılmış olması ve onun meclislerinde hadis dışında da bazı şeylerin yazılmış olması bu durumu teyit eder.⁴⁰⁷

Câbir b. Abdullah'ın, ilmi yazdırma faaliyetlerinin, genellikle Câbir'in, Meccid-i Nebvî'de kurup sistemleştirdiği, kendine mahsus, meşhur halkasında cereyan ettiğini görürüz. Câbir, kendi evinde veya farklı yerlerde insanlara ilim yazdırdığı

⁴⁰¹ el-Mizzî, Cemalettin Ebu'l-Haccac Yusuf b. Abdurrahman, *Tuhfetu'l-Eşrâf bi Ma'rifeti'l-Etrâf*, XI, 131.

⁴⁰² el-Hatîb Bağdâdî, *Takyîdu'l-İlm*, 109.

⁴⁰³ Mutçalı İbrahim, *Modern Arapça Türkçe Lügat*, 811.

⁴⁰⁴ ez-Zehabî, *Tezkira*, 43.

⁴⁰⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, I, 354.

⁴⁰⁶ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe*, 435.

⁴⁰⁷ el-Cezâirî, *Târîhu Dimeşk*, XI, 233.

daolmuştur. Fakat Câbir'in bu faaliyetinin genellikle mesciddeki halkasında yapıldığı görülür.⁴⁰⁸

Câbir b. Abdullah'ın, öğrencileri ve etrafındaki halka üç konuda yazı yazdığını görürüz;

2.5.2.1. Hadis İmlâ Meclisleri

Hadis imlâ meclisleride diyebileceğimiz bu halkada, Câbir öğrencilerine hadis yazar ve yazdırırdı. Tabiînden Vehb b. Münebbih, Câbir'in, öğrencilerine devamlı surette hadis yazdığını bahseder.⁴⁰⁹ Ayrıca, İbnü Ukeyl'de, mütemadiyen, Câbir'e, Allâh Rasulü'nün hadislerini, ona sorup yazdığını ve Ebû Ca'fer ile, yazdıkları levhalarla birlikte Câbir'in yanına girip çıktıklarından bahseder.⁴¹⁰

Ayrıca Câbir'in meşhur talebelerinden Süleyman b. Kays el-Yeşkürî, Câbir'le 'Mücalese'⁴¹¹ yaparak, ondan 'sahîfesini' ahzettiği söyler.⁴¹² Hatta Câbir'in , Yeşkürî'ye hadis yazdırması sistemli bir şekilde kesintisiz devam eden bir faaliyettir.⁴¹³

Rivâyetlerden anladığımız kadarı ile Câbir'in hadisleri yazdırması sistemli bir faaliyetti. Bu sistem şöyle işliyordu; Câbir gerek hafızasından gerekse sahîfesinden öğrencilerine hadis rivâyet ediyor, onun rivâyetlerini dinlemeye gelen halk, bu rivâyetleri genelde ezberleyerek öğrenmeye çalışsa da, Câbir'in meşhur öğrencileri ondan hadisleri yazarak alıyorlardı. Öğrencilere aldıkları bu hadisleri kendi aralarında çalışarak ezberliyorlar daha sonrada tekrar Câbir'in yanına gitmek sureti ile hem ona arz ediyorlar hemde onun tashihinden geçiriyorlardı. Bunun neticesinde tabiînden birçok meşhur zat, Câbir'den rivâyetleri yazılı olarak almışlardı.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe*, 435.

⁴⁰⁹ İbn Hacer el-Askâlânî, *Tehzîb* IV, 332.

⁴¹⁰ el-Beğavî, Ebu'l-Kâsım, *Mu'cemu's-Sahâbe*, I, 445.

⁴¹¹ Mücâlese; Talebenin Hocanın ile birlikte olmak sureti ile kitabını yazarak ahzetmesine denir. Bkz; Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, 192.

⁴¹² İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu Cerh ve Ta'dil*, IV, 136.

⁴¹³ Muhammed Hamidullah, *Muhtasar hadis Tarihi*, Beyan yayınları, 52.

⁴¹⁴ Tabiînden bir çok kişinin Cabir'den yazmak sureti ile hadis aldıklarına ilişkin bilgiler için tezimizdeki 'Cabir'in sahifesi' konusuna bakılabilir.

2.5.2.2. Sünnetleri Yazdırması

Câbir b. Abdullah'ın, kendine has özelliklerinden biride hadisleri yazdırmasının yanısıra, Allâh Rasûlü'nün bazı sünnetlerini, ibadetleri nasıl yaptığına dair izlenimlerini yazdırmak sureti ile öğretmesi idi. Örneğin:

Tabînin ileri gelenlerinden Muhammed el-Hanefiye ve İbn Ukayl gibi zatlar, Câbir'den, Resûlullah'ın sünnetlerini, namazı nasıl kıldığını yazıp öğrendiklerini bize nakledeleler.⁴¹⁵

Burada dikkatimizi çeken husus, burada öğretilen şeyin, Rasûlullah'dan mervi hadis metinleri değil, ameli sünnet dediğimiz Allâh Rasûlunun fiileri ve tatbikatlarının yazdırılmasıdır. Bu şekilde sünnetin yazılarak öğretilme tekniği, Câbir'in önemli özelliklerinden biridir ve bu özelliğe sahip nadir kişilerdendir.

2.5.2.3. Fetvâları Yazdırması

Câbir'in fetvaları yazdırmasına ilişkin ayrıntılı bir malumata sahip değiliz. Ancak Câbir'in ilim halkası herkeze açılması ve öğrencilerinin yanısıra halkın bu halkaya dahil olup bilmedikleri konuları Câbir'e sorup aldıkları cevabı yazdıklarına dair bilgiler mevcuttur.⁴¹⁶ Örneğin, Hişâm b. Urve, Câbir'in ilim öğrettiği ilim halkasında ordaki halkın, Câbir'den aldıkları fetvaları bazen yazdıklarından söz etmektedir.⁴¹⁷

2.6. CÂBİR B. BDULLAHIN 'SAHÎFESİ'

Câbir b. Abdullah'ın, bir önceki konuda geçtiği üzere, hadis yazma ve yazdırma faaliyetleri geniş yer tutar. Bunun sonuçlarından biri olarak Câbir'in sahîfesi olarak meşhur olan bir eseri ortaya çıkmıştır.

⁴¹⁵ el-Hatîb Bağdâdî, *Takyîd*, 104.

⁴¹⁶ el-Umerî, Ekrem b. Ziya, *Asru'l-Hilâfeti'r-Râside*, I, 278.

⁴¹⁷ el- Cezâirî, *Târîhu Dimeşk*, XI,233.

Bilindiği üzere, Câbir'den başka sahabîlerinde sahîfeleri mevcuttur. Örneğin Abdullah b. Amr b. As, İbnü Abbas, Enes b. Malik ve Ebû Hureyre'nin sahîfeleri gibi.⁴¹⁸ Ancak Câbir'in sahîfesinin, kendine mahsus bazı özellikleri vardır. Şöyle ki:

Câbir, sahîfesinin oluşturduktan sonra, bir çok öğrencisi, Câbir'den onu alarak farklı zamanlarda arzetmiştir.⁴¹⁹ Rivâyetlerden anladığımız kadarı ile bu arzlar Câbir'in ömrünün son demlerine kadar sürmüş idi. Nitekim Câbir'in a'ma olduğu yaşlılık yıllarında, sahîfesi ona arzedildiğinde,⁴²⁰ Câbir'in, içindeki rivâyetleri harflerine kadar bildiği görülür.⁴²¹ Bu faaliyetler neticesinde, sahîfedeki rivâyetler, sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılması neticesini doğurmuştur .

Ayrıca Câbir b. Abdullah'ın sahîfesinin, bir çok tabiîn tarafından ahzedilmesi⁴²² neticesinde rivâyetler, diğer sahîfelere nazaran daha yaygın olmuştur.

Tabiînin meşhur imamlarının, Câbir'in sahîfesini ahz etmeleri ile ilgili rivâyetleri sıralayacağız ki bu sahîfenin ne kadar yaygınlaştığını açıklığa kavuşturalım:

Âsım (ö. 142/759) der ki: Biz Şa'bi (ö. 104/722)'ye Câbir'in sahîfesini arz ettik. Bunun üzerine bize dedi ki: 'Bu sahîfedeki bütün hadisler, daha önce bizzat Câbir'den duyduğum (سمع) hadislerdir.'⁴²³ Bu rivâyetten anlıyoruz ki, Âsım'ın Şa'bîye, arzettiği Câbir'in sahîfesinde ki Rivâyetler ile Şa'bi'nin, bizzat Câbir'den semâ' yolu ile aldığı rivâyetler bire bir aynı idi. Bu da gösteriyor ki, Câbir'in sahîfesi'nin râvîlere intikali sağlıklı bir şekilde yapılıyordu.

Tabiînin en meşhur imamlarından Mücâhid (ö. 103/721), çoğu zaman Câbir'in sahîfesinden rivâyet ederdi.⁴²⁴ Bir rivâyette Mücahid'in etrafındaki insanların da, bu rivâyetlerin, Câbir'in sahîfesinden olduğunu bildikleri belirtilir.⁴²⁵

⁴¹⁸ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercemesi ve Şerhi*, (Hadis tarihi bölümü), Akçağ yay. Ankara, 1995, I, 32.

⁴¹⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1988, 48.

⁴²⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, I, 354.

⁴²¹ en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, I, 164,

⁴²² el-Ahz: Hadisi hocadan muteber bir yolla öğrenmek. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 21.

⁴²³ el-Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, IV, 451.

⁴²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 466.

Tabiînin meşhurlarından Vehb b. Münebbih'inde (ö. 114/732) Câbir'in sahîfesinden hadis okuduğu nakledilir.⁴²⁶ Burada, dikkati çeken husus, Vehb b. Münebbih şifahî olarak değil, elinde mevcut olan Câbir'in sahîfesinden hadis rivâyet etmesidir.

Bir rivâyette de Süleyman et-Teymî ile yanındaki bir grup kişi, Câbir'in sahîfesini Hasan el-Basrî'ye (ö. 110/728) götürürler.ve sahîfeyi, Hasan el-Basrî'ye, rivâyet ederler.O da, Câbir'in sahîfesini yazar ve alır.⁴²⁷

Câbir b. Abdullah'ın taleberinden, Süleyman b. Kays el-Yeşkürî, Basra'da bir müddet Câbir b. Abdullah'la beraber olur. Yeşkürî, bu süre zarfında, Câbir'insahîfesini bizzat ondan yazarak tamamen alır.⁴²⁸ Daha sonra Süleyman b. Kays el-Yeşkürî'nin talebesi Ebû Süfyan'da, Yeşkürî'den bu sayfayı yazarak ondan alır.⁴²⁹ Bu rivâyet gösteriyor ki Câbirin sahîfesi, istinsah edilmek sureti ile nesilden nesile intikal etmiştir. Bu durumda,Câbir'in sahîfesinin önemini ortaya koymaktadır.

Tabiîn imamlarından Katâde b. Diâme, Câbir'in sahîfesinin tamamını ezbere bilen biri idi. Rivâyetlere göre, Câbir'in sahîfesini, kitabın hacmine (على كبرها)⁴³⁰ rağmen bir dinleyişte ezberlemiştir.⁴³¹ Bu rivâyette geçen على كبرها ifadesinden anlıyoruz ki bu sahîfe hacimli bir eserdir.

Câbir b. Abdullah'ın sahîfesinin ne kadar iyi bilindiğini göstermesi bakımından, şu rivâyette önemlidir:

Katâde b. Diâme, Said b. Ebû Arûbe'ye (bazı Rivâyetlerde Said b. Müseyyeb olarak geçer),⁴³² mushafı tutmasını söyler ve ardından Bakara Suresi'ni ezberden okumaya başlar. Olayı izleyen Ma'mer der ki: 'Katâde bir harfinde bile yanlışlık

⁴²⁵ el-Kettânî, *et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, II, 325.

⁴²⁶ el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, Thk.; Abdülmelik Abdullah Düheyş, Dâru Hadr, Beyrut, 1414, II, 385, 386.

⁴²⁷ er-Râzî, el-Hanzalî, Abdurrahman b. Ebî Hatim, *el-Merâsil*, Mektebetü Mişkat, I, 21.

⁴²⁸ Moğultay b. kılıç b. Abdullah el-Mısrî, *Şerhu Süneni İbn Mace*, Mektebetü'n- Nezzâr, Suûdi Arabistan, 1999, I,174.

⁴²⁹ Râzî el-Hanzalî, *el-Merâsil*, I, 21.

⁴³⁰ el-Yemânî, Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi, *Kitâbu Envâri'l-Kâşîfe*, Matbaatu's-Selefiyye, Beyrut, 1982, I,85

⁴³¹ eş-Şeybânî, Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh, *el-İlel ve Ma'rifatü'r-Ricâl*, II, 470.

⁴³² el-Bağdâdî el-Cevherî, Ali b. Ca'd b. Abîd, Ebu'l-Hasen, *Müsnedü İbni Ca'd*, Müessesetu Nâdir, Beyrut, 1990, I, 159.

yapmadı'. Ardından Katâde de der ki; 'Ey Ebâ Nadr, ben Câbir'in sahîfesini Bakara Suresi'nden ezber yönünden daha iyi bilirim.Tabîînin meşhur imamlarından Katâde'nin bu beyanı Câbir'in sahîfesinin niteliğini göstermesi bakımından önemlidir.⁴³³

Câbir'in sahîfesinin hacmimi göstermesi bakımından, yukarıda verdiğimiz Rivâyet önem arz etmektedir. Zira Kur'an'daki en uzun sure Bakara suresidir ve ikiyüz seksenaltı ayettir. Buna göre, Câbir'in sahîfesi, Bakara suresi ile kıyaslandığına göre, bu sahîfenin an azından mezkur surenin hacmine yakın bir büyüklükte olduğunu söyleyebiliriz⁴³⁴

Câbir. b. Abdullah'ın sahîfesinin içeriği ile ilgili fazla bir malumata sahip değiliz. Fakat, Subhî es-Salih, Câbir'in sahîfenin içeriğinde, Hz Peygamberin Veda hutbesi ve hacc menasikine ait rivayetler⁴³⁵ olduğunu kaydeder.⁴³⁶ Subhî es-Salih, Katâde b. Di'ame'nin şu sözünü mezkur konuya delil olarak kaydeder; 'Müslim'in Kitâbu'l-Hacc'ında Câbir'in hacca dair bir menseki vardı.⁴³⁷

Yukarıdaki rivâyetleri incelediğimizde Câbir'in sahîfesi adlı eserin, sadece Sahih-i Müslim'in Kitabu'l-Hacc'daki rivâyetlerden ibaret olmadığını anlıyoruz.⁴³⁸ Çünkü tespit edebildiğimiz kadarı ile Kitabu'l-Haccda, Câbir rivâyetleri yirmi kadardır.⁴³⁹ Sahîfe ile ilgili rivâyetler, kitabın bu sayıdan çok daha fazla rivayet içerdiğini gösteriyor.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Muhammed Hamidullah'ın da dediği gibi Câbir'den ders alanlar ve sahîfesine başvuranlar pek çok idi. Yani bu meşhur sahîfe öyle bir bilinirlik ve rivâyet oranı olarak yaygınlığı vardı ki, bu sayfa adeta bir başvuru kaynağı haline gelmiş idi.⁴⁴⁰

⁴³³ Muhammed Hamîdullah, *Muhtasar Hadis Tarihi*, Beyan yayınları, 52.

⁴³⁴ el-Buhari, *et- Târîhu'l- Kebîr*, VII, 186; Ayrıca bkz; *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslamiyye*, LXXX, 2436.

⁴³⁵ ez-Zehabî, *Tezkira*, 43.

⁴³⁶ Subhî es-Salih, *Hadis ilimleri ve İstılahları*, 19.

⁴³⁷ ed-Dümeynî, Misfir b. Gurmullah, *Hadis'te Metin Tenkit Metodları*, Kitabevi, İstanbul, 1997, 99.

⁴³⁸ el-Kettânî, *et-Terâtîbu'l-İdâriyye*, II, 256.

⁴³⁹ el-Müslim, *es-Sahîh*, K. Hac.

⁴⁴⁰ Muhammed Hamidullah, *Muhtasar Hadis Tarihi*, Beyan yayınları, 52.

Câbir'in sahifesinin günümüze ulaştığına dair bir bilgiye ulaşamadık. Edindiğimiz kanate göre bu sahifenin rivâyetleri, nesilden nesile nakledilmek sureti ile hadis kitaplarına dağılmıştır.

2.7. CÂBİR B. ABDULLAH VE SEBEB-İ VÜRÛD

Sebebi vürûd, bir hadisin söylemsine veya yapılmasına yol açan neden, vesile ve duruma⁴⁴¹ denir. Bu kapsamda sebebi vürûda medar olan Câbir rivâyetlerini ikiye ayırabiliriz:

2.7.1. Câbir'in Kendisinin Sebeb-i Vürûd Olduğu Hadisler

Bu tür rivâyetler, Allâh Rasulü'nden, Câbir'in neden olduğu bir hareket veya sözden dolayı sadır olan rivâyetlerdir. Örnekler aşağıdaki şekildedir:

1. Örnek, 'Biz Hendek Savaşı gününde siper kazıyorduk. Önümüze son derece sert bir kaya çıktı. Sahâbîler, AllâhResûlu'ne gidip: 'Kazmakta olduğumuz hendekte önümüze sert bir kaya çıktı.' dediler. Allâh Rasulü'de, 'Ben hendeğe ineceğim'buyurdu, sonra ayağa kalktı, açlıktan karnına taş bağlamıştı. Biz üç gün müddetle yiyecek hiçbir şey tatmaksızın orada kalmıştık. Hz. Peygamber kazmayı eline aldı ve sert kayaya vurdu, o kaya un ufak olup kum yığınına döndü. Ben:'Ya Rasulallâh, eve gitmene izin verin' dedim. Eve varıp zevceme 'Allâh Rasûlü'nü açlıktan dayanılmayacak bir hâlde gördüm, yiyecek bir şey var mı?' diye sordum. Zevcem: 'Biraz arpa ile bir de oğlak var' dedi.Oğlağı kestim, arpayı da öğüttüm. Eti tencereye koyduk. Ekmek pişip tencere de taşlar üzerinde kaynamakta iken Rasûlullâh'a 'Ey Allâh'ın Rasûlü, birazcık yemeğim var, birkaç kişi kişiyle berâber bize buyrun.' dedim. AllâhResûlu 'Yemek ne kadar?' diye sordu. Ben de olanı söyledim. Bunun üzerine'Hem çok, hem de güzel. Hanımına söyle, ben gelinceye kadar tencereyi ateşten indirmesin, ekmeği de fırından çıkarmasın' buyurdu. Sonra ashâbına: 'Ey Hendek ehli, Câbir, bize ziyâfet hazırlamış, haydi buyrun' diye yüksek sesle nidâ etti. Oradakiler hep birlikte kalktılar. Ben telâşla zevcemin yanına koşup: 'Vay başımıza gelenler! Allah Rasûlü, yanında Muhâcirler, Ensâr ve berâberlerindekiyle geliyor.' dedim.Hanımım ise: 'Allâh Rasûlü sana ne kadar yemeğimiz olduğunu sordu mu?' dedi. Ben de: 'Evet' dedim. Bunun üzerine: 'O hâlde

⁴⁴¹ Aydınlı Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 272.

telâşlanma, O senden daha iyi bilir.' dedi. Bir müddet sonra geldiklerinde, Allah Rasûlü sahâbîlerine; 'Birbirinizi sıkıştırmadan giriniz' buyurdu. Onlar da onar onar girdiler. Allah Rasûlü ekmeği koparıyor, üzerine et koyuyor ve her defâsında tencereyi ve fırını kapatıyor, ondan aldığı ashâbına veriyordu.⁴⁴² Sonra yine aynısını yapıyordu. Gelenler bin kişi kadar idiler. Oradakilerden hepsi doyuncaya kadarekmeği koparıp üzerine et koymaya devâm etti.⁴⁴³ Netîcede bir miktar yiyecek de arttı. Allâh Rasûlü , zevceme dönerek: 'Bunu ye, komşularına da ikrâm et, çünkü açlık insanları perişan etti!' buyurdu.⁴⁴⁴

2. Örnek, 'Babam Uhud'da şehit olmuş ve bana borç bırakmıştı. Bahçe de olan ürün borcuma yetmiyordu. Hatta birkaç senelik ürün de olsa yine yetmeyecekti. Alacaklı yahudilerde beni sıkıştırıyorlardı. Bende bunun üzerine gidip Allâh Resûlü'nden yardım istedim. Bunun üzerine Allâh Resûlü şöyle dedi: 'Hurmaları hasat ettiğin zaman beni çağır hurmaları cinslerine göre ayır'⁴⁴⁵. Ben de bunun üzerine hasad zamanı gelince onu çağırdım. Allâh Resûlü bahçeye gelince orda dua etti.⁴⁴⁶ ve bana alacaklıları çağırmanı söyledi. Hurmaları alacaklılara verdik öyle ki, Onlar alacaklarını aldıktan sonra bile, hurma atmıştı. O hadiseden, borç sahipleri Yahudiler de, çok taaccüp edip hayrette kaldılar.⁴⁴⁷ Biz o hurmaları uzun bir süre daha yedik.⁴⁴⁸

3. Örnek; 'Allâh Rasulü hayatta iken bir kadınle evlenmişim. Allâh Rasulü bana 'evlendin mi?' diye sordu. Bende 'evet' deyince 'bekarlamı yoksa dul ile mi evlendin?' dedi. Bende 'dul ile evlendim' dedim. O da 'kendisi ile oynaşacağın bir bekar kız ile evlenseydin ya?' dedi. Bende 'yetim kız kardeşlerim olduğundan dolayı onlara bakacak biri olsun diye dul ile evlendiğimi söyledim'. Bunun üzerine Allâh

⁴⁴² el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Meğâzî, 29.

⁴⁴³ Müslim, *es-Sahîh*, K. Eşribe, 141.

⁴⁴⁴ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî* II,

⁴⁴⁵ Ebû Avâne, *Müsnedü Ebî Avâne*, III, 406.

⁴⁴⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, XI, 227.

⁴⁴⁷ et-Tahâvî, Ebu Ca'fer, Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, Müessesetü'r-Risale, 1415, X, 219

⁴⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 373

Rasulü 'öyle ise bir beis yok' dedikten sonra şunları söyledi 'Kadın ile dindarlığı, malı ve güzelliğinden dolayı evlenilir. Sen dindar olanı seç ki bereket bulasın.'⁴⁴⁹

4. Örnek, 'Ben yeni evli idim. Bir sefer dönüşü acele eve girmek istedim. Bunu üzerine Allâh Rasulü 'Birinizin ailesinden evden uzak kalması uzarsa gece aniden evine gitmesin' dedi.⁴⁵⁰

2.7.2. Câbir'in Sebeb-i Vürûdunu Rivâyet Ettiği Hadisler

Bu tür rivâyetlerde Câbir, Allâh Resulü'nün, bir olay veya davranış karşısında, o konuya ilişkin bir uyarı, hüküm veya açıklama türünden, taç cümlelerini naklettiği hadislerdir.

1. Örnek, 'Allâh Resûlu ile bir sefer dönüşü bir yerde konaklamıştık. İnsanlar abdest alıyorlar fakat topuklarını yıkamıyorlardı. Bunun üzerine Allâh Resûlu onlara şöyle seslendi: 'Ateşten topuklara yazıklar olsun!'⁴⁵¹

2. Örnek, 'Allâh Rasulü soğan yemeyi yasaklamıştı. Bir gün bazı insanlar bunlardan yeyip geldiler. Bunun üzerine Allâh Rasulü 'kim bunları yerse mescidimize yaklaşmasın.⁴⁵² Çünkü insanların eziyet duyduğu şeylerden melekler de eziyet duyar.'⁴⁵³ dedi.

3.Örnek; 'Ahzab günü Allâh Rasulü, birinin düşmanın içine girip haber getirmesini istemişti. Bu tehlikeli göreve Zübeyr b. Avvam talib oldu . Bunun üzerine Allâh Rasulü onu taltif sadedinde şöyle buyurdu: 'Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim ise Zübeyr b. Avvam'dır'⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ Müslim, *es-Sahih*, 1086. " تزوجت امرأة في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم فلقبت النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا جابر تزوجت؟ قلت نعم قال بكر أم ثيب؟ قلت ثيب قال فهلا بكرا تلاعبها؟ قلت يا رسول الله إن لي أخوات فخشيت أن تدخل بيبي جابر تزوجت؟ قلت نعم قال بكر أم ثيب؟ قلت ثيب قال فهلا بكرا تلاعبها؟ قلت يا رسول الله إن لي أخوات فخشيت أن تدخل بيبي "وبينهن قال فذاك إذن إن المرأة تنكح على دينها ومالها وجمالها فعليك بذات الدين تربت يداك "

⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed*, XXIII, 411.

⁴⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed*, XXII, 287, " عَنْ جَابِرٍ قَالَ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْمًا " يَتَوَضَّأُونَ فَلَمْ يَمَسَّ أَعْقَابَهُمُ الْمَاءَ فَقَالَ وَيْلٌ لَأَعْقَابِ مَنْ نَارُ " " يَتَوَضَّأُونَ فَلَمْ يَمَسَّ أَعْقَابَهُمُ الْمَاءَ فَقَالَ وَيْلٌ لَأَعْقَابِ مَنْ نَارُ "

⁴⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed*, XXIII, 351 (نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- عَنِ الْبَصَلِ وَالْكَرَاتِ .) « مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ الْخَبِيثَةِ فَلَا يَغْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ فَعَلَبَتْنَا الْحَاجَةَ فَأَكَلْنَا مِنْهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ الْخَبِيثَةِ فَلَا يَغْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ (تَتَأَذَى مِمَّا يَتَأَذَى مِنْهُ الْإِنْسَانُ) تَتَأَذَى مِمَّا يَتَأَذَى مِنْهُ الْإِنْسَانُ "

⁴⁵³ el-Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed B. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Meclisü Dâireti'l-Maârif, Haydarabad, 1344, III, 76.

⁴⁵⁴ et-Tirmizî, *Sünen-ü Tirmizî*, V, 646, " قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن لكل نبي حواريا وإن حواري الزبير بن العوام (العوام)

4.Örnek, 'Hudeybiye günü insanlar susamıştı.⁴⁵⁵ Bu arada, Allâh Resûlu'nun bir suyla abdest aldığı görülenler, O'na doğru hücum ettiler.⁴⁵⁶ Allâh Resûlu bu durumun nedenini sorunca, onlar: 'Ey Allâhın Resûlu suyumuz bitti' dediler.⁴⁵⁷ Bunun üzerine Allâh Rasûlu, önündeki suya parmaklarını soktu ve parmaklarından sular firkırmaya başladı. O gün hudeybiye halkının tümü suyu içtiler ve abdest aldılar.⁴⁵⁸

2.8. BUHÂRÎ'NİN, SAHÎH'İNDE CÂBİR B. ABDULLAH'IN RİVAYETLERİ İLE OLUŞTURDUĞU BÂBLARI

Buhârî'nin en meşhur eseri olan Sahihi Buhârî'in tam adı 'el-Camiu'l-Müsnedü'-Sahihu'-Muhtasar min Umuri Resulillahi Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ve Sünenihi ve Eyyamihi'dir. Buhârî bu eserini altıyüzbün hadisin içinden seçerek oluşturmuştur. Kitapta, 97 kitap ve 3730 bab bulunur. Kitapta toplam 7275, mükerrersiz ise 2761 hadis bılunur.⁴⁵⁹ Sahih-i Buhârîde, Câbir Rivâyetlerinin, hemen her konuda mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bizim burada ele alacağımız şey, es-Sahîhde sadece Câbir Rivâyetleri ile oluşan babları tespit etmektir. Bundaki gayemiz de, Sahîh-i Buhârî'nin bab başlıklarının sadece bir başlık olmayıp, çoğu zaman fikhî bir hüküm ifade edip, gerek hadisçiler nazarında gerekse fikhîçiler nazarında çok önemli bir yeri olduğundan, Câbir'in bu önemli alana etkisi ortaya çıkarmaya çalışmaktır.⁴⁶⁰

-İlim Talebi İçin Yola Çıkmak:

Buhârî bu bab da senetsiz olarak Câbir b. Abdullahın tek bir hadis için bir aylık mesafeye Abdullah b. Uneys'in yanına gittiği bilgisini kaydeder. Sahih-i Buhârî'de, ilim yolculuğu (rihle) ile ilgili tek bir rivâyet vardır oda bu babda yer alır.⁴⁶¹

-Allâh Resûlu'nün Bayılan Kişiye Su Serpmesi:

Buhârî, bu bab başlığı altında sadece Câbir b. Abdullah rivâyetini kaydeder. Şöyle ki: 'Allâh Rasûlu bir gün ben baygın ve hasta iken ziyaretime geldi ve abdest

⁴⁵⁵İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 100.

⁴⁵⁶ ed-Dârimî, *Sünenü'd- Dârimî*, II, 78.

⁴⁵⁷ ed-Dârimî, *Sünenü'd- Dârimî*, II, 78.

⁴⁵⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, K. Menakıb, 22; K. Meğâzî, 33.

⁴⁵⁹ Yaşar Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh" Mad., *DİA*, İstanbul, 2014.

⁴⁶⁰ İ. lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 81.

⁴⁶¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, III, 19.

suyunu bana saçmış. Bunun üzerine ben ayıldım.’ Rivâyetin devamında mirasla ilgili ayetin nüzül sebebi anlatılır. Buhârî bu babdan yola çıkarak, hadisi bayılan kişiye abdest suyu saçılabileceğine hükmeder.⁴⁶²

-Namazda İzarı Enseye Bağlama

Bu babda iki hadis vardır. İkisinde Câbir b. Abdullah’ın rivâyetidir. Buhârî, bu rivâyetleri kaydederek, izarın namazda iken enseye bağlanabileceğinin caiziyetine hükmeder.⁴⁶³

-Ridasız NamazKılma:

Buhârî bu babda, ridasız namaz kılınabileceğinin cevazına delil olarak Câbir’in o şekilde namaz kıldığını delil olarak gösterir.⁴⁶⁴

-Allâh Resûlunun ‘Yerüzü Bana Mescid ve Temiz Kılındı’ Hadisi Hakkındaki Babı:

Buhârî, yukarıdaki hadisi, sadece Câbir'den gelen rivâyet ile oluşturur ve namazın tüm yeryüzünde uygun olan yerlerde kılınabileceğine delil kabul eder.⁴⁶⁵

-Seferden Dönünce Namaz Kılmak:

Câbir bir sefer dönüşü, AllâhResûlu'ne devesini satmasının sonucu alacağı para için mescide gittiğinde AllâhResûlu'nü orada namaz kılarken görür. Allâh Resûlü, Câbir'e de namaz kılmasını emreder. Buhârî bu rivâyetten yola çıkarak sefer dönüşü namazkılmanın gerekliliğine vurgu yapar.⁴⁶⁶

-Mescidlerde Silahın Açıkta Tutulmaması:

⁴⁶² el-Buhârî, *es-Sahîh*, III, 46.

⁴⁶³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, V, 3.

⁴⁶⁴ el-Buhârî, *es-Sahîh*, V, 11.

⁴⁶⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, V, 56.

⁴⁶⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, V, 59.

Rivâyette, Allâh Rasulü mescidde, birinin oklarının uçlarını açıkta tuttuğunu görünce onu uyarır. Buhârî, bu rivâyetten hareketle mescidde okların ucunun açıkta tutulmasının uygun olmadığı sonucuna ulaşır.⁴⁶⁷

-İnsanlar Toplandığında veya Geciktiğinde Akşam Namazı Vaktinin Durumu:

Buhârî bu babda Câbir'den gelen rivâyeti, Allâh Resûlu'nün namazın vaktini insanların hazır bulunuşluk haline göre esnettiğine delil olarak sunmuştur. Yani Allâh Rasûlü, hava durumunun kötü olduğu durumlarda, akşam namazı için gelen cemaatle onlar mescidden çıkmadan yatsı namazını dakıldırıp yollar. Bu uygulama bazı mezheplerde namazın cem edilebileceğinin cevazına delil kabul edilir.⁴⁶⁸

-Namazların Kazası:

Buhârî bu babda Câbir'den rivâyete göre, Hendek savaşı sırasında ikinci namazının kılınmadığından dolayı, Allâh Rasulü, akşam namazının vakti girince, ilk önce ikindinin namazını kıldırır, daha sonra da akşam namazını kıldırır. Buhârî, bu rivâyetten hareketle, vaktinde kılınamayan namazların kaza edilebileceğine işaret eder.⁴⁶⁹

-Ezan Okunduğunda Yapılacak Dua:

Ezan okunduğunda, Allâh Resûlu'nün tavsiye ettiği meşhur ezan duası sadece Câbir'den gelen rivâyetle bu babda yer alır.⁴⁷⁰

-Namazı kılmak ve Sonra Başkalarına da Kıldırarak:

Câbir, bu rivâyette, Muaz b. Cebel'in, Allâh Rasulü arkasında namaz kıldıktan sonra başka bir yere giderek başkalarına danamaz kıldırmasından bahseder. Buhârî

⁴⁶⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, V, 66.

⁴⁶⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, V, 131.

⁴⁶⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, V, 147.

⁴⁷⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, V, 159. Rivayette geçen şekli ile ezan duası şu şekildedir; " اللهم رب هذه الدعوة " التامة والصلاة القائمة أت محمد الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاما محمودا الذي وعدته "

bu rivâyetten hareketle, bir kimsenin, bir yerde, namaz kıldıktan sonra başka bir yere giderek ordakilere namaz kıldırmasının caiziyetine işaret eder.⁴⁷¹

-İmamın, Hutbe İrad Ederken İçeri Giren Kişiy'e 'Kalk ve Namaz Kıl' Demesi

Buhârî bu babda Câbirin Rivâyetini baz alarak, imamın Cuma günü hutbe irad ederken cumanın sünnetinin kılınabileceğini belirtmiştir.⁴⁷²

-İki veya Üç Kişinin Aynı Mezara Gömülmesi:

Rivâyete göre, Câbir'in babası ile Amr.b. Cemuh, Uhud Savaşında şehit olunca aynı mezara gömülürler. Buhârî bu vak'adan hareketle, Uhud şehitlerinin gömülme durumlarını baz alarak birden fazla kişinin bir mezara gömülebileceği sonucuna varmıştır.⁴⁷³

-Şehitlerin Gusülsüz Gömülmesi:

Buhârî, Allâh Rasûlü'nün uhud şehitlerini gusul ettirmeden kanları ile gömülmesini emretmesinden hareketle şehitlerin gusulsuz gömülebileceği hükmünü çıkarmıştır.⁴⁷⁴

-Kabirde Kimin Daha Önde Defnedileceği:

Rivâyette, Allâh Rasûlü Uhud şehitlerinin ikişer veya üçer kişi bir mezara gömülmesini hatta aynı kefene sardılmalarını emreder ve Kur'an'dan ezberi daha çok olan şehidi kible tarafına doğru öne gömülmesini emreder. Buhârî buradan hareketle, Kur'andan daha çok ezber bilen kişinin, kabire bile gömülürken üstün tutulduğunu vurgular.

Son üç babda görüldüğü üzere, Câbir b. Abdullah'ın babasının Uhud şehitlerinden olmasından dolayı, babasının techiz ve tekfin işlemlerinin hadis

⁴⁷¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, V, 217.

⁴⁷² el-Buhârî, *es-Sahîh*, V, 348.

⁴⁷³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, VI, 73.

⁴⁷⁴ el-Buhârî, *es-Sahîh*, VI, 74.

rivâyetlerine yansıdığını görüyoruz ki şehitlerin bu şekilde techiz ve tekfin edilmeleri rivâyetlerinin yalnızca Câbir'den gelmesi, bizce önem arz etmektedir.⁴⁷⁵

-Hacda Telbiye Getiren Kişi

Buhârî, yalnızca Câbir'den gelen bir rivâyetle hacda yapılan meşhur telbiye getirme şeklini nakletmiştir.⁴⁷⁶

- Seferde Oruç Tutmanın 'Birr' den Sayılmaması:

Buhârî'nin, Câbirin söz konusu rivâyetinde, bir seferde, sıcak bir havada, oruç tutan bir adamın başına birilerinin üşüşerek ona gölge ettiklerini görünce, Allâh Rasulü nedenini sorar. Onun oruçlu olduğunu öğrenince 'seferde oruç birr'⁴⁷⁷den değildir' buyurur. Buhârî, bu rivâyetten hareketle seferde orucun faziletten sayılmayacağına işaret eder.⁴⁷⁸

- Alım Satımda Kolaylık Tanıma:

Buhârî, bu babı oluştururken Câbir'in Allâh Rasulü'nden rivâyet ettiği konuya ilişkin hadisini kullanarak, alım satımda kolaylık göstermenin Allâh Resûlu'nün tavsiyesi olduğunu belirtir.⁴⁷⁹

-Binek Alım Satımında, Sahibi Binekten İnmeden Bineğin Satın Alınması Durumu:

Bu rivâyette, Allâh Rasulü bir sefer dönüşünde, Câbir'den bindiği deveyi satın alır, ancak Câbir, deveyi Medine'ye dönünce Allâh Resûlu'ne etmesi üzerine şart koşar. Buhârî buradan hareketle, bineğin, sahibi üzerinde iken satın alınabileceği hükmünü çıkararak, bu bab başlığı oluşturur.⁴⁸⁰

-Borcu Hurma veya Başka Bir Cins ile Ödeme Yapmak:

⁴⁷⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, VI, 75.

⁴⁷⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, VIII, 35.

⁴⁷⁷ Birr; İyilik, hayr, sevap anlamlarına gelmektedir. Bkz; İbrahim Mutçalı, *Lügat*, 46.

⁴⁷⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, IX, 36.

⁴⁷⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, X, 16.

⁴⁸⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, X, 37.

Baba konu teşkil eden rivâyette bir Yahudiye borcu olan Câbir'in borcuna sıkışınca Allâh Resûlu'nden yardım istemesini konu edinir. Allâh Resûlu de Câbir'in hurma bahçesine giderek dua eder ve borcunu ödemesini sağlar. Buhârî, buradan hareketle, borcun alınan borçla aynı cinsten yapılabileceği gibi, başka cinsten de olabileceğine işaret eder.⁴⁸¹

-Bineği Mescidin Önüne Bağlama:

Rivâyete göre Câbir, Allâh Rasulü'ne deve satışı olayında devesini mescidin önüne bağlar. Buhârî bu rivâyete dayanarak, bu davranışın mübahlığını ortaya koyar.⁴⁸²

-Alacaklılar ile Borçlunun Mirasçılarının Arasını Uzlaştırmak:

Rivâyette, Câbir'in babasından kendisine borç kalması sonucu, Allâh Rasulü devreye girerek Câbir ile alacaklılar arasını uzlaştırmıştır. Buhârî ise burdan, alacaklılar ile borçlular arasının uzlaştırmının uygun bir davranış olacağı sonucunu ortaya çıkarmıştır.⁴⁸³

-Vâsînin, Varisler Hazır Olmaksızın Mevtanın Borcunu Ödemesi:

Câbir'in diğer kardeşleri olmadan, Uhud Savaşında şehid olan babasından kalan borçları, Hz Peygamber'den yardım alarak alacaklılara öder. Buhârî bu rivâyete göre, mirasçılarının tamamı hazır olmasa da, mevtanın borçları mirasından ödenebileceği sonucuna ulaşır.⁴⁸⁴

-Meleklerin Şehidi Gölgelemesi:

Hz. Peygamber'in, Uhud Savaşında babası şehit olan Câbir'i teselli sadedinde söylediği 'meleklerin, şehitleri kanadı ile gölgelendirir'sözünden yola çıkarak, bu bab başlığını oluşturmuştur.⁴⁸⁵

-Habercinin (الظليعة) Fazileti:

⁴⁸¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XIX, 8.

⁴⁸² el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXII, 26.

⁴⁸³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXIX, 13.

⁴⁸⁴ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXI, 36.

⁴⁸⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXII, 20.

Hz. Peygamber hendek savaşı sırasında, birinin düşmanın içine gizlice girerek, haber getirmesini istemiş bu riskli göreve Zübeyr b. Avvam talib olmuştur. Bu davranışından dolayı, Hz Peygamber O'na iltifat eder. Buhârî, Câbir'in bu rivâyeti ile savaşta risk üstlenerek düşman içine girip istihbarat toplayan kişinin üstünlüğünü dile getiren bir bab oluşturmuştur.⁴⁸⁶

-Savaşta Başkasının Bineğine Vurmak:

Allâh Rasulü bir gazve veya umre dönüşü eve ailesine acele gitmek isteyen Câbir'in devesine elindeki kamçı ile vurmuş ve Câbir'i uyararak acele etmemesini söylemiştir. Buhârî, bundan hareketle bu babı oluşturmuştur.⁴⁸⁷

-Seferde Kılıcını Ağaca Asarak Uyumak:

Hz. Peygamber Necd tarafına bir seferde iken orduya mola verdirerek kendisi de kılıcını bir ağaca asarak, ağacın altında uyur. Buhârî, Câbir'in bu rivâyeti ile mezkur babı oluşturmuştur.⁴⁸⁸

-İdarecinin İzin Vermesi:

Allâh Rasulü, Câbir b. Abdullah'dan, bir sefer dönüşü devesini satın alır. Câbir Medine'ye döndüğünde geri kalan işler için Allâh Rasulü'nden, yeni evli olduğu için izin ister, Allâh Rasulü de ona izin verir. Buhârî, bundan hareketle, imamın mühim bir iş (امر جامع) olduğunda kişilere özel durumlarından dolayı izin verebileceği sonucuna ulaşmıştır.⁴⁸⁹

-Yeni Evli Bir Kişinin Savaşa Gitmesi:

Buhârî bu bab başlığı altında, senetsiz olarak, Câbir b. Abdullah'ın yeni evli olduğu halde gazveye çıktığı bilgisini vererek, bundan, yeni evli birinin savaşa gidebileceği sonucunu çıkarmıştır.⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXII, 40.

⁴⁸⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXII, 49.

⁴⁸⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXII, 83.

⁴⁸⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXII, 112.

⁴⁹⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXII, 113.

-Seferde Vâdi İçine İnerken Tesbih:

Câbir'in, 'biz seferde iken, tepe çıkarken tekbir getirir, tepelerden inerken ise tesbih getirirdik.' rivâyetinden hareketle Buhari, seferlerde farklı durumlarda farklı zikirler getirilebileceği sonucuna ulaşır.⁴⁹¹

-Esirlerin Giydirilmesi:

Bedir savaşı esirlerinden Hz. Peygamberin amcası Abbas'ın üzerinde elbise olmadığını gören AllâhResûlu ona Abdullah b. Ubeyy'in elbisesini giydirir. Buhârî, Câbir'in burivâyetinden hareketle, esirlerin insani ihtiyaçlarının görülmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.⁴⁹²

-Savaştta Hile:

Allâh Rasûlû, meşhur Yahudi şair Ka'b b. Eşref'in, islama verdiği zararlardan dolayı öldürülmesini ister. Bu işi üzerine alan Muhammed b. Mesleme, onun yanına gider, Allâh Rasulü'nün aleyhinde konuşarak onu yanıltır ve oyalar, sonra da uygun bir durumda onu öldürür. Buhârî, Câbirin bu rivâyetini esas alarak, savaşlarda hile ve yalanın caiz olduğu sonucuna ulaşır.⁴⁹³

-Cahiliye Dönemindeki Gibi Yardıma Çağırma Yasaklanması:

Bir gazve esnasında, bir ensar ile muhacir kavga ederler. Bunun üzerine her biri, kendi kavmini kavgaya çağırır, bunu duyan Allâh Rasulü, böyle bir davranışı yasaklar. Buhârî, Câbir'in bu rivâyetinden hareketle, cahiliye dönemi adetlerinin yasaklandığı sonucuna ulaşmıştır.⁴⁹⁴

-İsra Olayı:

Câbir, Allâh Rasulü'nden, Mirac olayı ile ilgili, Kureyş'in kendisini yalanladığı zaman Allâh Teala'nın, Beyt-i Makdis'i ona gösterdiğini ve orayı müşriklere

⁴⁹¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXII, 131.

⁴⁹² el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXII, 141.

⁴⁹³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXII, 157.

⁴⁹⁴ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXVII, 11.

anlattığını rivâyet eder. Buhârî, bu önemli olayı sadece Câbir kanalı ile gelen rivâyet ile oluşturmuştur.⁴⁹⁵

-Enmâr Gazvesi:

Buhârî bu babda, Câbir b.Abdullah'ın Allâh Rasulu'nü Enmâr gazvesinde binek üzerinde nafîle namaz kıldığı rivâyetine yer verir. Kaynaklarda Enmâr gazvesi ile ilgili bu rivâyetten başka bir rivâyet olmadığından, Buhârî bu rivâyet ile bu babı oluşturmuş olabilir.⁴⁹⁶

-‘Allâh Size Evlatlarınız Hakkında Tavsiye Ediyor’ Ayeti (Nisa,11) Hakkında:

Rivâyete göre, Allâh Rasûlu,Câbir'i hasta ve baygın olduğu halde ziyaret eder. Câbir, ayıldığında Allâh Rasulü'ne mirası nasıl bırakacağını sorar. Bunun üzerine ‘Allâh evlatlarınız hakkında size tavsiye ediyor’ ayeti nâzil olur. Buhârî, bu babı oluşturarak, ilgili ayetin sebebi nuzûlünü belirtmiştir.⁴⁹⁷

-‘Bir Ticaret Gördükleri Zaman’ (Cuma, 11) Ayeti Hakkında:

Câbir der ki; 'Bir Cuma günü ticaret kervanının Medine'ye girdiğini duyanlar Allâh Rasûlu'nü mescitte bırakıp gittiler. Mescidde on iki kişi kalmıştı. Bunun üzerine yukardaki ayet nazil olur. Burada Buhârî o, oniki kişiden biri olan Câbir'in rivâyetini kullanarak ayetin sebebi nuzûlnü belirtmiş oluyor.⁴⁹⁸

-‘(Ey Rasulüm) Onlar Hakkında İstiğfar Etsen de, Etmesen de Bil ki, Allâh Onları Asla Bağışlamayacaktır. Allâh Fasıkları Hidayete Erdirmez’ (Münafikun, 6) Ayeti Hakkında:

Bir sefer dönüşünde, meşhur münafık Abdullah b. Ubey, Allâh Rasulü'nü kasederek,'Medine'ye dönersek, azizler, zelilleri şehirden çıkarır' demesi üzerine bu

⁴⁹⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXVII, 101.

⁴⁹⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXVIII, 34.

⁴⁹⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXIX, Nisa Suresi, 4.

⁴⁹⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXIX, Nisa Suresi, 2.

ayet nâzil olur. Buhârî, Câbir'den bu rivâyeti ilgili ayetin sebebi nuzûlu olarak bu babda kaydetmiştir.⁴⁹⁹

-‘Elbiseni Temiz Tut Ayeti’ Hakkında (Müddessir,4):

Buhârî, Câbir'in ‘Allâh Resûlü’nden nakille, Mekke dönemi’nde vahyin kesilmesinden sonra inen Müddessir Suresi'nin nuzûlü’ rivâyeti ile bu babı oluşturur.⁵⁰⁰

-Dul Kadınlar Hakkında:

Buhârî bu babda iki rivâyete yer verir, ikisi de Câbir b. Abdullah rivâyetidir. Rivâyete göre bir sefer dönüşü Allâh Rasulü ile Câbir arasında şu diyalog geçer: Allâh Rasulü, Câbir’e evlilik durumunu sorduğunda, Câbir bir dul ile evlendiğini söyler. Bunun üzerine Allâh Rasulü, Câbir’e neden bakire ile evlenmediğini sorar. Bunun üzerine Câbir’de, yetim kız kardeşlerinin olduğunu onlara bakacak tecrübeli biri olması gerektiğini, bu yüzden bir dulla evlendiğini sözler. AllâhResûlü bu cevaba karşı bir şey söylemez. İşte Buhârî, bu rivâyetleri, dullar ile evlenmenin mübahlığı hakkında kullanıp bu babı oluşturmuştur.⁵⁰¹

-Kişinin, Eşinden Ayrı Düştüğü Süre Uzaması Halinde, Gece Kapılarını Habersiz Çalmaması:

Bu babda Buhârî iki hadis kaydeder ve ikiside Câbir’in rivâyetidir. Özetle, Allâh Rasulü, kişinin, sefer dönüşlerinde, gece habersiz, ailesine gitmelerini istememiştir. Onların haberlerinin olup hazırlanmalarını istemiştir. Diğer rivâyetlerde gördüğümüz üzere, Allâh Rasulü bu tavsiyesini bir sefer dönüşünde Câbir’e de yapmıştır. Sonuç olarak aile konusunda ince bir meseleye temas eden bu Rivâyetler, Câbir b. Abdullah’dan gelmiş ve Buhârî de bu rivâyetleri ilgili kitabının ilgili babına koymuştur.⁵⁰²

-Çocuk Sahibi Olmayı İstemek:

⁴⁹⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXIX, Münafikûn Suresi, 6.

⁵⁰⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XXXIX, Müddessir Suresi, 4.

⁵⁰¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XLI, 10.

⁵⁰² el-Buhârî, *es-Sahîh*, XLI, 121.

Buhârî, bu babda iki hadis nakletmekte ve ikisi de Câbir rivâyetidir. Buhârî yukarıda naklettiğimiz bir sefer dönüşü Câbir ile Allâh Rasûlu arasında ki 'Câbir'in evlilik durumunu sorması ile ilgili' rivâyeti burada da nakletmiştir. Devamla, Câbir yeni evlenmiştir ve eşinin yanına gitmede acele etmektedir ki Allâh Rasûlu onun bu durumunu görünce acele etmemesi yönünde uyarır ta ki eşi gelişinden haberdar olsun ve hazırlansın. İşin ilginç tarafı, Buhârî bu rivâyetleri 'çocuk isteme babı' altında serdetmiştir. Yani Buhârî Câbir'in sefer dönüşü ailesine gitmesini çocuk isteme ile irtibat kurmuştur. Burada çocuk isteme meselesini, eşini arzulamadan kinaye olarak kullandığını düşünüyoruz⁵⁰³.

-Bayılan Kişiyi Ziyaret:

Buhârî 'Allâh Rasulü'nün, hasta va baygın olan Câbir'i ziyaret etmesinden hareketle bu babı oluşturur ve hasta ziyaretinin önemini vurgular.⁵⁰⁴

-Hasta Ziyaret Edenin Hastaya Su Serpmesi:

Buhârî, 'Allâh Resûlu'nun hasta olan Câbir'i ziyaret etmesi' hakkındaki rivâyeti burayada almış, fakat bu babda, Allâh Rasulü'nün ziyarette abdest suyu isteyip, o su ile abdest alıp, kalan suyu da Câbir'in yüzüne serpmesi' durumunu esas almıştır.⁵⁰⁵

-Kapıyı Çalana 'Kimsin'Diyene 'Benim' Diyen Kişi Hakkında:

Buhârî bir kimsenin, birinin kapısını çaldığında kendini tanıtmaması ile ilgili Câbir'den, şu rivâyete yer verir: Babamdan kalan bir borç sebebi ile ilgili Allâh Resûlu'nün evine gittim ve kapıyı çaldım. Allâh Resûlü içerden 'kim o?' deyince ben 'benim' dedim. Bunun üzerine Allâh Resûlü 'benim, benim' dedi. Sanki bu durumdan Allah Rasulü hoşlanmamıştı.⁵⁰⁶

-İstihâre Duası:

Buhârî bu babda önemli bir dua olan istihare duasını Câbir kanalı ile bizlere naklediyor ki söz konusu Rivâyette Câbir şöyle der; 'Allâh Rasûlu bize bütün

⁵⁰³ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XLI, 122.

⁵⁰⁴ el-Buhârî, *es-Sahîh*, XLIX, 5.

⁵⁰⁵ el-Buhârî, *es-Sahîh*, L, 21.

⁵⁰⁶ el-Buhârî, *es-Sahîh*, LIII, 17.

işlerimizde Kur'an'dan bir sure öğretir gibi istihare duasını da öğretiyordu. Rivâyete göre, Allâh Rasûlü iki Rekat nafîle namaz kılındıktan sonra şu dua yapılmasını söyler; إنني أستخيرك بعلمك وأستقدرك بقدرتك وأسألك من فضلك العظيم فإنك تقدر ولا أقدر وتعلم ولا أعلم وأنت علام الغيوب . اللهم إن كنت تعلم أن هذا الأمر خير لي في ديني ومعاشي وعاقبة أمري أو قال عاجل أمري وأجله فاقدره لي ويسره لي ثم بارك لي فيه وإن كنت تعلم أن هذا الأمر شر لي في ديني ومعاشي وعاقبة أمري أو قال في عاجل أمري وأجله فاصرفه عني واصرفني عنه واقدر لي الخير حيث كان ثم أرضني به⁵⁰⁷

-Evlenen Kişiyeye Dua Etmek

Allâh Rasûlü, Câbir'e bir sefer dönüşü yetim kardeşlerinden dolayı bir dulla evlendiğini öğrenince bu durumdan memnun olur ve 'barekallâh' şeklinde dua eder. Buhârî bu Rivâyetten hareketle, evlenen kişiyeye dua etme şekli ile ilgili bu babı oluşturmuştur.⁵⁰⁸

'Allâh Tealânın Şu Sözü 'Allâh Size Evlatlarınızdan Erkeğe Kızların İki Katı Vermeniz Emrediyor' Ayeti (Nisa,11) Hakkında:

Buhârî, bu ayetin, sebebi nuzûlü olarak, Câbir'in hastalığı sırasında Allâh Rasûlü'ne evlatlarına mirasını nasıl bırakacağına dair sorusu üzerine indiğini kaydeder ve ilgili babını oluşturur.⁵⁰⁹

-Kız ve Erkek Kardeşlerin Mirası:

Buhârî, bu babı, yine Câbir'in hastalığı sırasında Allâh Rasûlü'ne kızkardeşlerine mirasını nasıl bırakacağına dair sorusu üzerine inen ayetten yola çıkarak oluşturmuştur.⁵¹⁰

-Namazgahda Recm

Câbir'in rivâyetine göre Benî Eslem'den bir adam, zina ettiğini Allâh Rasûlü'nün huzurunda itiraf etmişti. Bunun üzerine adam, musalla da

⁵⁰⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, LIV, 48.

⁵⁰⁸ el-Buhârî, *es-Sahîh*, LIV, 53.

⁵⁰⁹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, LIX, 1.

⁵¹⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, LIX, 13.

recmedildi. Buhârî,Câbirin bu rivâyetinden hareketle, musallada recm yapılmasının caiziyetine işaret eder⁵¹¹.

Görüldüğü gibi Buhârî, bab başlıklarını oluştururken bir çok konuda Câbirrivâyetlerini kullanmıştır. *Sahîh*'inin çoğu kitap ve bablarındaCâbirrivâyetleri bulunan Buhârî, 51 babıda sadece Câbir'den gelen Rivâyetler ile oluşturmuştur. Diğer taraftan rivâyetlerin konularına baktığımızda, Câbirrivâyetlerin hemen her konuda mevcut olduğunu görürüz. Dolayısı ile Câbirrivâyetleri Sahih-i Buhârî'de önemli bir yer teşkil etmektedir diyebiliriz.

⁵¹¹ el-Buhârî, *es-Sahîh*, LXI, 11.

2.9. CÂBİR RİVÂYETLERİNİN HADİS KİTAPLARINDAKİ KONU DAĞILIMLAR

CÂBİR B. ABDULLAH RİVAYETLERİNİN SAHİH-İ BUHARİ'DEKİ KONU DAĞILIMI

Kitâbu Bed'il-Vahy	1
Kitâbu'l-İlm	1
Kitâbu'l-Vudu'	1
Kitâbu'l Gusl	2
Kitâbu't Teyemmüm	1
Kitâbu'l Ebvâbi's-Salati fi's-Siyab	4
Kitâbu Ebvâbi'l-Kible	1
Kitâbu Ebvâbi'l-Mesâcid	7
Kitâbu'l Âzân	2
Kitâbu'l-Cemâati ve'l İmâme	1
Kitâbu Sıfati's-Salah	4
Kitâbu'l-Cum'a	3
Kitâbu Ebvâbi Salati'l-Havf	1
Kitâbu'l İydeyn	4
Kitâbu Ebvâbi Taksiri's-Salah	2
Kitâbu Ebvâbi't-Tatavvu	2
Kitâbu Ebvâbi Ameli fi's-Salah	1
Kitâbu'l-Cenaiz	12
Kitâbu'l Hacc	8
Kitâbu Ebvâbi'l-Umre	1
Kitâbu's-Savm	1
Kitâbu'-Büyu'	3
Kitâbu'ş-Şüf'a	7
Kitâbu'l-Kefâle	1
Kitâbu'-Vekâle	1
Kitâbu'l-Müsagat	1
Kitâbu'l-İstigraz	4
Kitâbu'ş-Şerike	3
Kitâbu'l-Itk	1
Kitâbu's-Sulh	1
Kitâbu'-Fiten	1
Kitâbu'ş-Şurut	1
Kitâbu'l-Cihadi ve's-Seyr	17
Kitâbu'-Humus	5
Kitâbu Ebvâbi'l-Cizye	1
Kitâbu bed'il-Halk	3

Kitâbu'l-Enbiya	1
Kitâbu Fezaili's-Sahabe	11
Kitâbu'-Megâzi	14
Kitâbu't-Tefsir	5
Kitâbu'n-Nikah	20
Kitâbu't-Talak	2
Kitâbu'l-Et'ime	1
Kitâbu'l-Eşribe	11
Kitâbu'l-Merdâ	1
Kitâbu't-Tıb	4
Kitâbu'l-Libas	1
Kitâbu'l-Edeb	6
Kitâbu'l-İzti'zan	1
Kitâbu'r-Rikak	1
Kitâbu Keffaratü'l-Eyman	1
Kitâbu'l-Feraiz	3
Kitâbu'l-Hıyel	1
Kitâbu'-Ta'bir	1
Kitâbu'l-Fiten	1
Kitâbu'l-Ahkam	3
Kitâbu't-Temenni	2
Kitâbu'l-İ'tisam	1
TOPLAM	202

CÂBİR B. ABDULLAH RİVAYETLERİNİN SAHİH-İ MÜSLİM'DEKİ KONU DAĞILIMI

Kitâbu'l-İman	11
Kitâbu'l Hayz	4
Kitâbu's-Salah	3
Kitâbu'l Mescidi Ve Mevadiu's-Salah	11
Kitâbu Salati'l-Müsafirin	1
Kitâbu'l Cum'a	16
Kitâbu Salati'l-Iydeyn	3
Kitâbu'l Kûsuf	1
Kitâbu'l Cenaiz	6
Kitâbu'z-Zekat	6
Kitâbu's-Sıyam	7
Kitâbu'l-Hacc	32
Kitâbu'n-Nikah	7
Kitâbu't-Talak	2
Kitâbu'l-Itk	19
Kitâbu'l-Büyu'	15
Kitâbu'l-Müsagat	1
Kitâbu'l-Feraiz	4
Kitâbu'l-Hibat	7
Kitâbu'l-Eyman	2
Kitâbu'l-Hudut	3
Kitâbu'l-Cihadi ve's-Seyr	8
Kitâbu's-Saydi ve'z-Zebaihi vema Yü'kelu mine'l-Hayvan	9
Kitâbu'l-Edahi	1
Kitâbu'l-Eşribe	22
Kitâbu'l-Libası ve'z-Zine	8
Kitâbu'l-Adab	1
Kitâbu's-Selam	13
Kitâbu'r-Rü'ya	1
Kitâbu'l-Fezail	16
Kitâbu'l-Birri ve's-Sıla	6
Kitâbu'l-Kader	1
Kitâbu Sıfati'l-Münâfikine ve Ahkâmihim	3
Kitâbu'l-Cenneti ve Naimiha ve Ehliha	2
Kitâbu'l-Fiteni ve Eşrati2s-Saah	1
Kitâbu'z-Zühdi ve'r-Rekâik	6
TOPLAM	259

**CÂBİR B. ABDULLAH RİVAYETLERİNİN SÜNEN-İ EBÎ DÂVÛD'DAKİ KONU
DAĞILIMI**

Kitâbut' -Tahâre	5
Kitâbu's-Salah	9
Kitâbu'l-İstisga	2
Kitâbu Salati's-Sefer	1
Kitâbu'l-Vitr	3
Kitâbu-z-Zekat	1
Kitâbu'l-Lukata	1
Kitâbu Menasiki'l-Hacc	15
Kitâbu'n-NiKah	1
Kitâbu't-Talak	1
Kitâbu' -Savm	4
Kitâbu'l-Cihat	6
Kitâbu'd-Dahaya	5
Kitâbu' -Ferâiz	4
Kitâbu' -Harac	1
Kitâbu'l-Cenâiz	5
Kitâbu'l-Eymani ve'n-Nuzür	2
Kitâbu' -Buyü'	8
Kitâbu' -İcare	10
Kitâbu' -Agdiye	1
Kitâbu'l-Eşribe	7
Kitâbu' -Et'ime	12
Kitâbu't-Tıb	1
Kitâbu'l-İtg	3
Kitâbu'l-Libas	2
Kitâbu't-Tereccül	1
Kitâbu'l-Melâhim	1
Kitâbu' -Hudud	7
Kitâbu'l-Vesâyâ	1

Kitâbu'd-Diyât	4
Kitâbu's-Sünne	3
Kitâbu'-Edeb	7
TOPLAM	132

**CÂBİR B. ABDULLAH RİVAYETLERİNİN SÜNEN-İ TİRMİZÎ'DEKİ KONU
DAĞILIMI**

Kitâbu't-Tahâre	2
Kitâbu Ebvâbi's-Salah	19
Kitâbu Ebvâbi'l-Vitr	1
Kitâbu Ebvâbi'l-Cum'a	2
Kitâbu Ebvâbi'l-Iydeyn	2
Kitâbu Ebvâbu's-Sefer	4
Kitâbu'z-Zekat	1
Kitâbu's-Savm	5
Kitâbu'l-Hacc	9
Kitâbu'l-Cenaiz	6
Kitâbu'n-Nikah	6
Kitâbu't-Talak	1
Kitâbu'l-Büyu'	4
Kitâbu'l-Ahkam	2
Kitâbu'l-Hudud	4
Kitâbu's-Sayd	1
Kitâbu'z-Zebaih	1
Kitâbu'l-Edahi	4
Kitâbu's-Seyr	1
Kitâbu'l-Et'ime	2
Kitâbu'l-Eşribe	3
Kitâbu'l-Birri ve's-Sıla	2
Kitâbu'l-Feraiz	3
Kitâbu'l-Kader	1
Kitâbu'l-Fiten	1
Kitâbu'z-Zühd	1
Kitâbu Sıfati'l-Kıyameti ve'r-Rikaki ve'l-Verai	2
Kitâbu'İman	1
Kitâbu'l-İsti'zan	1

Kitâbu'l-Emsal	2
Kitâbu Tefsiri'l-Kur'an	10
Kitâbu'd-Deavat	2
Kitâbu'l-Menâkıb	11
TOPLAM	117

**CÂBİR B. ABDULLAH RİVAYETLERİNİN SÜNEN-İ İBN MÂCE'DEKİ KONU
DAĞILIMI**

Kitâbun fi'l İmani ve Fezaili's-Sahabeti ve'l-İlm	7
Kitâbu't-Tahare ve Süneniha	14
Kitâbu'l -Âzani ve's-Sünneti fihâ	2
Kitâbu İkameti's-Salati ve's-Sünneti fihâ	19
Kitâbu'-Cenaiz	7
Kitâbu's-Siyam	1
Kitâbu'z-Zekat	2
Kitâbu't-Talak	1
Kitâbu'l-Keffarat	1
Kitâbu't-Ticaret	8
Kitâbu'-Ahkam	2
Kitâbu'l-Hibat	1
Kitâbu's-Sadakat	1
Kitâbu'r-Ruhun	2
Kitâbu'ş-Şüf'a	1
Kitâbu'l-Itk	1
Kitâbu'l-Hudud	1
Kitâbu'-Vesaya	6
Kitâbu'-Feraiz	1
Kitâbu'-Cihat	3
Kitâbu Menasiki'l-Hacc	8
Kitâbu'l-Edahi	1
Kitâbu'z-Zebaih	3
Kitâbu's-Sayd	4
Kitâbu'l-Et'ime	3
Kitâbu'l-Eşribe	4
Kitâbu't-Tıbb	2
Kitâbu'l-Edeb	2
Kitâbu'd-Dua	1
Kitâbu't-Tabiru'r-Ru'ya	1
Kitâbu'-Fiten	1
Kitâbu'n-Nikah	2
Kitâbu'z-Zühd	4
TOPLAM	117

**CÂBİR B. ABDULLAH RİVAYETLERİNİN SÜNEN-İ NESAI'DEKİ KONU
DAĞILIMI**

Kitâbu't-Tahare	7
Kitâbu Mevagitu's-Salah	6
Kitâbu'l Âzan	2
Kitâbu'l-Mesacid	1
Kitâbu'l-İmame	1
Kitâbu's-Salah	6
Kitâbu'l-Cum'a	6
Kitâbu'l-Kusuf	1
Kitâbu Salati'l-Havf	4
Kitâbu Salati'l-Iydeyn	1
Kitâbu'-Cenaiz	13
Kitâbu'z-Zekat	1
Kitâbu Menasiki'l-Hacc	17
Kitâbu'l-Cihat	1
Kitâbu'n-Nikah	4
Kitâbu'l-Vesaye	3
Kitâbu'l-Umra	2
Kitâbu'l-Müzaraa	6
Kitâbu'l-Bey'at	1
Kitâbu'l-Fer'i ve'l-Atira	1
Kitâbu's-Saydi ve'z-Zebaih	3
Kitâbu'd-Dahaya	1
Kitâbu'l-Büyu'	10
Kitâbu Gat'i's-Sarik	1
Kitâbu'z-Zine	1
Kitâbu'l-İstiaze	1
Kitâbu'l-Eşribe	2
TOPLAM	103

Hadis Kitaplarındaki Câbir Rivâyetlerinin Değerlendirmesi

Yukarıdaki tablolarda, Kütüb-ü Sitte olarak bildiğimiz, Buhârî ve Müslim'in Câmî'leri ve Ebû Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce'nin Sünenlerindeki Câbir b. Abdullah b. rivâyetlerinin, mezkur kitaplardaki konu dağılımları verilmiştir. Buna göre; Câbir Rivâyetlerinin kitaplardaki hemen her konuda mevcut olduğunu görüyoruz. Özellikle cami' tarzında telif edilmiş Buhârî ve Müslim'in sahîhleri, ahkam konularının da dışında da bir çok konuya temas ettiğiinden hareketle, bu kitapların hemen her konusunda Câbir rivâyetlerinin bulunduğunu gördük.

Diğer taraftan, Câbir'in hayatının yansımalarının hadis kitaplarında görüyoruz. Örneğin, Câbir'in evliliği, maddi durumu, birçok gazaya katılmış olmasının tezahürleri, konu dağılımlarında açıkça görülmektedir. Ayrıca Câbir'in tabakât kaynaklarında öğrendiğimiz kadarı ile, veda haccında Allâh Rasulü'nün söz ve fiillerini takip ederek oluşturduğu menâsik adlı eserinin etkisini Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde Kitâbu'l-Hacc bahsinde yansımalarını görmekteyiz.

SONUÇ

Ku'ran'dan sonra ikinci kaynak olarak kabul edilen ve Allâh Rasulü'nden sadır olan bu rivâyetlerinin kâhir ekserinin bize ulaşmasında büyük bir rol üstlenen müksirûn diye tabir ettiğimiz sahabeden bu zatların önemi çok büyüktür. Müksirûn sahabîlerden tezimizde kaynaklık teşkil eden Câbir b. Abdullah'ın hadis alanındaki önemini anlama adına Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi'nden bir örnek verelim. Şöyle ki:

Allâh Rasulü vefat ettiğinde, 114.000 kadar sahabî olduğu rivâyet edilir. Fakat Müksirûn denilen sahabîler, farklı tasniflere göre altı, yedi veya dokuz kişi olduğu söylenmiştir. *el-Müsned*'de 30.000 kadar hadis vardır. En çok hadis rivâyet eden yedi müksirûn sahabînin rivâyetlerinin toplamı 15.000 kadar yapmaktadır. Yani bu esere göre, binlerce sahabî olmasına rağmen toplam hadislerin yarısı yedi kişiden bize ulaşmıştır. Câbir'in bu kitapta 1206 Rivâyeti vardır. Dolayısı ile Câbir'in toplam rivâyetlerdeki oranı % 4 tür. Sonuç olarak Câbir'in tek başına tüm rivâyetler içerisindeki doldurduğu boşluk gerçekten büyüktür. Bundan dolayı Câbir b. Abdullah'ın hayatı ve hadis ilmindeki yeri çok önemlidir.

Câbir, çocuk diyebileceğimiz bir yaşta, II. Akabe biatına katılarak müslüman olmuş biridir. Alimler Allâh Rasulü'nün, Câbir'den namaz kılma, zekat verme vs. gibi ibadetleri yapma hususunda biat almasının yanısıra, 'tüm müslümanlara nasihat etmek üzere biat almasını'nın Câbir'in, kavminin seyyidi ve onun kavmine bazı bilgileri öğretip, nasihat edip, onları irşad edbilecek kapasitesinin olmasından kaynaklandığını ifade ederler. Allâh Rasûlü Medine'ye hicret ettikten sonra da, Câbir'le özel ilgilenmiş, ona kimseye öğretmediği birçok hadisi ezberletmiş ve başkasına da öğretmesini istemiştir. Allâh Rasulü'nün bu davranışı Câbir'in hayatının şekillenmesine büyük bir rolü olmuş olmalı ki, O bütün bir yaşamı boyunca bu tavsiyeyi uygulamış ve hayatını bu minval üzere şekillenmiştir. Örneğin, çoğu zaman maddi sıkıntı içerisinde olmasına rağmen, dünya malına fazla rağbeti olmamış, bilakis, vaktini ömrünün sonuna kadar kendini Allâh Rasulü'nün ağzından çıkan sözleri öğrenme ve başkasına öğretme ile geçirmiştir.

Bundan dolaydır ki Câbir, çoğu zaman Allâh Rasulü ile birlikte olmuş ve onun çıktığı hiçbir gazve veya seferden geri durmamıştır. Babasının kız kardeşlerine bakması için katılmasına izin vermediği Bedir ve Uhud savaşları hariç diğer gazvelerin hepsine katılmıştır.

Uzun bir ömre sahip olan Câbir, Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile başlayan fitnelere şahit olmuş, Emevî halife ve valilerin baskılarına maruz kalmıştır. Fakat hiçbir zaman bir fitneye sebebiyet verecek bir davranışta bulunmamıştır. Buna karşın Emevî idarecilerin yanlışlarına da göz yummamış, yeri gelmiş onları eleştirmiş yeri gelmiş onlara nasihat etmiştir. Burada tespit ettiğimiz diğer bir husus da şudur; Câbir, siyasi olaylardan ve fitnelerden bilinçli olarak uzak durarak hayatının ana gayesi olarak kendisini hadis öğrenme ve öğretmeye adanmıştır.

Ayrıca Câbir, bazı sahabîlerin hadisleri yazma konusundaki çekinceleri ve olumsuz tavırlarına karşın, o hadisleri yazan sahabelerin içinde yer almıştır. Bunun da ötesinde, daha Allâh Rasulü hayatta iken, Veda haccı ve hutbesi ile ilgili Rivâyetleri içeren ve Mensek adı ile bilinen, ale'l-ebvâbolarak nitelendirebileceğimiz konu bazlı bir kitapçık telif etmiştir.

Câbir'in, Allâh Rasûlü dönemindeki hadis alanındaki bu çalışmaları, daha sonra da gelişerek devam etmiştir. Bunun neticesine Câbir, hadis alanında bir çok faaliyette öncü rol oynamıştır. Örneğin hadis tarihinde rihle kavramının oluşmasında lider bir rol üstlendiğini söyleyebiliriz. Sahabe içerisinde farklı yerlere en çok rihle yapan odur. Onun, 'tek bir hadis için uzak mesafelere gitmesi' hadis tarihinde ilk rihlekavramının oluşturması bakımından son derece önemlidir. Zira, bu ilk örnekleri takip eden bir çok tabiin ve tebei tabiininden zatların rihleleri sonucu, bir çok rivâyet yok olmaktan kurtulmuş, ve bunun sonucunda, hadis müdevvenâtının oluşmasına ciddi katkısı olmuştur.

Câbir b. Abdullah'ın hayatına incelediğimizde, onun ilim hayatında hadis halkasının çok önemli bir yeri olduğunu ve bu halkanın insanların ilmi hayatları adına ciddi katkıları olduğunu gördük. Şöyle ki; Câbir'in Mescid-i Nebevi'de oluşturduğu bu halkası, günümüz tabiri ile bir okul gibi mütemadiyen eğitim öğretim faaliyetlerini yerine getiren bir yapıya sahipti. Câbir'in kendise has bir eğitim

sisteminin olduğunu gördük. Sistem şöyle işlemekte idi; Câbir bu halkada, gerek ezberindeki gerekse yazdığı hadis veya hadisleri öğrencilerine ezberletmek veya yazdırmak sureti ile öğretir daha sonra öğrencileri kendi aralarında bu hadisleri ezberden veya yazılı bir metinden müzakere ederek pekiştirirlerdi. Sonra Câbir'e gelerek bu öğrendikleri hadisleri *arz ve kıraat* ederek, sağlamasını yaparlardı. Bu halkaya Câbir'in öğrencilerinin dışında, Medine halkı da gelir, hadis dinler zaman zamanda fetva sorarlardı. O zaman itibari ile ilmin merkezi olan Medine'de bu halkanın etkisi çok büyük olmuştur.

Câbir'in *ilim halkasını* en önemli fonksiyonlarından biri de, ilmi yazdırma faaliyetleridir. Bilindiği üzere Arap kültürü şifahî bir kültüre dayanıyordu. Gerek bu kültürün etkisi gerekse yazı malzemelerinin az olmasından dolayı insanlar daha çok sözlü olarak bilgi aktarıyorlardı. Bunun etkisi hadis Rivâyetine de yansımış idi. Câbir'in böyle bir dönemde, *hadis imla meclisleri* kurarak, hadis ve sünnetleri hatta fetvaları yazdırdığına şahit oluyoruz. Bu özellikleri ile onun, hadis tarihinde önemli bir rol üstlendiğini görmekteyiz.

Bu ilim halkasının ve sünnetleri dahi yazdırmış olmasının, ileride İmam Malik'in, (ö. 179), şer'î delillerden biri olarak kabul ettiği 'Medine ehlinin ameli' kavramına zemin oluşturduğunu düşünmekteyiz. Câbir'in bu faaliyetini ömrünün sonlarına kadar (ö. 78) sürdürdüğünden hareketle diyebiliriz ki, bu ilim halkası, Allâh Rasulü'nün vefatından sonra tahminen elli sene kadar devam etmiştir. Bizce bu durum, hadis ve sünnetlerin Medine ehlinin ameline dönüşmesine önemli bir katkıda bulunmuş olması muhtemeldir.

Câbir'in en önemli özelliklerinden biri de, rivâyetlerini içeren meşhur '*sahifesi*'ni telif etmesidir. Sahifesi olan başka sahabîler de elbette vardır fakat Câbir'in sahîfesi, tabiîn imamlarının çoğu tarafından öğrenilmesi ve sağlıklı bir şekilde nakledilmesi bakımından üstün bir yanı vardır. Çünkü Câbir hadisleri, gerek seyahatlerinde gerekse meşhur halkasında yaygın bir şekilde insanlara aktarıyordu. Daha sonra bu hadisler tekrar Câbir'e arz ediliyordu. Bu sistemle rivâyetler, sağlıklı bir şekilde yaygınlaşıyordu. Hadis rivâyet tekniği bakımından Câbir'in erken dönemde uyguladığı bu sistem takdire şayandır.

Araştırmamızda elde ettiğimiz sonuçlardan biri de Câbir'in hadis ilmine ait kavramlara dikkat çekici derecede etkisinin olmasıdır. Gerek, hadis ilminde kullanılan kavramların gerekse de hadis rivâyet lafızlarının çoğunun, Câbir tarafından bilinçli bir şekilde kullanıldığını gördük. O dönemde bu kavramların tanımına uygun şekilde kullanılmasından anlıyoruz ki Câbir, bu alanda önemli bir role sahiptir. Özellikle isnâd sisteminin gelişip sistemleşmesinde rolü çok büyük olmuştur. Konu ile ilgili kaynaklara baktığımızda isnad sistemini uygulayan kişiler arasında Câbir'in ismi ilk sıralarda yer aldığını gördük. Buna bağlı olarak Câbir, hadis aldığı kişiyi tahkik etmekle 'cerh ve ta'dil ilmine, ilgili hadisin metninitahkik etmek ile de metin tenkidi alanında muhaddislere bir ufuk açmıştır.

Hadis kitaplarını incelediğimizde gördük ki, hemen her konuda Câbir rivâyetleri mevcuttur. Yani câmi' olarak telif edilen eserlerin her konusunda Câbir'den gelen rivâyetler vardır. Bu yönden Câbir büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Çünkü bazen görüyoruz ki bir sahâbeden gelen rivâyetler, belli konularda toplanmaktadır. Câbir rivâyetlerinin hemen her konuda mevcut olması yönü itibari ile tasnif dönemindeki müelliflerin hemen her babına bir kaynaklık teşkil ettiğini görmekteyiz.

Câbir'in hadis alanındaki bu büyük rolü yanında diğer ilim dallarında da etkileri olmuştur. Şöyle ki, Câbir aynı zamanda fıkıh alanında da otorite sahibi idi. Bundan dolayı kendisine Medine'nin müftüsü lakabı verilmiştir. Kaynakları taradığımızda, Câbir'in birçok konuda fetva verdiğini gördük. Tabî bunda Hadis bilgisinin rolünde büyük olduğunu düşünüyoruz. Zira kendisine yöneltilen çoğu soruya, konuya ilişkin ya bir hadis ya da yine Allâh Rasulü'nün davranışlarından çıkardığı bir hükümle cevap vermiştir. Buda onun ilmi seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.

Câbir'in, tefsir alanında da diğer alanlar kadar olmasa da bir katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Câbir hakkında nâzil olan ayetlerin yanısıra O, birçok ayeti kısa tefsir tarzında açıklamıştır. Ayetleri açıklarken yine hadisleri kullanmayı temel bir ilke kabul etmiştir.

Sonuç olarak biz Câbir'in, hem hadis ilminde hemde fıkıh ve tefsir ilimlerinde, sahabîler arasında ençok temayüz edenlerden biri olduğunu gördük. Bu araştırmamızda onun özellikle hadis ilminin oluşumuna etkilerini inceledik ve gördük ki Câbir, hadis ilminin hemen her alanında öncü denebilecek bir rol üstlenmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDULVEHHÂB**, Abdullatîf, *el-Muhtasar fî İlmi Ricâli'l-Eser*, Dârul-Kütübi'l-Hadîsiyye, Mısır, 1966.
- ABDU'L-FETTAH EBÛ GUDDE**, *İlim Uğrunda Yaşanmış Hayat Hikayeleri*, Çev., Faruk Beşer, Nun Yay. İstanbul, 2010.
- ABDURRAHMAN B. YAHYÂ**, el-Muallimî el-Yemânî, *Envâru'l-Kâşîfe limâ fî Kitâbi Edvâi ale's-Sünneti mine'z-Zeleli ve't-Ta'dlîli ve'l-Mücâzeze*, Beyrut 1982.
- ABDURREZZAK B. HEMMÂM**, es-San'ânî, *Musannefu Abdurrezzâk*, Mektebetü'l-İslamî, Beyrut, 1403.
- ABDUSSELAM B. MUHSİN**, *Dirâsetün Nakdiyyetün fî Merviyâtî'l-Vâride fî Şahsiyyeti Umer ibni'l-Hattâbi ve Siyasiyyetihi'l-İdâriyye*, İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyye bi'l-Câmiati'l-İslamiyye, Medine, 2002.
- ABDUSSETTÂR**, eş-Şeyh, *A'lâmu'l-Huffâzi ve'l-Muhaddisîn*, Dâru's-Şâmiyye Beyrut.
- AĞIRMAN**, Cemal, "Müksirûn", *DİA*, İstanbul, 2014.
- AHMED B. HANBEL**, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh, *el-İlel ve Ma'rifatü'r-Ricâl*, el-Mektebatü'l-İslamî, Beyrut, 1988.
- *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut. 1999.
- ALÂÎ**, Ebû Saîd b. Halil, *Câmiu't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsîl*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1986.
- ALİ el-KÂRÎ**, Nurettin Ebû'l-Hasen el-Herevî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahâti Ehli'l-Eser*, Dâru'l-Erkam, Beyrut.
- *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- ALİ B. NÂFÎ' EŞ-ŞUHÛD**, *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi*
- *Mevzû Hadisler*, İnsan yay., İstanbul.

ASKALÂNÎ, İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebû'l-Fadl, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Müessesetu'r-Risâle.

..... *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379.

..... *el-İsâbe fî Temyîz's-Sahâbe*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1412.

AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV yay., İstanbul, 2012.

..... "Arz"*DİA*, İstanbul, 2014.

AYNÎ, Bedreddün el-Hanefî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi Buhârî*, Ehlü'l-Hadis, 2006.

BAĞDÂDÎ, El-HatîbEbû Bekr Ahmed b. Ali, *er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs*, Mektebetü Ebî Abdulfettâh, Şâm, 1975.

..... *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, Mektebetü'l-İlmiyye, Medine.

..... *Takyîdu'l-İlm*, Thk.; Yusuf el-Iş, Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebevîyye, 1974.

..... *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

..... *el-Câmiu li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmî*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1403.

BEDRETTİN, Ebû Abdillâh Ebû Abdillâh Muhammed b. Cemaleddin Abdullah b. Bahadır, *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni Salâh*, Edvâu's-Selef, Riyad, 1998.

BEĞAVÎ, Ebû'l-Kâsım Abdullah b Muhammed b. Abdulaziz, *Mu'cemu's-Sahâbe*, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Thk.; Muhammedu'l-Emin b. Muhammed Mahmud Ahmed el-Cekenî, Kuveyt, 2000.

.....*Şehu's-Sünne*, Mektebu'l-İslamiyye, Beyrut 1983.

BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahya, *Ensâbu'l-Eşrâf*, Dâru'l-Maârif, Mısır.

BEYHAKÎ, Ebu Bekr Ahmed B. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Meclisü Dâireti'l-Maârif, Haydarâbâd, 1344.

BOSWORTH, E. Van Donzel, B. Lewis et Ch. Pellat, *Cyclopedie De l'Islam*, Jawhar, Hindistan, 1981.

- BUHÂRÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâhi ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, Şirketü Dâri'l-Erkam b. İbnî Ebi'l-Erkam, Beyrut, Lübnan.
- *Edebü'l-Müfred*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1989.
- *et-Târîhu'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan.
- BURSEVÎ**, İsmail Hakkı, *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*, Dâru İhyai Turâsi'l-Arabî.
- CANAN**, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Terceme ve Şerhi*, Akçağ yay. Ankara 1995.
- CÜRCÂNÎ**, Ebû Ahmed Abdullah b. Adıyy b. Abdullah b. Muhammed, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl, Thk.*; Yahyâ Muhtar el-Gazavî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
- ÇAKAN**, İ. Lütî, *Hadis Edebiyatı*, İfav, İstanbul, 2001.
- *Hadis Usûlü*, İfav, İST, 1993.
- ÇÖRTÜ**, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İfav. İstanbul, 1999.
- DÂRİMÎ**, Abdulah b. Abdurrahman Ebû Muhammed, *Sünenü'd-Dârimî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407.
- DEYLEMÎ**, Muhammed Aydan Ahmed, *Cerhu'r-Ruvâti ve Ta'dîlihîm el-Üsüsü ve'd-Davâbit*, (Doktora Tezi)Danışman; Ziyad Mahmud Reşid el-Ânî, Bağdat Üniv. İslâmî İlimler Fak.
- DİMEŞKÎ**, Muhammed b. Münîr, *el-İthâfu'l-Seniyye bi'l-Ehâdîsu'l-Kudsiyye*, Dâru İbn-i Kesir, Dimeşk.
- DİMEŞKÎ**, Tâhir el-Cezâirî, *Tevcîhu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, Mektebetü'l-Matbuâti'l-İslâmiyye, Haleb, 1995.
- DÜMEYNÎ**, Misfir b. Gurmullâh, *Hadis'te Metin Tenkit Metodları*, Kitabevi, İstanbul, 1997.
- EBÛ AVÂNE**, Yakub b.İshak, *Müsnedü Ebi Avâne*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- EBÛ DÂVÛD**, Süleyman b. es-Sicistânî, *Sünenü Ebi Dâvûd*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, Beyrut.

- EBÛ NUAYM el-ISFAHÂNÎ**, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihran, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, Thk; Âdil b. Yusuf el-Azâzî, Daru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyad, 1998.
-*Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtül'-Asfiyâ*, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrut, 1405.
- EBÛHAYSEME**, Züheyr b. Harb en-Nesâî, *Kitâbu'l-İlm*, Mektebetü'l-İslamî, Beyrut, 1983.
- EFENDİOĞLU**, Mehmet, "Sahabe" *DİA*, İstanbul, 2014.
- ELBÂNÎ**, Muhammed Nasıruddin, *es-Silsiletü'd-Daîfe*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad.
- ERUL**, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV. Ankara, 1999.
- FÂKİHÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshak b. el-Abbâs el-Mekkî, *Ahbâru Mekke fi Kadîmi'd-Dehrî ve Hadîsîhî*, Thk; Abdülmelik Abdullah Düheys, Dâru Hadr, Beyrut, 1414.
- FESEVÎ**, Ebû Yusuf Yakub b. Süfyan, *el-Ma'rifetü ve't-Târîh*, Thk.; Halil el-Mansur, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- GAZÂLÎ**, Muhammed b. Muhammed Ebû Hamid, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- GEZER**, Arif, *Kurtubî'nin Hadis İlmindeki Yeri*, Gonca yay. İstanbul, 2010.
- HASAN es-SADR**, *Te'sîsü's-Şîa*, Beyrut, 1981.
- HAMÎDULLAH**, Muhammed, *Muhtasar Hadis Tarihi*, Beyan yayınları.
- HANBELÎ**, Şemseüddin Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdî, *Tenkîhu Tahkîki Ehâdisi't-Ta'lik*, Thk.; Eymen Salih Şa'ban, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- HATİBOĞLU**, İbrahim, "Rihle", *DİA*, İstanbul, 2014.
- "Müzâkere", *DİA*, İstanbul, 2014.
- HÂŞİMÎ**, Hüseyin, *Min Eimmeti'l-Muhaddisîn*, Kâhire, 1981.
- HEYET**, *Sünnetin Dindeki Yeri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998.

- HEYET**, *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, er-Riâsetü'l-Âmmeti'l-İdâratî'l-Buhûsi'l-İlmiyye*.
- HEYSEMÎ**, Nureddin, *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâid-i Müsnedi'l-Hâris b. Ebî Üsâme*, Merkezü Hizmeti's- Sünneti ve's-Sireti'n-Nebevîyye, Medine, 1992.
..... *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412.
- HUŞÛÎ**, Muhammed, *İhtimâmu'l-Muhaddisîn bi's-Sünneti'l-Mutahhera*, Ezher Üniv. 2003.
- İRÂKÎ**, Ebû'l-Fadl, *el-Muğni fi Hamli'l-Esfâr*, Mektebetü't-Taberiyye, Riyad, 1995.
- İBN ABDİ'L-BERR**, Ebû Umer, Yusuf b. Abdullah el-Kurtubî en-Nemerî, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Dârü'l-A'lâm, Ürdün, 2002.
..... *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*, Müessesetü Kurtuba.
- İBN ASÂKİR**, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şâfiî, *Târîhu Medineti Dimeşk*, Dâru'l-Fikr, Thk.; Muhibiddin es-Saîd el-Amrî, Beyrut, 1995.
- İBN CA'D**, Âbid Ebû'l-Hasen, *Müsnedü İbni Ca'd*, Müessesetü Nâdir, Beyrut, 1990.
- İBNÜ'L-CEZERÎ**, es-Sehâvî, *el-Ğâye fi Şerhi'l-Hidâye*, Mektebetü'l-Evlâd, 2001.
- İBN CEZERÎ**, Şemsuddin Ebû'l-Hayr, Muhammed b. Muhammed b. Yusuf, *En-Neşr fi Kirâati'l-Aşr*, Matbaatü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1380.
- İBN EBÎ HÂTİM**, *el-Cerhu ve Ta'dîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1952.
- İBN HİŞÂM**, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısrîyye, Kahire.
- İBN HUZEYME**, Muhammed b. İshak, Ebû Bekr es-Sülemî en-Nisâbûrî, *Sahîhu İbni Huzeyme*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1907.
- İBN EBÎ ŞEYBE**, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Absî El-Kûfî, *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, Thk.; Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible.

- İBNÜ'L-ESÎR**, İzzeddin, Ebu'l-Hasen, Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Thk.; Ali Muhammed Muavviz ve Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcud, Beyrut, Lübnan, 1996.
- İBNÜ'L-ESÎR**, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. el-Cezerî, *Câmiu'l-Usûl fî Ehâdisu'r-Rusul*, Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1969.
..... *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- İBN KÂNÎ**, Ebü'l-Hüseyn Abdu'l-Bâkî, *Mu'cemu's-Sahâbe*, Thk.; Hamdi Dirdaş, Mektebetü'l-Mükriime, Suudi Arabistan, Muhamed, 1998.
- İBN KESÎR**, Ebu'l-Fidâ, İsmail b. Amr b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru Tayyibetün li'n-Neşr, 1999.
- İBN KUTEYBE**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Müslim, *Hadis Müdafası, (Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis)*, Terc.; Hayri Kırbaşoğlu, Kayıhan yay., İstanbul, 1998.
- İBN MÂCE**, Muhammed b. Yezid Ebû Abdullâh el-Kazvînî, *Sünenü İbn-i Mâce*, Thk.; Muhammed Fuad Abdalbâkî, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- İBN MÂKÛLÂ**, Ali b. Hibetullah b. Ebî Nasr, *el-İkmâl fî Ref'i'l-İrtiyâbi ani'l-Mü'telifi ve'l-Muhtelifi fî'l-Esmâi ve'l-Künâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411.
- İBN SA'D**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*, Mektebetü'l-Hanci, Thk.; Ali Muhammed Ömer, Kâhire, 2001.
- İBRAHİM B. ABDULLAH el-LAHİM**, *Şerhu Istilâhâti'l-Ulûmi'l-Hadîs*, Şeyh İbn Teymiye Üniv.
- İBRAHİM MUSTAFA**, Ahmet Hasan ez-Zeyyât, Hamid Abdu'l-Kâdir, Muhammed Ali en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Dâru'd-Da've, 1996.
- İSFAHÂNÎ**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Mencûye, *Ricâli Sahîhi Müslim*, Dâru'l-Ma'rife, 1407 Beyrut.
- JUYNBOLL**, G.H.A, *Encyclopedia of Canonical Hadith*, Leiden, Hollanda, 2007.

MÂLİK B. ENES, Ebû Abdillâh, İmam-ı Mâlik, *el-Muvatta'*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Mısır.

KANDEMİR, Yaşar, *Mevzû Hadisler, Menşei, Tanıma Yolları, Tenkîdi, İfav*, İstanbul, 2014.

KARDÂVÎ, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Çevr; Bünyamin Erul, Nida yay., İstanbul, 2011.

KAYSÎ, Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. Ali el-Kaysî, *Meclisun fî Hadîsi Câbir*, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut, 1415.

KETTÂNÎ, Abdu'l-Hay b. Abdu'l-Kerim, *Fihrisu'-Fehârisi ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcimi ve'l-Meşîhâti ve'l-Müselselât*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1982

..... *Nizâmu'l-Hukûmeti'n-Nebevîyye el-Müsemmâ et-Terâfibu'l-İdâriyye*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut.

KOÇKUZU, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh ve Mensûh, İfav, İstanbul, 1985.*

KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Tarihi*, A.Ü.İ.F yay., Ankara, 1988.

KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1964.

KÜÇÜK, Raşit, "İsnad", *DİA*, İstanbul, 2014.

MAHMUD TAHHAN, *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, Kuveyt Üniversitesi, Mektebetü'l-Maârif.

MAKRÎZÎ, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *Muhtasaru'l-Kâmil fi'd-Duafâ*, Thk.; Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî, Mektebetü's-Sünne, Kâhire, 1994.

MEKKÎ, Ebû Tâlib, Muhammed b. Ali b. Atiyye, *Kûtu'l-Kulûb fî Muameleti'l-Mahbûb ve Vasfu Tarîki'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

MİZZÎ, el-Müttakî Cemalettin Ebu'l-Haccac Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Müessesetü'r-Risâle, Bağdat, 1983.

..... *Tuhfetül-Eşrâf bi Ma'rifeti'l-Etrâf*, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.

- MOĞULTAY**, b. Kılıç b. Abdullah el-Mısırî, *Şerhu Süneni İbni Mâce*, Mektebetü'n-Nezzâr, Suudi Arabistan, 1999.
- MUBÂREKFÛRÎ**, Ebu'l-Alâ, *Tuhfetu'l-Ahfezî bi Şerhi Câmii't-Tirmizî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- MUTÇALI**, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık yay. İstanbul, 1995.
- MÜSLİM B. HACCÂC**, Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahîhi Müslim*, Thk.; Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyai'-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.
- MÜNÂVÎ**, Zeynüddin Muhammed b. Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr*, Dâru'l-Kütübül-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- NESÂÎ**, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman, *Sünenü'n-Nesâî el-Müctebâ mine's-Sünen*, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslamiyye, Haleb, 1986.
- NÎSÂBÛRÎ**, Hakim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1977.
- NÛRÎ**, Seyyid Ebu'l-Mu'tî, Ahmed Abdurrezzak el-İyd, ve Mahmud Muhammed Hailî, *Mevsûatu Akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Ricâli'l-Hadisi ve İlelihî*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1997.
- ÖZŞENEL**, Mehmet, *İlk Dönem Hadis Rey Tartışmaları Şeybânî Örneği*, İstanbul, 2015.
- RÂZÎ**, el-Hanzalî, Abdurrahman b. Ebî Hâtim, *el-Merâsîl*, Mektebetü Mişkât.
- SÂBÛNÎ**, Muhammed Ali, *Saffetü't-Tefâsîr*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2003.
- SA'LEBÎ**, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî, *el-Keşfü ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân (et-Tefsîrû'l-Kebîr, Tefsîrû's-Sa'lebî)* Müessesetü'l-İlmiyyeti li'l-Matbuât, Beyrut.
- SÂLİH AHMED RIZÂ**, *Sahîfetü Ebu'z-Zübeyr an Câbir*, Derleme, Mültekâ Ehli'l-Hadis, Külliyyetü'ş-Şerîa ve Usulu'd-Dîn, Sudan 1413.
- SALLÂBÎ**, Ali Muhammed, *IV. Halife Hz. Ali'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, Çev., Şerafettin Şenaslan, Ravza yay. İstanbul 2008.
- SARIÇAM**, İbrahim "Hamrâu'l-Esed Gazvesi", *DİA*, İstanbul, 2014.

SEHÂVÎ, Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyeti'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

..... *el-Ğâye fi Şerhi'l-Hidâye fi İlmi'r Rivâye*, Mektebetü'l-Evlâd.

SEYYÎD MUHAMMED MEHDÎ, *Ricâlu's-Seyidi-Bahru'l-Ulûm (el-Fevâidu'r-Ricâliyye)*, Mektebetü's-Sâdık, Tahran, 1363.

SUBHÎ ES-SÂLİH, *Hadis ilimleri ve Hadis Istılahları*, Çev.; M. Yaşar Kandemir, İFAV, İstanbul, 1997.

SÜYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebi Bekr Ebû'l-Fadl, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaatü'l-Hicâzî, Kâhire.

.....*el-İs'âfu'l-Mubdi'*, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, 1969.

..... *Tabakâtü'l-Huffâz*, Mektebetü'l-Mişkâti'l-İslamî.

.....*Tedrîbu'Râvî fi Şerhi Takribi'n-Nevevî*, Mektebetü Riyâdi'l-Hadisî, Riyad.

ŞAHİN, Sami, Muhammed b. *el-Hasen eş-Şeybânî'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, 1999.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî, *Derrü's-Sehâbe fi Menâkibi'l-Karâbe ve's-Sahâbe*, Dimeşk, 1404.

ŞEYBÂNÎ, Ahmed b. Amr b. Dahhâk Ebû Bekr, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, Dâru'r-Râye, Riyad. 1991.

ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan, *el-Hucce alâ Ehli'l-Medîne*, Thk.; Mehdi Hasan el-Geylanî el-Kâdirî, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1403.

TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Ebû'l-Kâsım, *Mu'cemul-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûmi ve'-Hikem, Musul, 1983.

.....*el-Müsnedü's-Şâmiyyîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.1984.

.....*el-Mu'cemu'l-Evsât*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire,1415.

TABERÎ, Ebû Ca'fer, Muhamme b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Âmilî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*, Thk.; Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Riyad, 2000.

- TAHÂVÎ**, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî el-Hacerî, Şerhu Müşkili'l-Âsâr, Müessesetü'r-Risale, 1415.
- TARTI**, Nevzad, *Hadisçilerin Zaman / Tarih Tasavvuru*, Din ve Bilim Kitapları, Samsun, 2007.
- TEBRÎZÎ**, Veliyyüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh el-Hatîb el-Amrî, *Miškâtü'l-Mesâbîh*, Mektebetü'l-İslâmî, Dîmeşk, 1961.
- TİRMİZÎ**, Muhammed b. İsâ Ebû İsa es-Sülemî, *el-Câmiu's-Sahîh es-Sünenü't-Tirmizî*, Thk.; Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru İhyâi'-Türâsî'l-Arabî, Beyrut.
 el-İelü's-Sağîr, Thk.; Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru İhyâi'-Türâsî'l-Arabî, Beyrut.
- ULU**, Arif "Tâbiîn", *DİA*, İstanbul, 2014.
 "Tebeu't- Tâbiîn", *DİA*, İstanbul, 2014.
- ULUDAĞ**, Süleyman, "Halka", *DİA*, İstanbul, 2014.
- UMERÎ**, Ekrem b. Ziya, *Asru'l-Hilâfeti'r-Râşide Muhâveletün li Nakdi'r-Rivâyeti't-Târihiyye*, Mektebetü'l-Abekân.
- VÂKIDÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemî el-Medenî, *el-Megâzî, Âlemü'l-Kütüb*, Beyrut, 1987.
- YAZIR**, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehraveyn yay.
- YILDIRIM**, Suat, *Peygamberimizin Kur'an Tefsiri*, Yeni Akademi yay, İstanbul, 2006.
- YÜCEL**, Ahmet, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İFAV, İstanbul, 1996.
 Hadis Tarihi, İFAV, İstanbul, 2012.
- ZEHEBÎ**, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh, *Tecrîdu Esmâi's-Sahâbe*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
 Tezkiratü'l-Huffâz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
 Siyerü A'lâmi Nübelâ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1941.

.....*Tezhîbu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, el-Fârûk'ul-Hadîse li't-Tab'ati ve'n-Neşr, Kâhire, 2004.

..... *Târîhu'l-İslam ve Vefâyâtü'l-Meşâhiri'l-İslâm, Dâru'l-Kitâbi'l Arabî, Beyrut, 1987.*

..... *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut,1406.

ZERKEŞÎ, Bedrüddin, Hz. *Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, Çev.; Bünyamin Erul, Kitabiyât, Ankara, 2007.

ZEYYÂD, İbrahim Mustafa Ahmet Hasan, Hamid Abdulkadir, Muhammed Ali en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Dâru'd-Da've, Mısır, 1996.

ZÜRKÂNÎ, Muhammed b. Abdulbâkî b. Yusuf, *Şerhu'z-Zurkânî alâ Muvatta' el-İmâm Mâlik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411.

ZUHAYLÎ, Muhammed, *el-Merciu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, Dimeşk.

ÖZET

Sahabîlerin hayatlarını, ilmi şahsiyetlerini ve eserlerini incelemek İslam ilimlerini ve kültürünü tanıyabilmek açısından önem arz etmektedir. Hayatı, ilmi şahsiyeti ve hadisleri kaynağından yani Allâh Rasulü'nden alması bakımından ilmindeki yeri bakımından incelenmesi gereken önemli şahsiyetlerden birisi de Câbir b. Abdullah'dır.

Bu çalışmada Câbir b. Abdullah'ın hayatını, islamî ilimlere etkisini tespit etmeye çalıştık. Ayrıca Câbir'in, hadis ilmine yaptığı katkılar, geniş bir şekilde ele alınmıştır .

Anahtar kelimeler: Câbir b. Abdullah, Müksirûn, Rihle, Sahife, Halka. Hadis.

ABSTRACT

To examine the companions' lives, their scientific personality and their works is important in terms of being able to recognize the Islamic sciences and culture. One of important people who in terms of life, scientific personality need to be examined is Jâbir b. Abdullah.

In this study, we tried to determine Jabir b. Abdullah's life and his impact on Islamic sciences. Also, Jabir's contributions to hadith science are discussed widely.

Keywords: Jabir b. Abdullah, Muksirun, Rihla, Sahifa, Lesson group, Hadith.

